

Г.Ө. Эсеналиева,
С.У. Асекова

ОРТО КЫЛЫМДАРДЫН ТАРЫХЫ

Эсеналиева Г.Ө., Асекова С.У.

Орто кылымдардын тарыхы

Окуу усулдук куралы

Бишкек 2013

УДК 94(3)
ББК 63.3(0) 4
Э 84

Басууга С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин Окумуштуулар кеңеши сунуш кылган (протокол №3, 12-октябрь 2012-ж.)

Жооптуу редактору: т.и.д., профессор Осмонов Ө.Ж.

Рецензенттери: п.и.д. Ишкеев Н.И.
т.и.к., доцент Асанов Т.И.

Эсеналиева Г.Ө., Асекова С.У.

Э 84 “Орто кылымдардын тарыхы” предмети боюнча окуу усулдук колдонмо. – Б.: 2013. – 150 б.

ISBN 978-9967-04-528-6

“Орто кылымдардын тарыхы” предмети боюнча түзүлгөн окуу усулдук колдонмо Жогорку окуу жайынын тарых адистиктеринин студенттери үчүн сунушталат.

Э 0503010000-13

УДК 94(3)
ББК 63.3(0) 4

ISBN 978-9967-04-528-6

© Эсеналиева Г.Ө.,
Асекова С.У., 2013

Киришүү

Курстун максаты - Орто кылымдардын тарыхы дүйнөлүк тарыхтын курамдык бир бөлүгү. Аталган курс Байыркы дүйнөнүн тарыхынын этегинен тартып 12 жүз жылдын тарыхын өз кучагына алат. Ошондуктан студенттерге орто кылымдардагы элдердин жашоосун, чарбасын, маданиятынын өнүгүшүн, өткөн тарыхтагы жана азыркы мезгилдеги коомдук көрүнүштөрдү конкреттүү фактылардын жана маалыматтардын негизинде ыраатуу түшүндүрүү эсептелинет.

Курстун милдеттери:

- студенттерге орто кылымдын тарыхын жеткиликтүү түшүндүрүү;

- предметти окуп үйрөнүүдө окуу тарбия жана илимий тарыхындагы өзгөчөлүктөрүн ачып көрсөтүү;

- окуу методикалык, таалим-тарбиялык жана илимий иштерди аныктап изилдөө эл арасына жайылта билүү;

- учурдун талабына жараша коомдук көрүнүштөрдү жана процесстерди аныктап изилдөө;

- тарыхый булактарга сын көз караш менен билүү, тарыхый фактыларды, теорияларды, идеяларды үйрөтүү;

- студенттердин көз караштарынын жана баалуулук багыттарынын калыптанышына шарт түзүү;

- студенттерди гуманизмдик, демократиялык патриотизмдин, элдердин ортосунда өз ара түшүнө билүүнүн, тынчтыктын жана кызматташтыктын идеяларына ылайык окутуу.

Курстун мазмуну - Курсту окуп бүткөндөн кийин студенттер төмөнкүлөрдү билүүсү керек:

- Эрте орто кылым мезгили, тактап айтканда Батыш Европадагы феодалдык түзүлүштүн пайда болушун;

- Франк мамлекетиндеги феодализмдин өнүгүшүн;

- Византиядагы феодалдык мамилелердин калыптанышын;

- Кресттүүлөрдүн жортуулун;
- Франция, Германия, Англия, Италиянын бири бири менен болгон байланышын;
- Орто кылымдардагы христиан дининин, чиркөөнүн таасирин;
- Батыш Европадагы маданияттын өзгөчөлүктөрүн;
- Италиядагы кайра жаралуу жана гуманизмди окуп билүү керек.

Курстун пререквизиттерин курсту үйрөнүү үчүн зарыл болгон ББК (билим, билгичтик, көндүм) камтыйт. «Орто кылымдардын тарыхы» курсун өздөштүрүү үчүн студенттер төмөнкү курстар боюнча билимдер жана көндүмдөр топтомуна ээ болууга тийиш:

- Тарых адистигине киришүү
- Байыркы дүйнөнүн тарыхы
- Этнография
- Археология
- Тарыхнаама (Историография)
- Тарыхый булактар (Источниковедение)
- Хронология

Окутуунун ыкмалары:

1. Окутуунун оозеки ыкмасы;
2. Семинардык сабактарда окутуунун интерактивдик ыкмалары колдонулат. Сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүүдөгү окуу жана жазуу программасынын стратегияларын колдонуу;
3. окуу дискуссиясы, аңгеме, концептуалдык карта ж.б.;
4. Семинардык сабактарды музейде өтүү (экскурсия сабагы);
5. Карта (дүйнөнүн саясий картасы, ар бир мамлекеттердин картасы ж.б.), таблица, схемаларды колдонуу;
6. Студенттердин өз алдынча иштөө мезгилинде эссе, доклад жазуусу;
7. Мультимедиа материалдарын, Интернет ресурстарын колдонуу.

Тема 1: Орто кылым түшүнүгү, феодализм, орто кылымдарга тиешелүү тарыхый булактар жана тарыхнаамеси

Лекциянын максаты: Орто кылымдардын тарыхынын мезгилдерге бөлүнүшү, орто кылымдар түшүнүгү, каада-салттар жана адеп-ахлак.

Негизги түшүнүктөр: Орто кылым, Рим империясы, феодалдык рента, кодекс, вассалдык система.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну:

- Орто кылымдардын мезгилдерге бөлүнүшү. Тарыхый булактары.

- Этностук процесстер жана феодалдык бытырандылык.

- Вассалдык система. Каада-салттар жана адеп-ахлак.

Байыркы дүйнөнүн тарыхынын аяктоо мезгили V кылымдын аягына туш келет. Себеби Батыш Рим империясында кулдар менен колондордун көтөрүлүшүнүн натыйжасында 476-жылы Рим империясы кулаган. Батыш Рим империясынын кулашы менен орто кылымдардын тарыхы башталган.

Орто кылым эң узак мезгилди өз кучагына алат ал V кылымдын аягынан XVII кылымдын орто ченине чейин 12 жүз жылдыкты камтыйт. Негизинен орто кылымда чарба менен маданиятты өнүктүрүүдө өзгөрүүлөр болгон. Дыйкандар жерди жакшы иштетишкен. Мурда колдорунан келбеген буюмдарды жасашкан. Билимдин булагы болгон басма китеп чыккан. Денизде сүзүүнү үйрөнүшкөн, жаңы материктер ачылган ошондой эле феодалдык эзүү диний фантазиялар, дыйкандардын көтөрүлүшү, диний жүрүштөр, биринчи элдин эркин ой жүгүртүүлөрү пайда болгон. Орто кылымдан биздин мезгилге элдердин чыгармачылыгы, жазма булактар, ошондой эле илимий ачылыштар келип жеткен.

Орто кылым термини латын тилинен алынган аны Италиядагы гуманист тарыхчылар жана адабиятчылар киргизген. Алар тарыхты байыркы, орто, жаңы деп бөлүшкөн. Феодализмге өтүүдө Батыш Европадагы мамлекеттер ар башка мезгилдерде өтүшкөн. Ошондуктан орто кылым мезгилинде ар бири өз алдынча өнүгүү өзгөчөлүгүнө ээ болгондуктан орто кылымды мезгилдерге бөлүшкөн. Булар өзүнө социалдык-экономикалык, саясий, идеологиялык жана маданий өзгөчөлүктөрдү камтыган.

I. Эрте орто кылым. Эрте феодалдык мезгил V кылымдын аягы XI кылымга чейин. Мында феодалдык мамилелер калыптанып жана бекемделген.

II. Экинчи мезгил. Өнүккөн же классикалык орто кылымдарда феодалдык коомдун эң толук өнүккөн мезгили болгон XII кылымдан XV кылымга чейин.

III. Ал эми соңку орто кылымдар мезгили XVI—XVII к. биринчи жарымы. Феодалдык өндүрүш ыкмасынын төмөндөшү жана бузулушунун башталышы, феодалдык коомдун түпкүрүндө капиталисттик мамиленин пайдубалынын пайда болуу мезгили болуп саналат.

Жерге болгон менчик же «феодализм» латын тилинен алынган ал, феодал деген сөзүнөн келген. Феодалдар менен дыйкандар бири-бирине карама каршы келген. Дыйкандарды эксплуатациялоо, алардан феодалдык рента алуу болгон.

Феодалдык рента үч формада алынган.

I. Отработкалык рента же барщина.

II. Азык-түлүк рентасы - оброк.

III. Акча рентасы.

Андан сырткары феодалдарды колдоодо христиан дини менен чиркөө да өзгөчө орунда турган. Ошол мезгилде Христиан чиркөөсү өтө зор күчтүү уюм болу менен ар бир айылда дин башкаруучу болгон. Чоң областтарда епископтор башкарышкан. Христиан чиркөөсүнүн Башында Римдик епископ-папа турган. Негизинен Батыш жана Борбордук Европада Римдик-католикттик, ал эми Византияда православия-

лык чиркөө башкы ролду ойногон. Ал эми орто кылымдагы тарыхый булактарга токтолсок, алар өздөрүнчө классификацияларга бөлүнгөн.

1. Табигый-географиялык. Бул аталган өлкөнүн климаты, топурагы, айлана чөйрөсү менен таанышат.

2. Этнографиялык. Аталган доордон бизге келип жеткен каада салттары, кийимдери, тамак-ашы, ж.б.

3. Буюмдук, тактап айтканда, археологиялык. Аталган доордон калган буюм тайымдары, эмгек куралдары, транспорттук куралдары ж.б.

4. Көркөм сүрөттөрү. Көркөм образдары, архитектура-лык живописи, скульптурасы, маданияты.

5. Жазма. Тексттери, тамгалары, жазууда колдонулуучу белгилери менен белгилүү болуп калган.

Эрте орто кылымдагы тарыхый булактар V-XI кылымдарга чейин белгилүү болгон. Себеби: жерге карата жеке менчиктин пайда болушу менен таптар жана мамлекет келип чыккан. Жеке менчикти коргош үчүн атайын мыйзамдар талап кылынган. Батыш Европадагы алгачкы феодалдык мамлекеттерде коомдогу ар түрдүү катмардагы адамдарга карата алардын, милдеттери жана укуктары белгиленген мыйзамдар чыга баштаган. Мындай соттук алгачкы мыйзам Хлодвигдин тушунда франктарда жазылган. Андан кийин Юстиниандын башкаруу мезгилинде кодекс болуп чыккан.

Батыш Европа өлкөлөрүндө эрте орто кылымдардагы адабияттын негизги мазмунун диний чыгармалар түзгөн. Монастырлардагы кечилдер грек жана римдик байыркы жазуучулардын чыгармаларына окшоштуруп өз эмгектерин жаратышкан. Мисалы, Германиядагы Сен-Галлен монастырынын кечили Эккегард «Вальтерий» поэмасын жазган. Корвей монастырында кечил Видукинд «Саксон хроникасын» жазган.

VII—VIII кк. Англияда пайда болгон монастырлар латын тилинде өнүгүп жаткан чиркөөлүк билимдин жана адабияттын борборлору болуп калган. Нортумбриядагы Ярроу монастырында жашаган Беда өз мезгилинин бирден-бир

билимдүү адамдарынан болгон. Ал «Англия элинин чиркөөлүк тарыхтары» деген тарыхый жыйнагын латын тилинде жазган.

Орто кылымдардын башталышында кул ээлөөчүлүк мамлекеттер эле жашап турбастан, Түндүк-Батыш, Түштүк жана Чыгыш Европадагы кельт, герман, славян жана башка уруулар ортосунда алгачкы жамааттык мамилелердин бузулуу процесси жүрүп жаткан.

Феодалдык доордо негизги өндүрүш каражаты — жер, түздөн-түз өндүрүүчүлөрдүн, дыйкандардын жана кол өнөрчүлөрдүн менчиги болгон эмес. Феодалдардын жерди менчиктөөсү орто кылымдардагы феодалдык коомдун негизи болуп калган.

Башкы өндүрүш каражаттары — эмгек куралдары, унаа, мал, үрөн, чарбалык курулуштар — феодалдардын эле менчиги болбостон, дыйкандардын жана кол өнөрчүлөрдүн да менчигинде болгон. Дыйкандардын жана кол өнөрчүлөрдүн бул өндүрүш каражаттарын менчиктөөсү феодалдык менчиктен айырмаланып, өз эмгегине негизделген.

Батыш Европанын кайсы өлкөсүндө болбосун, латын тилинде окушкан, китептер жазылган, зыяраттар окулган жана мыйзамдар жазылган.

Батыш жана Борбордук Европада V-XI кк. дыйканчылык бир кыйла өнүккөн, бирок жаратылыш шарттары Чыгыш өлкөлөрүнө, Италияга салыштырмалуу дыйканчылык кылууга ыңгайсыз келген. Бул аймактардын көпчүлүк бөлүгүн токойлор каптап жаткан, саздуу болгон. Айдоого жарактуу талаалардын жетишсиздиги дыйкандардан көп эмгекти талап кылган. Алар токойлорду кыйып, дүмүрлөрдөн арылтуу жана өрттөө менен айдоо аянттарын даярдашкан. Мындай жерлерге эки, үч жыл эгин эгишкенден кийин, кайрадан жаңы жерлерди тазалоого өтүшкөн. Дыйкандар жаратылыштын табигый күчтөрүнө толук көз каранды болушкан. Кургакчылык менен үшүк эгинди курутуп кеткен жылдары бир нече айларга, ал турсун, жылдарга созулган катаал ачарчылык башталган. Адамдар адегенде

болгон малы менен канаттууларын жеп бүтүрүшкөн. Ачкачылыктан өлбөс үчүн чөп, сууда өсүүчү өсүмдүктөрдү жана токой өсүмдүктөрүнүн тамырларын жешкен. Алсыраган адамдар жугуштуу оорулардан майып болушкан. Ошондой болсо да, улам жаңы жерлерди өздөштүрүшүп отурукташа беришкен. Адамдын эмгеги менен жаратылыш кайра өзгөртүлгөн.

Батыш Рим империясынын кулашы менен Батыш жана Борбордук Европада өз алдынча королдуктар түзүлгөн. Бул мамлекеттердин аймагында көптөгөн ири жана майда уруулар болгон. Феодалдык түзүлүштүн алгачкы жүз жылдыктарында пайда болгон бул мамлекеттердин ичинде мезгил өткөн сайын ар кошкон уруулардын ортосундагы байланыш күчөгөн. Кээ бир облустардагы уруулук өзгөчөлүктөр жоюлуп, башка уруулардын тили, салты менен жуурулушуп кеткен. Феодалдык мамилелердин өсүшү, жерлердин жеке менчикке айлануусу, коңшулук жамааттын өсүшүнө алып келген. Ири жер ээлөөчүлөрдүн ортосунда чыр-чатактар көбөйгөн. Герман урууларынын Европанын батышына жылышы, романдык жана германдык элементтердин этностук аралашуусун күчөткөн. Ар кайсы аймактын өз алдынча өнүгүшү, биринин күч алышына, экинчисинин начарлашына алып келген. Борбордук бийлик бүт өлкөнү күч менен кармап турууга алсыздык кылган. Ири жер ээлери өз алдынча аскер күтүп, ал тургай, өз тыйындарын чыгарышкан. Күч менен убактылуу бириктирилген элдер ар башка тилде сүйлөшкөн жана өз үрп-адаттары менен жашашкан. Мына ушундай жагдайда, феодалдардын ортосундагы тынымсыз согуштардын натыйжасында ири мамлекеттер бири-бирине баш ийбеген бир нече майда феодалдыктарга бөлүнүп кеткен.

Натуралдык чарбанын үстөмдүгүнүн тушунда феодалдын жерди жеке менчиктөөнүн чыңдалышы Батыш Европадагы мамлекеттерди феодалдык бытырандылыкка алып келген.

Феодалдык ээлик саясий жактан кандайдыр бир чакан мамлекетти элестеткен. Өзүнүн жоокердик отряды болуш үчүн

ар бир ири феодал жеринин бир бөлүгүн дыйкандары менен кошо кызматы үчүн белек катары (бенефиций) майда феодалдарга таратып берген.

Аксөөк феодалдардан тышкары диний феодалдар: папа, архиепископтор, епископтор, аббаттар болгон. Феодалдык шатынын эң башында өлкөнүн бардык феодалдарынын башчысы болуп эсептелген король турган.

Орто кылымдардагы феодалдардын каада-салттарында ар кандай шаан-шөкөттөр көп болгон. Ар бир феодалдын өзүнүн *герби*, уруктун айырмалоочу белгиси жана *девизи*, гербдин маанисин түшүндүргөн учкул сөзү болгон. Феодалдар бири - биринен жогору тургандыгын көрсөтүүгө аракеттенишип, ар кандай той-тамашаларды, оюн-зоокторду уюштурушкан. Аларга жумшалган каражат дыйкандардан түшкөн кирешелер менен согуштук олжолордун эсебинен кеткен.

Кол астындагы кызматчылары, жан-жөкөрлөрү менен аң уулоого чыгуу шааниси өзгөчө өткөрүлгөн. Мындай учурда дыйкандардын эгин талааларын атчан тебелетип кеткен учурлар көп болгон. Ар кандай оюн-зооктордун ичинен рыцардык турнирге өзгөчө маани берилген. Феодалдар аскердик машыгуу катары өткөргөн бул турнирлерге эл абдан көп келген. Мындай турнирлер кээде ага катышуучулардын майып болушу же кээ бирлеринин өлүмгө учурашы менен да аяктаган. Жеңип чыкканы жеңилген рыцардын курал-жарагын жана атын байгеге алчу. Жоого мингенге жарактуу ат жана рыцардык курал-жарактар абдан кымбат турчу. Рыцардык кызматты өтөөгө, карамагында дыйкандар иштеп турган ири жер ээсинин гана мүмкүнчүлүгү болгон. Ошондуктан аскердик иш дээрлик феодалдардын кесиби болуп калган.

Феодалдар аскер отряддарын жортуулга чыгуу жана тышкы душмандардан коргонуу үчүн гана түзбөстөн, өздөрүнүн кол астындагы крепостной дыйкандардын көтөрүлүштөрүн басуу үчүн да кармаган. Жакшы куралданган жана уюшулган аскерлеринин күчүнө таянган

феодалдар көз каранды дыйкандарды күч менен моюн сундурушкан.

Адабияттар:

1. Вайнштейн О.Л. Западноевропейская средневековая историография. - М., Л., 1964.
2. Гутнова Е.В. Историография истории средних веков. 2-е изд. - М., 1985.
3. Грацианский Н.П. Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья. - М., 1980.
4. Гуревич А.Я. Генезис средневековья в Западной Европе. Избранные труды в 2-х тт. Т. 1. - М., 2000.
5. История Европы с древнейших времен до наших дней. В 8 т. М., 1992. Т. 2. Средневековая Европа; Т.3. От средневековья к новому времени. - М., 1993.
6. История средних веков. В 2 т. Учебник для вузов по спец. "История" / Под ред. З.В.Удальцовой и С.П. Карпова. - М., 1990, 1991.
7. Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков. - Л., 1955.
8. Косминский Е.А. Историография средних веков. V - середина XIX в. - М., 1963.
9. Петрушевский Д.М. Очерки из истории средневекового общества и государства. 5-е изд. М., 1922.
10. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. М., 1992.
11. История Европы в 8-ми тт. Древняя Европа. Т. 1. - М., 1988.
12. Хрестоматия по истории средних веков. Т. 1-2. - М., 1980.

Тема 2: Батыш Европадагы феодалдык түзүлүштүн орношу

Лекциянын максаты: Батыш Европадагы феодализмдин түзүлүшү. Рим империясынын кулашынын негизги себептери.

Негизги түшүнүктөр: Христианство, колонат, кельттер, славяндар, варварлар, чиркөө.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну:

- Рим империясындагы кул ээлөөчүлүк түзүлүштүн кризиси.

- Батыш Рим империясынын бөлүнүшү, варварлар мамлекетинин түзүлүшү. (V—VII кк.).

Рим империясы IV кылымдын аягында өтө чоң мамлекет болгон. Анын составына Батыш Европа, Дунайдын жээктери, Балкан жарым аралы, Түндүк Африка жана Египет, Азия, Сирия, Палестина, Месопотамия кирген.

IV-V кылымдарда Рим мамлекети кризистик мезгилде болгон. Соодасы токтоп, шаарлар мурдагыдай көрүнүктүү болбой калган. Экономикасы төмөндөгөн, ошондой эле кулчулук коомдун кризисине христиан чиркөөсү да көмөк берген. Христиан дини эзүүчү дин катары IV кылымда Рим империясында киргизилген. Рим башкаруучулары христиан динин өтө күчтүү жалгыз уюм катары эсептешип, жалпы Европа эли үчүн бир дин катары таанытууга аракеттенишкен. Акырындык менен дин империяны башкара баштаган. IV кылымдын аягында V кылымдын башында кудай ата өзүн папа деп тааныткан. Грек «*pappos*» - ата дүйнөлүк чиркөөнүн башкаруучусу катары белгилүү болгон. Христиан чиркөөсү кийин католикттик деп аталган, католик дүйнөлүк деген түшүнүктү берет. Анын башында турган Римдик епископ, папа, өзүн мифологиялык апостол Петрдин тукумдары деп тааныткан. Христостун жерге жиберген элчиси деп эсептелген. Христиан чиркөөсүндө дагы бир маанилүү нерсе бул-

монастырлар болгон. Биринчи монастырлар Чыгышта, Египетте, Түндүк Африкада, Кичи Азияда пайда болгон. Монастырга коомчулуктан тажаган адамдар барышкан. Кийин эзүүчүлөргө каршы еретиктер - динсиздер көтөрүлүш чыгарган. өлкөдө бытырандылык өтө күч алган. IV кылымдын аягынан баштап Батыш Рим империясына Герман уруулары басып кирип турушкан. Жергиликтүү кулдар менен колондордун көтөрүлүшүнөн алсыраган мамлекет, варварлардын кысымына туруштук бере алган эмес. V кылымда элдердин улуу көчүшү болгондо, Герман уруулары империянын жалпы территориясына киришкен.

1. **Вандалдар** - Түндүк Африкага.
2. **Вестготтор** - батыш готтор. Испанияга.
3. **Англдар – сактар** - Британияга.
4. **Франктар** - Галлияга.
5. **Остготтор** - Чыгыш готтор - Италияга.

Герман уруулары негизинен Рейн, Дунай менен Эльбанын жогорку агымдарында Балтика деңизинин жээктеринде жашап келишкен калк болгон. Алар өзүлөрүн Варварлар деп эсептешкен. Алардын кийимдери дагы өзгөчөлөнүп турган. Жалпысынан жаныбарлардын терисинен кийинишкен. Жашаган жерлери да өзгөчө болгон. Көбүнчө жерди казып алып жашашкан. Кийин бул жерлерде жаңы жашоо пайда болгон да, акырындап алар Чыгыш Европаны басып алып отурукташкан элге айланышкан. Чыгыш Европадан сырткары алар Африканы, Американы жана Азияны басып алышкан. Ал эми Ортоңку Европада француздар, англичандар жана немецтер отурукташкан. Тарыхта ортоңку Европада жашаган элдер жөнүндө төмөндөгүдөй маалыматтарды жазышат: алар жер иштеткенди жакшы өздөштүргөн эмес да, жакырчылыкта жашаган. Алардын кошуналары Рим империясы болгон да, римдиктерден илим, билим алышкан. Товарларды, куралдарды ошондой эле акча бирдигин алышкан, кийин Римдиктерди басып алууну каалашкан. Натыйжада басып алуучулар готт уруулары болгон.

Байыркы Герман уруулары жөнүндө Рим жазуучулары да көптөгөн маалыматтарды жазган. М: Юлий Цезарь өзүнүн «Галл согушу жөнүндө каттар» деген эмгегинде берилген, ал эми Рим тарыхчысы Тацит германдар жөнүндө атайын этнографиялык очеркин жазган.

Батыш Рим империясындагы биринчи варварлар падышачылыгы Тулус падышачылыгы болгон ал 419-жылы түзүлүп, 507-жылы кулаган. Анын борбору Талоз (азыркы Тулуз) шаары болгон, кийинчерээк Вестиготтор Пиреней жарым аралында, Испанияда өз бийлигин орнотушкан. Анын борбор шаары Толедо болгон.

Андан кийинки Герман уруулары Вандалдар экинчи варварлар падышачылыгын негиздешкен. Вандалдар адегенде Одеранын ортонку агымында жашашкан, кийин 409-жылы римдин провинциясы, Африканы басып алышкан.

Үчүнчү варвар падышачылыгы бургундар V кылымдын ортосунда түзүлгөн. Алар азыркы Франциянын территориясында түзүлгөн.

Италиядан түндүктү карай б.з.ч. жана биздин замандын алгачкы жүз жылдыктарында үч чоң тайпага бөлүнгөн көп сандаган варвар уруулары жашашкан. Алар: кельттер, германдар жана славян уруулары эле. Жүздөгөн жылдар бою Римге бул уруулардын баары менен күрөш жүргүзүүгө туура келген. Римдик варварлардын үстүнөн болгон жеңилини натыйжасында алардын көпчүлүгү кулга айландырылган. (Гректер менен римдиктер өздөрүнөн башка элдердин баарын варварлар дешкен).

Жалпысынан байыркы германдар жөнүндө римдик жазуучулардын чыгармаларында жазылган, мисалы: Цезарь, тарыхчылар Тацит, Плутарх, жазуучу Плиний жана башка антик авторлору германдар жөнүндө өздөрүнүн эмгектеринде жазып кетишкен. Алардын чыгармаларында германдардын батышта Рейн менен, чыгышта Висла дарыяларынын ортосу, түндүктө Түндүк жана Балтика деңиздери менен түштүктө Альп тоолору жана Дунайдын

ортоңку бөлүгүндө, ошондой эле Скандинавияда жашагандыгы айтылат. Алар Батыш жана Чыгыш германдар болуп көп сандаган урууларга бөлүнгөн.

Рим империясынын чыгыш бөлүгүндө жашаган византиялык жазуучулар Прокопий (б.з. VI к. ортосу) жана Маврикийдин (б.з. VI—VII кк.) эмгектеринен **славян уруулары** жөнүндө бир кыйла кеңири маалыматтарды ала алабыз. Бирок буларга чейин деле байыркы славяндар тууралуу грек-римдик авторлор Тацит, Плиний, Птолемейлердин эмгектеринде венеддер деген аталыш менен чагылдырылган. Жазылган маалыматтар боюнча, славяндар Лабадан (Эльба дарыясы) Түндүк Донго, Ока менен Жогорку Волганын жана Балтикага жакын жерлерден Ортоңку жана Төмөнкү Дунай менен Кара деңизге чейинки аймактарда жашашкан. Көп сандаган славян уруулары кийин үч чоң тайпаны: чыгыш, батыш жана түштүк славяндарды түзүшкөн.

Антикалык авторлордун жазуулары боюнча славяндар эркиндикти өтө эле сүйгөн эл болгон. Алар колго түшкөн туткундарды дайыма кулдукка кармашкан эмес, белгилүү бир мөөнөт аяктаганда эркиндик беришкен. Ошондой эле алар эр жүрөк, согушчул жана ошону менен катар тынчтыкты каалаган эл болгон. Эгерде аларды башка бирөөлөр басып алып, кулга айландыргысы келсе, душманга каршы бүт уруулар аттанышкан.

Славяндардын негизги кесиби дыйканчылык болгон. Археологиялык казууларда алардын эгин сактоочу жайларынан эгин кампалары табылган. Маврикийдин билдирүүсүндө славяндар: арпа, сулу айдашкан, мал багышкан жана кол өнөрчүлүк менен кесиптенишкен.

Висла аймагында жана Жогорку Днепрде жашаган славяндарда дыйканчылык менен малчылыктан башка, балык уулоо жана токой чарбачылыгы (жырткыч айбанаттарды кармоо, токой бал челекчилиги) чоң мааниге ээ болгон.

Германдар сыяктуу эле славяндар да антикалык кул ээлөөчүлүк коомду жоюуда жана ошондой эле феодалдык орто

кылымдагы Европанын түзүлүшүнө өз таасирин тийгизген. Герман урууларынын чыгыштан түштүккө жана батышка жылуусуна славяндардын кысымы себеп болгон. Бул жөнүндө гот тарыхчысы Иордандын эмгектеринде баяндалат. Кийин славян уруулары герман уруулары менен бирдикте «Элдердин улуу көчү» (IV—VI кк.) мезгилинде орун которууга катышкан. VI—VII кк. славян урууларынын батышка жылуусу улана берген жана Рим империясынын мурда герман уруулары жашаган аймагынан орун ала башташкан.

Славяндар Чыгыш Рим империясынын жерлерине, Византияга кол салып турушкан жана бул жерде кул ээлөөчүлүк түзүлүштөн, феодалдык түзүлүшкө өтүү процессин тездетүүгө таасирин тийгизген.

Адабияттар:

1. Всемирная история: Раннее средневековье. - М., 2001.
2. Ермолаев В.А. Образование в раннесредневековой Европе (VI-X вв.) //Средневековый город: Межвуз. науч. сб. Вып. 14. - Саратов, 2001.
3. История Европы. Средневековая Европа. Т.2. - М., 1992.
4. Неусыхин А.И. Проблемы европейского феодализма. - М., 1974.
5. Ермолова И.Е. Римская имп. и федераты в IV в. //Нов. ист. вестн. М., 2001. № 2 (4). Карл Великий: реалии и мифы. - М., 2001.
6. Колесницкий Н.Ф. Феодалное государство (V-XV вв.). - М., 1967.
7. Корсунский А.Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западно-римской империи и возникновение германских королевств. - М., 1984.
8. Корсунский А.Р. Образование раннефеодального государства в Западной Европе. - М., 1963.

Тема 3: Батыш Европада Франк мамлекетинин түзүлүшү

Лекциянын максаты: Герман урууларынын басып алуу жортуулдарын, Франк мамлекетинин түзүлүшүн, башкаруу өзгөчөлүктөрүн билүү.

Негизги түшүнүктөр: Франктар, Салич чындыгы, епископтор, Меровингдер, Каролингдер.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну:

- Франк падышачылыгынын түзүлүшү.
- “Салич чындыгы”.
- Улуу Карлдын империясы.
- Франция, Италия, Испания IX-XI кылымдарда
- IX-XI кылымдарда Герман империясынын түзүлүшү, Англиядагы социалдык-экономикалык өсүштүн өзгөчөлүктөрү.

486-жылы Чыгыш Галлияда Герман уруулары франктар, Франк падышачылыгын негиздешкен. арыхый эстеликтерде «франк» аталышы б.з. III к. орто ченинде гана пайда болгон. Римдик жазуучулар көпчүлүк ар кандай аталыштагы герман урууларын жалпысынан франктар деп аташкан. Болжолдо ушул эле мезгилдерде франктар эки чоң тайпага – деңиз боюндагы франктар (Рейндин төмөнкү агымында жашагандар) же саличтиктер жана Ортоңку Рейндин эки жак жээгинде жашаган франктар – жээктик болуп бөлүнүшкөн. V к. франктар Рим империясынын бир кыйла бөлүгүн, Түндүк Чыгыш Галлияны басып алышкан. Франктардын ээликтеринин башында мурдагы уруу башчылары турушкан. Франк башчыларынан 451-ж. Каталаун талаасындагы Атиллага каршы салгылашта таанылган Меровейдин атынан, «Меровингдер тукумунун королдугу» түзүлгөн. Меровингдер тукумунун көрүнүктүү өкүлү король **Хлодвиг** болгон (481 – 511-жж.).

Хлодвигдин христиан динин
кабыл алышы

Франктардын турмушундагы ири окуялардын бардыгы Хлодвигдин ысымына байланыштуу. Хлодвиг 486-ж. бүткүл Түндүк Галлияны ээлеп алган. Борбору Парижде болгон бул римдик облус жергиликтүү римдик магнат Сиагрийдин башкаруусунда болгон. Рим империясы кулагандан кийин, ал Түндүк Галлиянын королу болуп калган. 486-ж. Суассон шаарынын жанындагы айыгыш-кан салгылашта франктар римдиктердин аскерлерин талкалап, Галлиянын бир бөлүгүн каратып алышкан. Сиагрий вестгот королуна качып барган. Бирок король Сиагрийди Хлодвигге өткөрүп берген. Хлодвиг туткунду өлтүрүүгө буйрук берген.

Хлодвиг Сена жана Луара дарыяларынын бассейндериндеги кецири аймакты басып алып, франктарга жерлерди бөлүп берген. Римдиктердин тушунда бүлгүнгө учураган кецири аймак бүтүндөй франк кыштактары жайгашкан районго айланган. Бул жердин мол түшүмдүү түздүктөрү көптөгөн сууларга, токойлорго бай келген. Хлодвиг өзүнүн башкаруу мезгилинин аяк ченинде Луарадан түштүккө, Гаронна дарыясына чейинки аймакты каратып алган. Галлиянын түштүгүндөгү анча чоң эмес аймакты вестготтор ээлеп калышкан. Жеңип алуунун натыйжасында ири Франк мамлекети түзүлгөн. Ал мурдагы римдик Галлиянын дээрлик бардык аймагын ээлеген. Хлодвигдин балдарынын башкаруу мезгилинде Франк королдугуна Бургундия да кирген.

Франктардын мындай ийгиликтерге тез жетишүүсүнүн себеби, аларда жамааттык байланыш абдан бекем болгондугу жана жаңы жерлерде бири-биринен алыстап, жергиликтүү калктарга аралашып сиңип кетпестен, чогуу белгилүү бир

аймактарда жашашкандыгы себеп болгон. Ошондой эле мурдагы өздөрүнүн мекенинде калган франктар менен байланышы үзүлбөгөн. Керек учурда алардан улам жаңы күчтөрдү алып турушкан, ошондой эле Хлодвигди дин чөйрөсүндөгүлөр колдогон. Франктар келгенге чейин эле Галлиянын калкы христиан динин тутунган.

496-жылы Хлодвиг христиан динин кабыл алган. Ал адегенде өз кошууну менен чокунганга өткөн. Өзү менен кошо 3000 аскери христиан динин кабыл алышкан. Андан кийин катардагы франктар үй-бүлөсү менен чокунууга өтүшкөн. Христиан динин кабыл алуу франктардын Галлиянын түштүгүн жеңип алуусуна өбөлгө түзгөн жана ошондой эле королдук бийликтин кадыр-баркын көтөргөн. Чиркөө Хлодвигдин жеңип алууларына дайыма колдоо көрсөткөн.

Хлодвигдин мезгилинде адамдардын укугун каада салтын камтыган «Салич чындыгы» жазылган, анда тартип бузгандарды жазалоо боюнча мыйзамдар болгон. «Салич чындыгы» үч титулга (главага) бөлүнгөн. Ар бир титул параграфтарга бөлүнгөн. Франктардын коомдук түзүлүшү «Салич чындыгында» кеңири берилген. Бул жыйнак Хлодвигдин падышалык кылуу мезгилинин аягында жазылган. Жыйнактагы маалыматтар боюнча, франктардын негизги иштери дыйканчылык болгон. «Салич чындыгы» жыйнагынын статьялары эркин франктардын айдоо жерлери жөнүндө, дыйканчылыктын ар кандай шаймандары, жумушка пайдаланылуучу мал жана ар кандай дан өсүмдүктөрү жөнүндө маалыматтарды берет.

Бул жыйнактын көпчүлүк бөлүгү франктардын: эркин дыйкандардын, жоокерлердин, коңшулардын, жалпы жамааттын укуктары менен милдеттери жазылган. Ошондой эле бир катар статьялар айып пулду аныктоого арналган. «Салич чындыгы» франктардын турмушунун бардык жагын камтыган. Тоок уурдагандан баштап, адам өлтүргөнгө чейин-

ки жыйнактар жана сөз жүзүндө кемсинткенге чейин колдонулуучу жазалар белгиленген.

Чарбалык иштер боюнча мал багуу, балык уулоо, бал челекчилик, багбандык жана кол өнөрчүлүк жөнүндө да жазылган. Ошондой эле токойлорду, жайыттарды, сууну биргелешип пайдаланууга да атайын бөлүмдөр арналган. Эркин франктардын королго жана анын кызмат кишилерине баш ийиши талап кылынган. Ошондой болсо да, ошол мезгилдеги франк коомундагы негизги фигура — кыштактык жамааттын толук укуктуу мүчөсү, жамааттын жеринен пайдаланган эркин дыйкан, коңшу жер ээсине көз каранды болбогон эркин франк болгон.

Таптардын пайда болушу менен франктарда мамлекет түзүлгөн. Бул мамлекет ири жер ээлөөчүлөрдүн жана эркин франктардын өмүрү менен жеке менчигин коргогон, аларга элди баш ийдирип турууга жардам берген.

VI к. экинчи жарымынан баштап франк коомунда кескин өзгөрүүлөр башталган. Бул мезгилдерде жер жеке менчикке айланган. Жер ээсинин эрки менен жер сатууга, алмашууга, сатып алганга, белекке бергенге жана мураска калтырууга укук берилген. Мындай шарттарда дыйкандардын бир бөлүгү өзүнүн жеринен бат эле ажыраган. Ачарчылык, жут жана башка табигый кырсыктар, Хлодвигдин балдарынын, неберелеринин жана чөбөрөлөрүнүн мезгилдериндеги өз ара согуштарынын натыйжасында өлкөнүн бүлгүнгө учурашы, салыктардын оорчулугу көзкарандысыз франк дыйкандарын жакырданууга алып келген. Майда жер ээлери болгон дыйкандардын жакырдыгына жараша, тескерисинче, аксөөктүк жана чиркөөлүк ири жер ээлөө өскөн. Хлодвигдин ордун басуучулар королдук жерлерди өзүнүн дружиналарына *бенефиций* (белек) түрүндө таратып беришкен. Айдоо жерлерине болгон жамааттык менчиктин жеке менчикке айланышы ири жер ээлөөчүлүктүн пайда болушун жана өнүгүшүн билдирген. IX кылымда франктарда

эки негизги тап: ири жер ээлөөчүлөр жана көз каранды дыйкандар түзүлгөн.

Король Хлодвиг өлгөндөн кийин Франк мамлекети анын төрт баласына: Хильдеберт, Хлотарь, Хлодамер жана Теодорихге бөлүнгөн. Алар атасындай болуп өздөрүнүн баскынчылык жоортуулдарын улантышкан. Бирок ар кимиси өз жерлерин кошуундарына, чиркөөгө марттык менен таратып беришкен. Жерди белекке таратуунун натыйжасында алардын бийлигинин франк коомундагы мааниси төмөндөгөн. Коомдо эми ири жер ээлөөчүлөр күч ала баштаган. Королдуктардагы бийлик жер ээлөөчү атактуулардан чыккан кээ бир өкүлдөргө — *майордомдорго* (майордом деп, королдун сарайындагы башкаруучуну аташкан) өткөн. Мезгилдин өтүшү менен, майордомдор королдуктардагы аскердик-акимдик бийликти өз колдоруна алышып, иш жүзүндө ал жердин башкаруучусу болуп калышкан. Бир аз убакыт болсо дагы Франк мамлекети биригишкен да, кайра бөлүнүп кетип турушкан. Кийин кыска мөөнөткө болсо дагы Хлодвигдин небереси (613-жылы) Хлотар Пчинин мезгилинде узагыраак убакытка бириккен. Бирок, меровингдердин династиясындагы башкаруучулардын ич ара чыр чатактары, бийлик талашууларынын натыйжасы, меровингдер династиясынын кулашына алып келген. Меровингдердин акыркы падышасы Хильдерик III тактыдан түшүрүлгөн. Ал эми Франк мамлекетинин тактысына Карл Мартелл келген. Жаңы династия Карл Мартеллдин ысымы боюнча Каролингдер деп аталган. Карл Мартелл Франк мамлекетинин майордому болуп, 741-жылга чейин башкарган. Ал сакстар менен варварларга налог төлөөгө мажбур кылган. Карл Мартеллдин мезгилинде араб баскынчылары басып кирген бирок Карл Мартеллдин аскерлерин жеңе алган эмес (732 жылы). Андан 5 жылдан кийин арабдар кайрадан түштүк Галияны басып алуу үчүн согуш жарыялаган, бирок Карл Мартелл экинчи жолу араб баскынчыларын талкалаган. Арабдар менен болгон согуш франктардын аскер күчтөрүнө

көптөгөн өзгөртүүлөрдү киргизген. Алар ат үстүндө согуш техникасын жакшы өздөштүргөн. Карл Мартелдин реформасы боюнча, дыйкандар да аскер кызматын өтөө керек болгон. Карл Мартелл өлгөндөн кийин анын ордуна анын уулу Пипин Корта (Кароткий) келген. Ал деле майордер болуп келген (741-768ж). Пипин Кортонун мезгилинде арабдар Галиядан толугу менен чыгарылган. Ал негизги таянычты чиркөөдөн издеген. 751 жылы Пипин Корта Франктардын каролу титулун алганда ортоңку Италияда 756-жылы Пап мамлекети негиздеген. 768-жылы Пипин Корта өлгөндөн кийин, бийлик анын уулу Карлга өткөн. Улуу Карл 768-жылы Франк королдугунун королдук тагына отуруп, Франк мамлекетин 814-жылга чейин башкарган.

Улуу Карл

Карл мыкты колбашчы жана жеңип алуучу болгон. Ал өзүнүн баскынчылык жүрүштөрүнүн натыйжасында Батыш Европада империя түзүүгө жетишкен. Анын убагында Франк мамлекети агрессивдүү саясат жүргүзгөн. Көп сандаган жеңип алуулардын натыйжасында Улуу Карл эбегейсиз зор мамлекеттин башчысы болуп калган. Ал империя франктар эле эмес, башка уруулар жана элдерден турган. Карл 50 дөн ашык жүрүш жасаган. Анын көбүн өзү

жетектеген. Карл өзүнүн замандаштарына абдан күчтүү таасир калтырган. Ал жөнүндө көптөгөн жомоктор жана ырлар жазылган. Орто кылымдагы жазма булактарда Карлды узун бойлуу, күчтүү жана чыдамкай адам болгон дешкен. Анын мезгилинде франк падышачылыгынын территориясы кеңейген.

800-жылы 25-январда ыйык Питер соборунда салтанаттуу намаз окулган да, франктардын жеңип алган жерлерине римдик чиркөөнүн таасиринин таралышына умтулган Рим папасы Лев III, Улуу Карлга императордук таажыны кийги-

зип: «Римдин императору», - деп жарыялаган. Империя областтарга бөлүнгөн да, аларды графтар жана ири жер ээлери башкаруу үчүн дайындалган. Улуу Карл жылына эки жолу ири жер ээлерин жыйынга чакырып, алардын макулдугу боюнча указ чыгарып турган.

Улуу Карл баштаган алгачкы согуш Төмөнкү Германия аймагын (Рейнден Эльбага чейин) ээлеген германдык сакс уруулары менен болгон. Сакстардын туруктуу каршылыгын кыйындык менен жеңип (772—804-жж.), аларды Франк мамлекетине күч менен кошкон. Андан соң Карл Рим папасынын өтүнүчү боюнча, өз кызыкчылыгы үчүн да, Түндүк Италиядагы По дарыясынын өрөөнүндө жашаган элдерди жеңип алган. (774-ж.)

Карлдын аскерлери Испанияга да жортуулдарды жасаган (778—812-жж. Бул жердеги (VIII к.) Испанияны каратып алган арабдар менен жергиликтүү элдердин күчтүү каршылыгына туш болушкан. Ошентсе да алар Испаниянын түндүгүнөн бир облусту каратып алган. Улуу Карл жана анын аскерлери коңшу өлкөлөрдү каратып алуу менен, ал жерлерден эбегейсиз зор байлыктарды жана көп сандаган туткундарды алып кайтышкан. Ошентип, узакка созулган агрессивдүү согуштардын натыйжасында, мурдагы Батыш Рим империясынын аймагынан бир аз гана кичирээк болгон зор мамлекет түзүлгөн.

Кубаттуу Рим империясынын бийлик ээлерин эске салган император титулу Карлга жеңип алган элдерге болгон бийлигин бекемдөө үчүн керек эле. Улуу Карлдын колдоосуна ээ болууга жана аны менен өнөктөш болууга умтулушкан башка өлкөлөрдүн башкаруучулары, анын императордук жогорку бийлигин таанууга ашыгышкан.

Кеңири өлкөнү башкаруу Карлдан империянын акимдик аппаратын кайра түзүүнү талап кылган. Улуу Карлдын убагында башкаруунун борбору королдун сарайы болгон. Жер-жерлердеги башкарууну ошол жердеги графтарга тапшырып, аларды көзөмөлдөө үчүн Карл өз жакындарынан

«падыша өкүлдөрүн» бүткүл империя боюнча жиберген. Алыс жайгашкан жерлердеги графтар өздөрүн борборго көз каранды болбойбуз деп сезишкен.

Графтар — соттук коллегиянын мүчөлөрү менен бирдикте сот иштерин жүргүзгөн. Ошондой эле Карл өзү дайындаган епископтор (христиан дин кызмачыларынын башчысы) империядагы соттук жана акимдик башкарууда кыйла жогорку даражада турушкан. Каролдук-императордук канцелярияда мамлекеттик тил, латын тили болгон. Ошондой болсо да Улуу Карлдын империясын борборлошкон мамлекет деп атоого болбос эле. Карлдын мезгилиндеги башкаруу аппараты эң эле жөнөкөй болуп, борбор менен чет-жакадагы облустардын байланышы начар болгон жана мамлекетте башкаруунун атайын мыйзамдары так белгиленген эмес.

VIII—IX кк. франктардагы коомдук түзүлүштө негизги өзгөрүүлөр болуп, эркин дыйкандар массасы жакырданган жана ошол эле мезгилде майда дыйкандардын жеке менчигинин эсебинен ири жер ээлеринин жеке менчиги өсүп чыккан.

Өндүргүч күчтөрдүн өнүгүү деңгээлинин төмөндүгү, дыйкандарды чарбалык иштерден ажыраткан узакка созулган аскердик кызмат жана франк ак сөөктөрүнүн ич ара согуштары, ар кандай салыктардын жана айып пулдардын өсүшү, чиркөөгө төлөнүүчү акылар майда дыйкандардын жер үлүштөрүн кармап калуусуна, иштетишине зор кыйынчылыктарды туудурган.

Франк дыйкандарынын оор абалы жер иштетүүнүн ар кандай түрлөрүн пайда кылган. Ири жер ээлери жерсиз дыйканга жер үлүшүн пайдаланууга берген. Дыйкан жерди пайдаланган акысы үчүн жер ээсине бир катар иштерди аткарууга милдеткер болгон.

VIII—IX кк. жер иштетүүнүн *дагы бир түрү* — жерди өзүнө сактап калууга чамасы жетпегенин сезген дыйкан, жерин күч-кубаттуу коңшусуна, көпчүлүк учурларда чиркөөгө

«белекке» берген. Дыйкандар өздөрүнүн жеринен ажыроо коркунучу эртедир-кечтир ушул коңшуларынан болорун сезишкен. Ошондуктан, алар жерлерин «өз ыктыяры» менен аларга берип, андан кийин дыйкан ал жерин кайра алган. Бирок жеке менчик катары эмес, өмүрү өткөнчө, кээ бир учурларда мураска калтыруу укугу менен алып иштетишкен, ошону менен бирге, жер ээсинин пайдасына милдеткер болушкан. Ал үчүн жер ээси дыйкандын чарбасын коргогон. Дагы бир түрү, ири жер ээлери жана чиркөө, дыйканга бир аз кошумча жер да берген. Ал үчүн дыйкан кожоюндун өздөштүрүлбөгөн жаңы жерлерин иштеп берүүгө милдеттүү болуп калган.

Демек, жерге карата болгон мамиленин жогорудагыдай түрлөрү эки карама-каршы таптардын өкүлдөрүнүн бири-бири менен болгон мамилеси учурунда, биринчиден, эркин франк дыйкандарынын жерге болгон жеке менчиктүүлүгүн жоготсо, экинчиден, феодалдык жеке менчиктүүлүктү өстүргөн.

Улуу Карлдын негизги кирешеси анын поместьелеринен алынган. Каролдук жер фондусу бүткүл өлкө боюнча тарап, жүздөгөн ири жана майда ээликтерден турган. Улуу Карлдын мезгилинде эң ири жер ээлөөчү — чиркөө болгон.

VIII—IX кк. франктардын айыл чарбасында бир кыйла жылыш болгон. Бул кезде жерди которуштуруп айдоо ыкмасы колдонулган, жана дан өсүмдүктөрүн айдоодон тышкары, мал чарбасына да негизги көңүл бурушкан.

Жоокерлер дыйкандардын эсебинен жашашы жана курал-жарагын камдап алышы үчүн аларга жер таратып берилген. Эгер жоокер кызматын токтотсо, бул жерди императорго кайра берүүгө милдеттүү болгон. Кийинчерээк жоокерлер өздөрүнө берилген жер ээликтерин биротоло ээлеп, аларды мураска калтыра башташкан. Андай ээликтер *феоддор* деп аталган.

Феод — бул акысы үчүн аскер кызматын өтөө керек болгон мурас, жер ээлиги. Феоддун ээси *феодал* деп аталган. Ири феодалга ондогон, жүздөгөн кыштактары бар аймактар

тиешелүү болсо, майда феодалга — бир кыштак, же бир нече түтүн дыйкандар гана тиешелүү болгон.

Улуу Карлдын империясы алгачкы феодалдык мамлекет болуп, эркин дыйкандардын жеринен ажырап, көзкаранды дыйканга айлангышына жана жер ээлөөчүлүктүн пайда болушуна өбөлгө түзгөн. Ошондой эле аскердик бийлик ири жер ээлеринин колуна топтоло баштаган.

814-жылы 72 жашында Улуу Карл өлгөн, анын сөөгү Ахенге коюлган. Карл өлгөндөн кийин бийлик анын улуу баласы Людовикке мураска калган. Карлдын империясы жыйырма жыл жашаган. Людовик өлгөндөн кийин анын уулдарынын ортосунда болгон такты үчүн чыр-чатактар өлкөдө граждандык согушту алып келген. Натыйжада, 843-жылы Верденде Улуу Карлдын неберелери келишим түзүшүп, империяны үч бөлүккө бөлүшкөн. Алардын улуу агасы «Верден» келишими боюнча император титулун сактап калган, бирок, өздөрүнчө король болгон эки бир тууганынын ишине кийлигише алган эмес. Жыйынтыктап айтканда, «Верден келишими» боюнча келечекте Европадагы эң чоң мамлекеттер Франция, Германия жана Италиянын түзүлүшүнө түрткү болгон.

IX кылымдан баштап, Европада орто кылымдын эрте мезгили аяктап, орто кылымдын гүлдөгөн мезгилине шарт түзүлгөн.

843-жылдагы Верден келишиминен кийин Франция өзүнчө мамлекет болуп калган. 870-жылы Мерсенсте кайрадан келишим түзүлүп, Франция, Германия каролдору Лоторингияны бөлүп алышкан. Лоторингия Италияга караган жер болгон. Ошого карабастан немец жана француз каролингдеринин ортосунда дайыма жер үчүн согуштар болуп турган. 987-жылы феодалдар Роберт Гуго Капетаны король деп шайлашкан. Ошол окуядан кийин 18-кылымдын аягына чейин француздардагы бийлик копетингдердин тукумдарында болуп келген.

X кылымдан баштап Француз падышачылыгында феодалдык мамилелер өнүккөн. Бирок Францияны «Галлия же Батыш Франк падышачылыгы», атап келишкен. Францияда дыйкандардын жашоосу оор болгон. Алар оброк да төлөшкөн, андан сырткары, феодалдык рентанын да өлчөмү өскөн.

Франциянын территориясы көптөгөн герцогдорго жана графтыктарга бөлүнгөн. Алар каролго көз каранды болгон эмес. Бирок королдун вассалы катары эсептелинишкен. Биринчи копетингдердин бийлигин чыңдаш үчүн жүздөгөн жылдар сарпталган, бай феодалдар королдун бийлигин таанышкан эмес.

843-жылдагы Верден келишиминдеги бөлүнүүдөн кийин, Чыгыш славяндардын жери Людовик Немецкийге бөлүнгөн. Орто кылымдардын башындагы Германиянын тарыхы Батыш Европадагы башка өлкөлөрдөн айырмаланып турган. Себеби, Германиянын территориясы Рим империясынын составына кирген эмес. Феодалдык мамиле өтө жай жүргөн. 911-жылы Германияда Каролингдер династиясынын бийлиги токтогондон кийин, уруулук герцогдордон Конрад I Франконский бийлик кылган. Ал өлгөндөн кийин бийлик үчүн күрөш жүрүп, 919-жылы эки кароль Генрих Саксонский жана Арнульф Баварский шайланышкан. 919-936-жылдары Герман герцогстволору бир падышачылыкка биригишкен да, аны «Тевтон» деп аташкан (Тевтон б.з.ч. II кылымдагы герман уруусу болгон). Кийин Тойшен же Дойшен, кийин Германия **Дойшланг** деп аталган. Андан кийинки Герман каролу Генрих I Птицелов венгер уруулары менен күрөш жүргүзүп келген. Генрихтен кийин бийликке анын баласы Оттон I андан ары королдук бийликти уланткан. Ал башка королдордон айырмаланып, чиркөөдөгү феодалдардан өзүнө колдоо издеген да, чиркөө менен достук мамилени чыңдап, епископторго жерлерди берген. Ал епископтордун жардамы менен өзүнүн бийлигин чыңдап, Римдик папанын да ишине кийлигишкен. Италиялык княздардын ортосундагы арыздашуудан

пайдаланып, 956-жылы Италияны өзүнө караткан. Германиянын маданияты Отгондун мезгилинде «Отгондук кайра жаралуу», - деп аталган. Герман падышасынын сарайы маданияттын борбору болгон. Библиотека уюшулуп, анда байыркы авторлордун чыгармалары чогултулган.

Батыш Рим империясы кулагандан кийин, Италия оор тарыхый жолду басып өткөн.

Британиянын территориясын англосаксондор басып алгандан кийин, V-VII кылымдар аралыгында бир нече варварлардын англосаксондук падышачылыктар түзүлгөн. 597-жылдан баштап, англосакстарда христиан динин кабыл ала баштаган. Христиан дини киргизилгенден кийин, христиан чиркөөсүнүн храмдары курула баштаган. 829-жылы англосаксондук падышачылыктар бир феодалдык мамлекет болуп бириккен.

Варварлар уруулары вестиготтор менен вандалдар V кылымда Испанияны мекендешкен.

Адабияттар:

1. Всемирная история. Закат Римской империи ранее средневековье. - М., 1999.
2. Бессмертный Ю.Л. Структура крестьянской семьи во франкской деревне IX в. //Средние века. М., 1980. Вып. 43.
3. Григорий Турский. История франков. - М., 1983.
4. Салическая правда. - М., 1964.
5. Энгельс Ф. Франкский период. - Любое издание.
6. Хрестоматия по истории средних веков. - М., 1986.
7. Рамм Б.Я. «Каролингское возрождение» и проблемы школьной образованности в раннем средневековье //Уч. зап. Лен. пед. ин-та им. М.Н. Покровского. 1940. Т. 5.
8. Колесницкий Н.Ф. Феодалное государство (V-XV вв.). - М., 1967.
- 10.Тейс Л. Наследие Каролингов. IX-X века. М., 1993.

Тема 4: Византия империясында феодалдык түзүлүштүн орношу (VII-XI кылымдарда)

Лекциянын максаты: Византия империясынын өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрү. Императордун бийлиги. Кул ээлөөчүлүктүн сакталышы. Славяндардын Византияга жайгашышы жана алардын ролу. Византияда феодалдык мамилелердин пайда болушунун негизги себептери.

Негизги түшүнүктөр: Шаар, соода, кодекс, фемдер, диархия концепциясы.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Чыгыш Рим империясынын территориясы.
- Византиянын саясий түзүлүшү.
- Юстиниандын кодекси.
- Фома Славяниндин көтөрүлүшү.
- Византиядагы чиркөө.

Чыгыш Рим империясынын ордунда пайда болгон Византия империясынын өкүм сүрүү доору үч мезгилге бөлүнөт:

1. Баштапкы мезгилдеги Византия типологиялык жактан соңку антикалык коомдун христиандаштырылган варианты катары каралат. Анткени, бул Европалык орто кылымдар доорунда дыйкандардын көзкарандылык абалынын башкы белгиси болгон колондук система ыдырап, акыры биротоло жоюлган. Акырындык менен болсо да полисттик түзүм кулаган, соңку антикалык бийликтин ордуна аскердик жана жарандык бийликтерге бөлүп, империялык башкаруу орнотулган. Византия өз алдынча мамлекет болуп IV кылымда түзүлгөн, тактап айтканда, 395 жылы Рим империясы Чыгыш жана Батыш Рим империясы болуп бөлүнгөн мезгилден башталган. Батыш Рим империясы варварлардын чабуулунун негизинде кыйроого учураган мезгилде, Чыгыш рим империясы өзүнчө мамлекет болгон.

Анын борбору Константинополь шаары болгон. Шаардын мурдагы аты боюнча “Византия империясы”, - деп аталып калган. Эрте феодализм мезгилинде Византия империясына Балкан жарым аралы, Кичи Азия, Сирия, Палестина, Египет, Месопотамиянын жана Армениянын жарымы, Крит жана Кипр аралдары, Грузия кирген. Империяда ар түрдүү уруулар жана элдер жашаган.

2. Кул элөөчүлүк түзүлүш Византия империясында V-VI кылымга чейин созулган. VI кылымдын ортосунда Византияда император Юстиниан башкарган. Ал өтө күчтүү администратор, мыйзамчыл адам болгон. Юстиниандын таякеси император Юстин I айрым булактарга караганда, билими жок дыйкан болгон. Армиянын күчү менен император болгон. Юстин I Юстиниандын башкаруусуна көзү жеткен. Себеби, жээни Рим, Византиядан билим алган.

Юстиниан. Равеннидеги Сан-Витале чиркөөсүндөгү мозаика

Юстиниан граждандык укук жыйнагын түзгөн. Ал төрт бөлүккө бөлүнгөн.

1. Юстиниандын кодекси – 12 томдон турган да, анда Рим императорунун мыйзамдар жыйнагы болгон.

2. Дигесты- 50 китептен турган. Рим укугунун жыйнагы топтолгон.

3. Институтция – юридикалык окуу китеби. Судьялар жана юрист окуучулары үчүн.

4. Новелла - Юстиниандын жаңы закондору.

Юстиниандын башкаруу мезгилинде көптөгөн элдик кыймылдар болуп турган. Алардын ичинен эң көрүнүктүүсү “Ника” көтөрүлүшү болгон. Көтөрүлүш 532-жылы 11-январда Константинополдо,

иподромдо императордун катышуусу менен башталган. Оппозициялык партия өзүлөрүн “Жашылдар” деп аташкан дагы, алар Юстинианга элдердин атынан чиновниктерди жазалоосун талап кылышкан. Юстиниан элдердин кайрылуусун четке каккан да, ипподромдон чыгып кеткен, натыйжада, көтөрүлүш чыккан. “Ника” грек тилинен которгондо “жеңгиниң” дегенди билдирген. Көтөрүлүш беш күнгө созулган. Юстиниандын аскер башчысы Велидор абдан мыкаачылык менен көтөрүлүштү токтоткон. Натыйжада отуз миңге чукул адам өлтүрүлгөн. Көтөрүлүш жеңилгенден кийин Юстиниан борборлошкон катуу тартипти киргизген. Андан сырткары ал мамлекеттин финансысына көп көңүл бурган, мамлекеттин курулуш иштерин да жакшырткан. Алардын ичинен эң көрүнүктүүсү Византиядагы “Бийик София храмы” эсептелинген. Ал 532-538-жылдары курулуп, “Укмуштун укмушу”, - деп аталган. Император ага кеткен чыгымды аяган эмес.

Юстиниан 565-жылы өлгөндөн кийин, Византияда бытырандылык мезгил өкүм сүргөн. Бийликтен бийлик алмашып келген. Негизинен Византиядагы бийликти германдыктар башкарышкан.

821-жылы кайрадан ири көтөрүлүш чыккан. Көтөрүлүштүн жетекчиси Фома Славянин болгон. Көтөрүлүшчүлөрдүн катмары көп түрдүү болгон. Ага дыйкандар, арендаторлор катышышкан. Бирок 823-жылы Фома Славянин кармалып, өлүм жазасына тартылган. Андан кийин Византияны Македондук династия башкарган. Биринчи башкаруучусу Василий I Македонянин болгон. Македондук династиянын башкаруу мезгилинде Константинополь эң чоң жана көрүнүктүү соода борбору болгон. XI кылымдын ортосуна чейин Византияда христиан чиркөөсү Батыш Европадагы римдик папага баш ийген. Бирок Византиядагы чиркөөнүн башчысы болуп, Константинополдогу патриарх эсептелинген.

VII к. Византияга арабдар коркунуч туудура баштаган. Алар Сирияны, Мессопотамияны, византиялык Арменияны жана Египетти басып алган. VII к. экинчи жарымында арабдар Кичи Азиянын аймагына бир нече жолу жортуулдарды жасаган. Кийинчерээк *фемдик түзүлүш* өлкөнүн бүткүл аймагына жайылып, VIII—X кк. византиялык коомдун бекем пайдубалына айланган. **Фемдер** — кубаттуу аскер күчтөрү жайгашкан ири округдар болгон. Византияда фемдик түзүлүштүн чыңдалышы менен, борбордук бийлик бошондой баштаган. Ошондуктан алар фемдерди катуу көзөмөлдүккө алышкан. X к. борбордук бийлик өзүнүн толук үстөмдүгүн орноткон. Ал эми фемдер бара-бара бытырап майдаланып, өздөрүнүн саясий маанисин жоготуп, чакан аскердик округдарды гана түзүп калышкан.

Натыйжада, Византия мамлекети коомдук турмуштун дээрлик бардык чөйрөлөрүнө түздөн-түз жана кыйыр түрдө көзөмөлдүк кылган зор күчкө айланган. Византиялык башкаруу системасынын башкы төбөлү император болгон. Император, Акылман Арстан IVнүн (886—912) айтуусу боюнча: «Ал баарына кам көрүп, жан-талашып иш жүргүзгөн, ошентип кудурети күчтүү Кудайдын жардамы менен иштин баары өз нугунда жүргөн жана чечилген». Арийне, ал чексиз бийлик жүргүзө алган эмес, бүткүл башкаруу системасында өзүнө тиешелүү гана орунду ээлеген. Император кандайдыр бир чечимди башкаруу системасынын башка тармактарынын позициясына жараша гана кабыл ала алган. Ал эми башка тармактар, империянын өнүгүү багытына өздөрү зарыл деп тапкан оңдоолорду киргизүүгө укуктуу болушкан. Ал өзгөртүүлөр биргелешип башкаруу институту аркылуу жүргүзүлгөн.

Византиянын бюрократтык аппараты үчүн бир учурда эки иерархиянын — кызматтын жана титулдун болушу мүнөздүү көрүнүш болгон. Алардын ар баскычы мамлекеттик белгилүү бир мазмунга ээ эле. Кызмат тепкичи боюнча сиңирген эмгегине жараша, императордун атайын жарлыгы

менен көтөрүлүшкөн. Титулдар биротоло берилген же сатылган.

Византияда коомдук турмуштун дээрлик бардык чөйрөлөрүнө мамлекет көзөмөлдүк кылган. Экономикасында Байыркы Чыгыштын тарыхына мүнөздүү болгон «ордо чарбачылыгы» калыптанган. Ал боюнча армиянын, флоттун, ордонун жана ведомстволордун сансыз көп муктаждыктары натуралай камсыз кылынган. Провинцияларда ар бир борбордук ведомствонун өз чарбасы болган. Алардын жарым-жартылайы ижарага берилчү. Чиркөө, билим берүү тармагы, жогорку билим менен кошо, мамлекеттин көзөмөлүндө болгон.

Ири жер ээлөөчүлөрдүн кирешелеринин негизги бөлүгү, алардын чарбактарынан эмес, императордук казынадан түшүп тургандыктан, мамлекеттин аларга таасир этүү жолдору ар түрдүү болгон. Ошондой эле борбордук бийлик, кызматтан жана титулдан тышкары белгилүү бир аймактан жыйналган мамлекеттик салыктардын жарымын берип турган, же салыктарды төлөөдөн бошотулган. Алардын жер ээликтери дыйкандар менен кошо чиновниктердин ишмердик чөйрөсүнөн чыгарылган.

XII к. тоталдык мамлекеттик көзөмөл кылуу системасы бошондоп, жеке менчик ээликтеринин эксплуатациялоосу басымдуулук кыла баштаган. Өлкө аймагында бир катар өз алдынча жана жарым-жартылай өз алдынча облустар (Кипр, Борбордук Греция, Кичи Азиянын батыш бөлүгү, Трапезунд) пайда болгон. Ошентип, империянын уроосу 1204-ж. Константинополду кресттүүлөрдүн басып алышын тездеткен.

1204-ж. трагедиядан кийин Византия мамлекетинин борбору Кичи Азиянын түндүк-батышына көчүрүлүп, ал жерде «Никея» империясы пайда болгон. Кресттүүлөр түзгөн Латын империясы (Романия) тараптан болгон коркунуч мамлекеттеги борбордоштуруу тенденциясын чыңдаган: биргелешип

башкаруучу кош өкмөт институту жоюлуп, аткаруу бийлигине император өзү тике көзөмөлдүк кылган.

1261-ж. Романия талкаланып, Византия империясы калыбына келтирилгенден кийин феодалдык коомдун калыптанышына ыңгайлуу шарт түзүлгөн.

Биринчиден, Латын империясынын аймагында кресттүүлөр тарабынан батыш европалык феодализмге мүнөздүү (оммаж, инвеститура) социалдык-экономикалык түзүмдөр түзүлө баштаган, батыш үлгүсүндөгү вассалдык мамиле орнотулган. Мына ушул өзгөртүүлөрдүн баары жергиликтүү аксөөктөр тарабынан оң кабыл алынган.

Экинчиден, Романияга каршы күрөштү баштаган Никея императору Михаил VIII Палеолог (1259—1282) династтарга прониялардын өлчөмдөрүн көтөрүү жана аларды мурастык ээликтерге айландыруу жөнүндө убада берген.

Византиялык феодализмди мына ушундай факторлор калыптандырган. А бирок, Византиянын аймагында феодалдык иерархия толугу менен калыптанбай, Батыш Европадагы баштапкы феодализм тушундагыдай түзүлүштө болуп калган.

Феодализмдин Византиялык вариантынын өзгөчөлүгү: дыйкандардын бардык категорияларынан — жамааттагылардан да, мамлекеттиктерден да, жеке-менчиктегилерден да алынуучу мамлекеттик салыктар сакталып кала бериши. Бул анын батыш европалык феодалдык коомдун соңку доорундагы өнүгүүсүнө окшоштугун айгинелейт.

Орто кылымдардагы чыгыш христианчылыгынын мүнөздүү жана айкын цивилизацияларынын бири болгон Византия цивилизациясы, антикалык каада-салттардын (грек маданияты жана римдик мамлекеттик-укуктук түзүмдөр) жана христиан дининин православие ишениминин органикалык синтезинин негизинде калыптанган.

Православие чиркөөсү Чыгыш Рим империясында жана Византияда IV—V кк. чегинде калыптанган. Ал 1054-ж. чейин католик чиркөөсү менен бирге бирдиктүү христиан чиркөөсүн түзүп келген, бирок христиан дининин батыш жана чыгыш варианттарынын ортосунда диний ишенимдер жана догмалык түшүнүктөр боюнча олуттуу ажырымдар бар эле. Алардын принциптүү айырмачылыктарынын бири- *адам жанынын аман сакталып калышы* жөнүндөгү түшүнүктөрүндө болгон. Эгерде католиктер III к. жашаган Киприандын тезистериндеги «чиркөөдөн башка аман алып кала турган жер жок» деген ишенимге таянышса, православие адамдын жекече сыйынуусуна таянган. 1351-ж. Влахерн собору: «Кунт коюп сыйынуу ырасымын», «Православиелик расмий доктрина», - деп тааныган.

Православ чиркөөсүнүн иштерине император жалпы жетекчилик кылган. Ал чиркөөнү диархия концепциясына таянуу менен жетектеген. *Диархия концепциясы* — диний эмес (жарандык) жана руханий бийликтин бөлүнбөс биримдиги. Император чиркөө иерархтарын дайындаган жана которуштурган, соборлорду чакырган жана алардын чечимдерин бекиткен, диний окуу маселелерин чечүүгө да укуктуу болгон.

Чиркөө иштерине төрт патриарх:

- Константинополдук,
- Александриялык,
- Антиохиялык
- Иерусалимдик патриархтар көзөмөлдүк кылышкан.

Бардык иштер коллегиялык (собордук) түрдө чечилгенине карабастан, бүткүл дүйнөлүк титулга ээ болгон Константинополь патриархы, номиналдуу түрдө биринчилик орунда турган. Экономикалык пландан алып караганда, чиркөө Византиядагы башка институттар сыяктуу эле толугу менен мамлекетке көз каранды болгон. Чиркөөнүн пайдасына түшүүчү алым-жыйымдар X к. тартып эле чогултула

баштаган. Арийне, ал дагы батыш европалык салыктан кыйла аз болгон.

Византия империясы кулагандан кийин, Константинополь, Александрия, Антиохия, Иерусалим чиркөөлөрү диний окуунун жана культтук сыйынуунун жалпы системасын сактаган, өз алдынча башкаруу укугундагы чиркөөлөр болуп калышкан.

Ромейлердин (византиялыктардын) дүйнө кабылдоосу. Ромейлердин дүйнөнү кабылдоосунун бир катар мүнөздүү өзгөчөлүктөрү болгон. Алар: византиялык центризм, эллиндик жана индивидуализм.

Византиялык центризм, орто кылымдардагы Батыш Европалык авторлордун көпчүлүгү белгилеп жазышкандай, «өз өлкөсүн христиан дүйнөсүнүн чордону», - деп эсептешкен ромейлердин текебердүүлүгүн жана кербездигин чагылдырган.

Алардын ою боюнча, Кудай — Пантократор (Аалам ээси), бүтүндөй ай-ааламды башкарган, ал эми император болсо Космократор болгон, т. а., дүйнө жүзүнүн жетекчиси болгон. Император, андан тышкары, Константинополь патриархынын жогорку башкаруусун тааныган христиандык мамлекеттердин жана элдердин бүткүл «үй-бүлөсүн» да жетектеген.

Эллиндик багыттагылар Византиялык центризм менен тыгыз байланышта болгон. Эллинизм грек тилинде сүйлөгөндүктөн өздөрүн жогорку маданияттуубуз деп эсептешкен адамдардын өзгөчө жамаатына таандык сезимине негизделген. XIII кылымда кресттүүлөрдүн жортуулунан кийин эллинизм латын тилдүүлөргө кескин түрдө карама-каршы боло баштаган. «Алар менен биздин ортобузда, — деп жазган тарыхчы Никита Хониат (1215-ж. ченде дүйнөдөн өткөн), — душмандыктын терең ору казылды, биз мурдагыдай эле бир үйдө жашап жатканыбыз менен, эми биздин жан-дүйнөбүз эзели бирикпей калды».

Православиелик диний ишенимдин негизинде, мамлекеттин коомчулуктун үстүнөн болгон тоталдык

көзөмөлдүгүнүн шартында калыптанган византиялык *индивидуализм* ар бир адамдын бийлик, император, кудай алдындагы кылмыштуу иштери үчүн индивидуалдуу, жекече жоопкерчилигин билдирген. Византия басып өткөн тарыхый жол өлкөнүн көп кырдуу маданиятында кеңири чагылдырылган.

Византия маданиятынын тарыхын кайсы социалдык топ артыкча жигердүүлүктү көрсөткөнүнө жараша шарттуу түрдө бир нече этаптарга бөлүп кароого болот.

VII—VIII кылымдарда монастырдык маданияттын басымдуулук кылышы белгиленсе, IX—XI кылымдарда көрүнүктүү өкүлдөрү жогорку дин кызматкерлери болгон борбордук аксөөктөрдүн маданиятынын доору XII к. диний эмес маданият өнүккөндүгү байкалат. XIII—XIV кк. Ренессанс (гүлдөп өнүгүү) доорунун алдындагы чыныгы эрудиттердин (терең билимдүүлөрдүн) жаңыча тиби болуп саналган маданий ишмерлердин бүтүндөй бир мууну жашап өткөн. Мына ошолордун чыгармалары батыш европалык «Кайра жаралуунун» калыптануусуна өбөлгө түзгөн.

Калыбы, византиялык гуманизм да ушул доордо калыптанса керек. А бирок анын болгондугу жөнүндөгү маселе, тарых илиминде ушул кезге чейин актай бойдон калууда. Азырынча анын болгондугун же болбогондугун ырастоочу же четке кагуучу негиздүү аргументтер жок.

Византия маданиятынын кайталанбас оригиналдуулугу, өзгөчөлүгү — чыгыш жана батыш маданияттарынын синтезиндеги грек-рим уюткусунун кылымдап сакталып калышынын натыйжасы. XI к. чейин чыгыш маданиятынын таасири өзгөчө басымдуулук кылып келсе, кийин батыш маданияты басымдуулук кылган. Византия коомчулугунун маданий турмушунда, грек адабий мурастарынын кеңири пайдаланылышы да маанилүү фактор болуп саналат.

Византия маданиятынын калыптануусуна таасир берген дагы бир жагдай, адамдардын акыл-ой чабыттарына, мамлекеттин регламенттөө саясатынын жүргүзүлүшү болду.

Натыйжада ал ордо жана чиркөө маданияттарынын борбордошкон колдоосуна ээ болгон. Византиялык маданият мына, дал ушул чиркөө маданиятындагы көркөм сүрөт өнөрүндө (икона тартуу, фреска, мозаика) жана архитектура жаатында, дүйнөлүк маданият казынасына баа жеткис салым кошкон.

Византия маданиятынын баштапкы мезгилинде эле тарыхый чыгармалардын эки негизги түрү бөлүнүп чыккан.

1) салыштырмалуу түрдө аз убакыт ичинде болуп өткөн окуялардын жүрүшүн баяндаган жана олуттуу окуяларга жана жаркын инсандарга көңүл бурган *«тарыхтар»*;

2) дүйнө тарыхындагы «Адам атадан бери карай» болуп келаткан окуяларды кыскача системалуу баяндаган *хроникалар*.

Баштапкы Византиянын бир кыйла белгилүү тарыхый чыгармалары, орто кылымдардагы Батыш Европалык хроникалык чыгармаларга негиз салуучу Б. Кесарийскийдин (IV к.) «Хроникасы» жана Прокопий Кесарийскийдин (VI к.) «Юстиниандын персилер, вандалдар жана готтор менен согуштарынын тарыхы» болуп саналат.

VII—VIII кк. Византиялык тарыхый адабиятта, калктын билимдүү катмарына багытталган анонимдүү монастырдык хроникалар жана калыптанып калган стереотипти бузууга умтулган автордук хроникалар басымуулук кылган.

Византия империясынын соңку мезгилиндеги тарыхый чыгармаларда чиркөө араздашууларына байланыштуу диний-полемикалык мазмундагы чыгармалар жаралган. Никифор Григордун «Ромей тарыхында» негизинен 1203—1359-жж. чиркөө күрөшү тууралуу баяндалган. 1298—1463-жж. окуяларды, Византия империясынын кулашын жана Осмон империясынын гүлдөп-өсүү доорун Лаоник Халкокондил (1490-ж. өлгөн) өзүнүн «Тарых» деген көп томдуу чыгармаларында кеңири баяндап жазган.

Византиядагы феодалдык мамиле XI кылымда гана калыптанган, бирок өлкөнүн сырткы саясаты өтө начарлаган. Андан сырткары печенегдер, түрк селжуктар менен болгон согуш да алсыраткан. 1071-жылы селжук султаны Алп Арслан Византиянын императору Роман IV Диогенди туткунга түшүрүп алган. Византия натыйжада жалпы Кичи Азияны жана Арменияны селжуктарга тарттырып жиберген. Кийин кресттүүлөрдүн жортуулу Византия үчүн жемиштүү болгон. 1096-жылдагы кресттүүлөрдүн келиши, алардын түрк селжуктарды жеңиши, бир аз болсо да, айрым жерлердеги Византиянын бийлигин калыбына келтирүүгө түрткү болгон.

1261-жылы Византия империясы толук калыбына келген. Бирок территориясы мурдагыга караганда кыскарган. Ал эми Византиянын маданияты жалпы Батыш Европа суктанаарлыктай жогорулаган. Табигый илимдер, анын ичинен медицинасы абдан өнүккөн.

Адабияттар:

1. Бородин О.Р. Византийская Италия в VI-VIII вв. - Барнаул, 1991.
2. Васильев А.А. История Византии. Византия и крестоносцы. - Пб., 1923.
3. Васильев А.А. Лекции по истории Византии. - М., 1997.
4. Курбатов Г.Л. История Византии (историография). - Л., 1975.
5. Кулаковский Ю.А. История Византии. - Киев, 1912-1915. Т. 1-3.
6. Литаврин Г.Г. Болгария и Византия в XI-XII вв. - М., 1960.
7. Литаврин Г.Г. Византийское общество и государство в X-XI вв. - М., 1977.
8. История Византии. В 3 т. М., 1967. Т. 1-3.
6. Удальцова З.В. Византийская культура. - М., 1986.
8. Хрестоматия по истории средних веков. - М., 1986.

Тема 5: Кресттүүлөрдүн жортуулу

Лекциянын максаты: Кресттүүлөрдүн жортуулу, алардын себептери жана мүнөзү. Европанын жана Чыгыштын элдери үчүн кресттүүлөр жортуулунун кесепеттери.

Негизги түшүнүктөр: Крест, госпитальерлер, тапмплиерлер, тевтон, ливон.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Кресттүүлөр жортуулунун келип чыгуу себептери.
- Жортуулдун жүрүшү.
- Жортуулдун аякташы.

Тарыхта, кресттүүлөрдүн жортуулун аскердик-колониялык мүнөздө болгон дешет, тактап айтканда, европалык феодалдардын узакка созулган аскердик-колониялык экспедициясы болгон.

Негизинен кресттүүлөрдүн жортуулунун историографиясы ар түрдүү. Себеби, кресттүүлөрдүн жортуулун окуу жана изилдөө ошол жортуул мезгилинде эле башталган. Алар кресттүүлөрдүн жортуулунун мезгилиндеги жортуулга катышкан тарыхчылар болушкан. Ошондой эле Рим папасынын жортуул жөнүндө чыгарган закондору өтө бай маалыматтарды берген. Андан сырткары элдик айтыштар, рыцарлардын ырлары, мамлекеттик актылар, тарыхый булактарды толуктап турат.

Рим папасынын Батыштагы ийгиликсиз аракети рим чиркөөсүнүн экиге бөлүнүшүнө алып келген. Ошондой эле мусулман элдеринин жеңиштеринин натыйжасында, Рим папасынын бийлиги начарлаган. Ошол себептен начарлаган бийликти калыбына келтирүү үчүн согуштук идеяны ойлоп табышкан. Аталган согуштук идея, тарыхта “Кресттүүлөрдүн жортуулу” деген ат менен белгилүү болуп калган. Рим папасынын шылтоосу - Византия мамлекетине жардам берүү деген ат менен башталган. Себеби, дүйнөгө башчылык кылгын христиан мамлекетин түзүү максатында болгон.

Кресттүүлөрдүн жортуулу диний мүнөздө болгон, тактап айтканда, христиан динин ислам динине каршы үгүттөө болгон. Алар Палестинаны динсиздердин колунан бошотуп алуу керек дешкен. Жүрүшкө аттангандарды жерлерин чиркөөгө калтырып кетүүсүн өтүнгөн. Алар элдерден жерлерин алган да, чиркөөгө чогулган акчаларды элдик кошундарга берген. Инвестицияларды алган дыйкандар, феодалдар чыгышка аттанган. Биринчи крест жортуулун Италиялык феодалдар колдогон. Алар карапайым элди: “Силер Ирусалимден келгенче, жеринер силер үчүн байлык топтойт деп ишендиришкен.

1095-жылы 26-ноябрда Түштүк Франциянын Клермон шаарында папа Урбан II чиркөөлүк собор өткөн. Собордо Урбан II чыгышка жөнөй турган жоокерлерге төмөнкүлөрдү айткан : “Иисус Христостун табыты мусулмандарда, аны динсиздердин колунан алып келиш керек, кудай ушундай буйрук берет, эгер жолдон өлсөңөр, бейишке чыгасыңар” деген. Ар кандай сөзгө ишенишкен карапайым эл жортуулга жөнөшкөн, алар крест жортуулу деген сөздү билишкен эмес, жөн гана ыйык жерге жол тартуу же кудайдын жолуна сапар тартуу дешкен. Алар ыйык жерге аттанууга даяр экендигинин белгиси катарында кийимдерине кызыл чүпөрөктөн крест тагышкан. Ошондуктан Чыгышка болгон жортуулга катышкандарды “Кресттүүлөр”, - деп, ал эми, жортуулдун өзүн- “Кресттүүлөрдүн жортуулу” деп аташкан.

1096-жылы жазында кресттүүлөр чыгышты көздөй жол тартышкан. Франциядан чыккан ири топту жерсиз рыцарь Вольтер Голяк менен монах Петр Пустынник башкарышкан. Алар жолдон шаарларды тоношкон, еврейлерди курмандыкка чалышкан. Ошол мезгилде 3,5 миң еврей курмандыкка чалынган. XI кылымдын аягында Батыш Европа жети ачкачылык жылын баштан өткөрүшкөн, айдоо аянттарында эгин чыкпай, малдардын кырылышы, жугуштуу оорулардын көбөйүшү дагы элди жакырланткан. Чыгышка жасаган жортуулдан кийин дыйкандар өзүлөрүнүн

Крестүүлөр

жүрүш жасашкан. Жолдо карата чоң жоготууларга учурашкан, кедейлер акыры Константинополго келишкен. Византиялык император алардан кутулуу максатында, дыйкандар отрядын Кичи Азияга өткөрүп жиберген. Ал жерде сельджуктар менен болгон биринчи эле кагылышууда кыргынга учураган. Чыгышка барган дыйкандар эркиндикке чыкмак тургай, өлүмгө дуушар болгон да, биринчи жортуул ийгиликсиз аяктаган.

1096-жылы күзүндө Франциядан, Германиядан, Италиядан ири феодалдардын жетекчилиги астында рыцарлар чыгышка карай жортуул жасашкан. Алар жакшы куралданышкан. Нормандиядан чыккан отрядды нормандиялык герцог-Роберт, Лоторингиядан-Готфрид Бульонский жетектеген. Ал эми түштүк Франциядан чыккан отрядды Раймонд Тулузский, Түштүк Италиядан-Боэмунд Тарентский жетекчилик кылган. Алардын отряддары Константинополдон 1097-жылы жазында жолугушкан. Феодалдар өзүлөрү менен кошо кызматкерлерди,

феодалдарынан кетүү мүмкүнчүлүгү бар деген ойдо болушкан. Алар жаңы жерлерге барганда эркин дыйкан болобуз деп үмүттөнүшкөн. Алар үй-бүлөсү менен жакшы жашоо издеп, бөтөн жерлерге жөнөгөн. Ошол кездеги жазуу булактарына кайрылсак: “Кетип жаткан дыйкандар асмандагы жылдыздай, деңиз жээгиндеги кумдай көп эле”, - деп жазган. Алар белгисиз Ирусалимге курал жараксыз, жол азыксыз, уурулук жана кайырчылык кылуу менен

маскарапоздорду, тайгандарды, куштарды ала жүрүшкөн. Алар пайгамбардын табытын бошотууга ашыгышкан эмес, жолдон шаар, кыштактарды талап тоноп талкалашкан, балдарды, аялдарды, кары картаңдарды аяшпастан өлтүрүшкөн. Жортуулга катышышкан рыцарларга духовно-рыцардык орден негизделген. Орден түздөн түз папага баш ийген. Ордендин мүчөлөрү “бир тууган рыцарлар” болушкан. Чыгышта үч орден негизделген.

1. 1119-жылы француздар негиздеген тамплиерлер ордени,

2. Италиялыктар негиздеген госпитальерлер ордени,

3. Немецтер тарабынан негизделген Тевтон ордени болгон.

12-кылымда Ирусалимди түрктөр басып алышкан. Ирусалим королу пападан жардам сураган. Ага жооп катары 1147-1149-жылдары экинчи крест жортуулу болгон. Ага Француз королу Людовик VII, Конрад III катышышкан. Канчалык аскер күчтөрү күчтүү болгону менен жеңилип калган.

1189-1192-жылдары Египет султаны Саладинге каршы крест жортуулу уюштурулган. Ал кресттүүлөрдүн аскерлерин талкалап, аларды Ирусалимден кууп чыккан.

Батыштын феодалдары ыйык шаарды кайтарып алуу максатында кресттүүлөрдүн үчүнчү жортуулун уюштурушкан Ага Европадагы үч чоң мамлекет Франция, Англия жана Германиянын королдору катышышкан. Биринчи болуп немец феодалдары жортуулга чыккан. Ага император Фридрих I Барбаросса жетекчилик кылган. Фридрих I бүткүл дүйнөдө бийликти өз колуна алууну эңсеген ырайымсыз баскынчы болгон. Ал кичи Азиядагы тоо суусунан өгүп бара жатып, сууга чөгүп өлөт, аскерлер болсо тарап кетет. Франция королу Филипп II Август өзүнүн союздашы болгон, Англия менен чатакташып, согуштун кызуусунда Францияга кайтып кетет. Англиянын королу Ричард I

Арстан Жүрөк тайманбаган согушчан рыцарь болгону менен, аскердик сапаты начар болуп, жеңилип калган.

XII кылымдын аягында Чыгышка жаңы жортуул уюштурууну папа Иннокентий III башкарган. Алар деңиз жолу менен баруу үчүн, Венециядан кемелерди жалдашкан. 1204-жылы кресттүүлөр Византиянын борборун ээлеп алышкан. Байыркы кол жазмалар сакталган архив өрттөнүп кеткен.

Жалпы кресттүүлөрдүн жортуулдары сегиз жолу болгон. Жортуул аскердик экспедиция катары эч натыйжасыз аяктаган. Европалык феодалдар Чыгышта бекем мамлекет негиздей алышкан эмес.

Адабияттар:

1. Бильбасов В.А. Крестовый поход Фридриха II. - СПб., 1863.
2. В.В. Семенов. История средних веков. - М., 1973.
3. Заборов М.А. Крестоносцы на Востоке. М., 1980.
4. Заборов М.А. Папство и крестовые походы. - М., 1960.
5. История средних веков. - М., 2000.
6. История средних веков т 1. - М., 2001.
7. Перну Р. Крестоносцы. - СПб., 2001.
8. Эпоха крестовых походов. - Смоленск, 2001.
9. Успенский Ф.И. История крестовых походов. - СПб., 1901 или 1900.
10. Хрестоматия по истории средних веков. - М., 1986.

Тема 6: Батыш Европада борборлошкон мамлекеттердин түзүлүшү: Франция, Англия, Германия, Италия XI-XV кылымдарда

Лекциянын максаты: Батыш Европада борборлошкон мамлекеттердин Франциянын биригишинин өбөлгөлөрү. Англиядагы саясий биригүү, Германиядагы экономикалык жана саясий өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрү, Италиянын түзүлүшү.

Негизги түшүнүктөр: Генералдык штат, жүз жылдык согуш. Жакерия, парламент, хартия, Ланкастер, Йорк.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

• Франциянын биригиши. Генералдык штаттын түзүлүшү. Жакерия.

- Жүз жылдык согуш. Жанна д'Арк.
- Франциянын саясий биригишинин аякташы.
- Англиядагы саясий биригүүнүн башталышы.
- Англиялык парламенттин түзүлүшү.
- Италиянын түзүлүшү.
- Византиядагы феодалдык мамиле.

Франция. XI-XIII кылымдарда Франциянын шаарлары гүлдөгөн мезгилге жеткен, өлкөнү бириктирүү үчүн шарттар түзүлө баштаган. Франциянын түштүгүндө эски рим шаарларынын ордуна жаңы өнөр жай борборлору курулуп, Италия менен Жакынкы Чыгышта соодасын өнүктүрүшкөн. Ал эми Франциядагы королдун бийлигин эч ким тааныгылары келген эмес, себеби феодалдар королго баш ийбестен, өзүлөрүнүн жерин өзүлөрү башкарышкан. XII кылымда гана Людовик VI, Людовик VII нин мезгилинде гана борборлоштурулган бийлик болгон. Людовик VI Толстый өзүнүн отуз жылдык башкаруу мезгилинде жалаң башкаруу үчүн жергиликтүү феодалдар менен согушуп келген. Ал эми Франциянын жерлерин бириктирүү саясаты Людовик VII

нин баласы Филипп II Августтун мезгилинде жүргүзүлгөн. Англия королдугу алган жерлердин баарын кайрадан Францияга кайрып алган да, административдик реформа жүргүзгөн. Ал жерлерди бирдей административдик округдарга бөлгөн да, аны бальяж деп атап, анын башкаруучуларын королдук губернатор-бальилер деп атаган.

XIII кылымда Францияда шаарлар өнүккөнү менен, айылдарда дыйкандардын жашоосу оорлогон.

1302-жылы Франциянын тарыхында, биринчи жолу өлкөнүн жогорку мыйзам-кеңешме органы, генералдык штат чакырылган. Аталган жыйын үч палатадан: дин кызматкерлеринен, дворяндардан жана өлкөнүн калган эркин калкынан турган, ал эми иш жүзүндө таасирдүү шаардыктардын депутаттарынан турган.

Филипп IV мезгилинде, 1308-жылы, андан кийин 1313-1314-жылдары чакырылган. Башкы Генералдык штаттын түзүлүшү Франция мамлекетинин өнүгүшүнө түрткү болгон.

XVI кылымда Франция менен Англиянын ортосунда узака созулган оор согуш болгон. Ортодо токтоп, кайра башталып, жалпысынан жүз жылдан көп убакытка созулган. Ошондуктан, аталган согушту «жүз жылдык согуш», - деп атап калышкан. Официалдуу түрдө 1337-жылы башталып, 1453-жылдары аяктаган. Согуш Франциянын территориясында болгон. Согуштун негизги шылтоосу Француздук тактыны талашуу болгон. Филипп IV нүн үч уулу тең өлгөндөн кийин, анын иниси Филипп IV Узун королдукка көтөрүлгөн. Ал жаңы Валуа династиясынан чыккан. Аны менен Филипп IV нүн жээни, Англиянын королу Эдуард III да такты талашкан. Бирок Салич мыйзамынын негизинде, «Тактыны эркек бир тууган гана ээлөө керек» - деген Француздардын жыйынтыгына Эдуард III макул болбой, согуш баштаган.

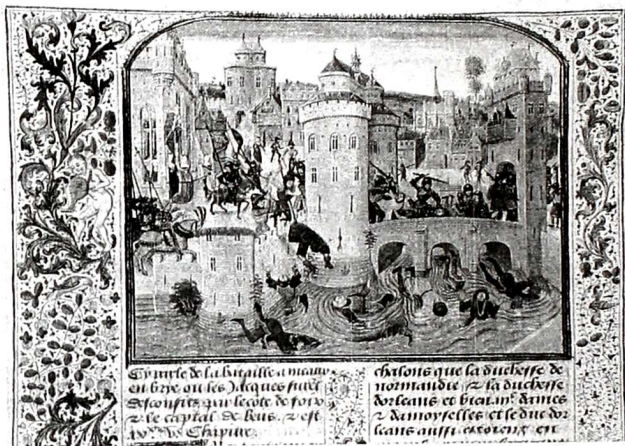

Et y parle de la bataille de
 cyfch en witon de messur
 bertan de glanquin con
 nestable de france & les
 francois d'une part et les
 anglois d'autre part.

vintent tons a pie en bataille
 d'une seule part ils avoient
 four pres de terre et chün
 en escartant une d'une glan
 quin. Quant les anglois
 les virent aller hors de leur

Жүз жылдык согуш. Шиза шаары.

Жүз жылдык согуштун жүрүшү менен удаа Европада «кара кыргын» деп аталган чума оорусу да элди жүдөткөн. Эл абдан алсыраган, ооруган ата-эnelер, балдар, кароосуз калышкан элдин дээрлик көп бөлүгү кыргынга учураган. Андан сырткары, дыйкандардын эмгеги бааланган эмес, айдоо аянттагы эгиндер өрттөлгөн. Ушундай кыйын абалга дворяндар гана күнөөлүү деген чечимге келген дыйкандар, жергиликтүү дворяндарга каршы көтөрүлүш чыгарышкан.

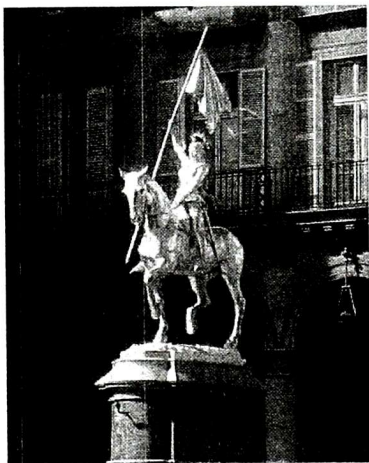

Жакерия 1358-ж.

Себеби, дворяндар дыйкандарды ар дайым кемсинтип, «жактар», - деп аташкандыктан, көтөрүлүштүн атын **Жакерия** деп аташкан. Көтөрүлүш 1358-жылы Франциянын түндүк чыгышында башталган. Көтөрүлүштүн башында дыйкан Гильом Каль турган. Алар дворяндарды жалпы тукум курут кылууга умтулушкан, ошондуктан дворяндардын чептерин басып алышып, анда жашагандардын жынысына, жашына карабай өлтүрүшкөн. Бирок көтөрүлүштө жеңилип калган. Бирок, жеңилсе да натыйжасыз калган эмес. Коркуп калган феодалдар дыйкандарды крепостнойлук көз карандылыктан куткарышкан.

Англичандар менен болгон согушта Француздардын жеңилиши алардын келечекте жеңишке жетишебиз деген ишеничин жоготуп койгон. Баскынчыларга каршы элдик

көтөрүлүштүн жогорулашына **Жанна д'Арк** чоң роль ойногон.

Жанна д'Арк. Париж

Жаннанын келиши менен Орлеандын алдындагы англичандарга каршы чечкиндүү аракеттер башталган. 1429-жылы Орлеан курчоодон бошотулган. Аскерлердин катмары көбөйгөн. Жанна менен салгылашууну каалаган элдер өз ыктыярлары менен армиянын катарына кошулушкан. Жергиликтүү феодалдар өзүлөрү да жерлеринен куулуп, чыгып калуудан коркушуп, Жаннаны жок кылууну каалашкан. Англичандарга сатылып кеткен француз эпископтору кызды соттошуп, аны «шайта» «сыйкырчы», - деп айыпташып, өлүм жазасына тартышкан. 1431-жылы 30-майда он тогуз жаштагы Жанна д'Арк эски базар аянтында тирүүлөй отко өрттөлгөн. Андан кийин француздар акырындык менен англичандарды өз жеринен сүрүп чыгышып, 1453-жылы Англиянын акыркы таяныч пункту болгон Бордону англиялык

горнизон таштап кетишкен. Тынчтык келишими түзүлбөсө дагы жүз жылдык согуш аяктады. Карл VII Франциянын толук королу болуп калды. Ал эми кеч болсо да *Жанна д'Арк* өлгөндөн кийин акталган.

Согуш Франциянын экономикасына көптөгөн зыян келтирген. Бирок эркиндик алган эл, чарбасын тез эле калыбына келтирген. өлкөнүн өз арасында соода байланышын жандандырган.

XV к. аягында Франция бириккен мамлекетке айланган, бүткүл өлкө бир гана борбордук бийликке- королдун бийлигине баш ийдирилген. Феодалдык ээликтерге бөлүнгөн бытыранды өлкөдөн борборлошкон мамлекетке айланган.

Англия. Англиянын XI кылымдын башындагы тарыхы, 1066-жылы Англияны Нормандиянын герцогу Вильгельм жеңип алгандан башталган. Ал 1066-жылы сентябрь айында Лондонду басып алган да, жергиликтүү феодалдардын жерлерин басып алып, өзүнүн рыцарларына бөлүп берген. Нормандияны жеңип алуу менен, Англияда королдук бийлик күч алган. Вильгельмден кийин анын мураскору Генрих I 1100-1135-жылдары бийлик кылып, королдук сотту жана эң жогорку финансы палатасын негиздейт. Генрих өлгөндөн кийин, андан тукум калбагандыктан тактыны анын эжесинин баласы Стефан Була ээлейт. Кийин талаш тартыштын натыйжасында Генрихтин кызы Матильданын баласы Генрих II Плантагенет бийликке келет.

XII-XIII-кылымдарда Англиянын экономикасы жогорулаган. Лондон бүткүл Түндүк Европанын соода борборуна айланган. 1265-жылы Англияда биринчи жолу феодалдардын, бай, шаардыктардын өкүлдөрү кеңешмеге чогулушкан дагы, аны **парламент** деп аташкан. Кийин XIV кылымда парламент экиге бөлүнгөн. Лорддор палатасы, (ага атайын король тарабынан чакырылган епископтор менен атактуу феодалдар кеңеш курушкан) общиналар палатасы (ар бир областтан рыцарлар жана экиден шаардыктар тандалып алынган.). Франциядагы генералдык штатка караганда, мамлекеттик иште

англиялык парламенттин таасири чоң болгон. XIV кылымдын ортосунда башка мамлекеттердей эле Англияда дагы чума оорусу каптаган. өлкөдөгү калктын үчтөн бир бөлүгү кырылган. Тамак аштын баасы көтөрүлгөн. Феодалдык эзүүнүн күчөшү, каардуу ар кандай закондор менен салыктардын өсүшү, 1381-жылдагы Түштүк Чыгыш Англияда көтөрүлүштүн чыгышына түрткү болгон. Анын башында айылдык кол өнөрчү Уот Тайлер турган. Тайлер-үй жапкыч дегенди түшүндүрөт. Көтөрүлүшчүлөр Лондонго барышып, шаардык кедейлердин колдоосу менен Лондонду басып алышат. Алар бай феодалдардын, соодагерлердин үйлөрүнө өрт коюшуп, баалуу буюмдарын сууга салышкан. Бирок көтөрүлүш ийгиликсиз аяктайт. Король менен жолугушууга барган Уот Тайлер өлтүрүлөт. Көтөрүлүш жеңилсе дагы дыйкандар крепостнойлук көз карандылыктан кутулат.

XV кылымда Англияда феодалдык түзүлүш андан ары уланат. Дыйкандар крепостнойлук көз карандылыктан кутулгандан кийин да, алар жер ээлерине белгиленген салыкты төлөп турушкан. Ошондой болсо да, жүз жылдык согуштан Англиянын жеңилип калышы, өлкөдөгү чоң кризисте пайда кылган. Андан сырткары Англиядагы 1455-1485-жылдардагы ак жана кызыл розалардын согушу деп аталган граждандык согуш да өлкөнүн өнүгүшүнө терс таасирин тийгизген. Согуштун себеби, башкаруу системасында падышалык такты талашкан атактуу мураскор эки уруунун ортосунда болгон. Согуш отуз жылга созулган. Кызыл роза-ланкастерлер үй-бүлөсү, ак розайорктор уруусунун символдору болгон. 1485-жылы ланкастер тукумунан Генрих Тюдор жеңип чыккан. Аны Генрих VII чи корол деп аташкан. Ал йорктор тукумдары менен келишүү максатында, алардын тукумундагы кызга үйлөнүп, ак жана кызыл розаны бириктирип герб кылган. Генрих VII Англияда парламенти чакырып, королдук бийликти чыңдаган. XV кылымда Англия борборлошкон күчтүү мамлекет болуп калган.

Германия. XI кылымдын башында Германия көптөгөн чиркөөлүк княздыктарга, шаарлар менен көз каранды эмес рыцарлардын ээликтерине бытырап бөлүнгөн. XII кылымда Германиянын составына Саксония, Фризия, Тюрингия, Франкония, Швабия, Бавария жана Лоторингия кирген. Андан сырткары, Германия басып алган жерлер да кирген. Ар бир ээликтер бири-биринен айырмаланып турган. Себеби: ар бир эл социалдык экономикалык өнүгүш жагынан ар түрлүү болгон.

XIII кылымдарда герман шаарларынын экономикасы жогорулаган. Соодасы өнүккөн, жаңы өнөр жай цехтери ачылган. Бирок бирдиктүү немец элинин калыптанышына шарт түзүлгөн эмес. Түндүк, ортоңку жана түштүк Германиянын элдери өзүлөрүнүн этникалык өзгөчөлүктөрү менен айырмаланган. Жергиликтүү диалектиси да жогорку немецтик жана төмөнкү немецтик деп бөлүнгөн. Бирок орто кылымдардагы немец адабияттарынын баары жогорку немец тилинде жазылган.

Немец орденинин мүчөлөрү негизинен рыцарлар болушкан. Алар ак плашь кара крестиги менен кийишкен. Ал 1198-жылы негизделген. Немец феодалдары дагы эле өзүлөрүнүн баскынчылык согуштарын жүргүзүп келген. 1241-жылы орус жергесине чейин жеткен да, Новгород менен Псков жерине коркунуч келтирип турган. Псковдо алар немец горнизонун да уюштурган. 1242-жылы мартта, Новгород князы Александр Невский немец отрядын талкалаган да, Псков жерин немец баскынчыларынан бошоткон. Ал эми 1242-жылы 5-апрелде Чуд көлүнүн үстүндө тарыхта калган муз үстүндөгү салгылашуу болуп немец аскерлери жеңилип калган.

1273-жылы феодалдар император кылып, граф Рудольф Габсбургду шайлашкан. Ал 55 жашта болгон, өтө куу саясатчы болгон. Анын мезгилинде немец феодалдары чехиялыктарды басып алган. Кийин Рудольф өлгөндөн кийин, анын

баласын феодалдар император кылып шайлашкан эмес. (эмне үчүн:)

Италия. Орто кылымдардагы Италиянын тарыхы башка мамлекеттерге караганда, саясий жактан өтө бытыранды мамлекет болгон. Өлкөдөгү герцогттов бири- бири менен согушуп келишкен. Италияда бирдиктүү борборлошкон саясий бийлик жок болгон. Италиянын шаарларынын маданияты өтө жогору болсо да, Италиядагы ички рыноктун биригишине жана борбордук бийликтин орношуна таасир тийгизген эмес. Герман императорлорунун жана папанын саясаты Италиянын биригишине терс таасирин тийгизген. Себеби, Ломбардия менен Тоскана, Германия империясынын бийлигинде болгон. Ал эми XI кылымда Түштүк Италияны нормандар басып алган да, алар норман бийлиги астында болгон. Бирок ага карабастан, Италиянын шаарлары улантуу Венеция, Генуя, Пиза негизги соода борборлору болуп кала берген.

Адабияттар:

1. Абрамсон М.Л. Характерные черты южноитальянского города в раннее средневековье (VI-XI вв.). - М., 1976.
2. Барг М.А. Исследования по истории английского феодализма в XI-XIII вв. - М., 1962.
3. Басовская Н.П. Столетняя война 1337-1453 гг. - М., 1985.
4. Беркович М.Е. Из истории формулы средневековой Германской империи // Средние века. М., 1967.
5. История средних веков / Сост. М.М. Стасюлевич. 3-е изд., испр. и доп. СПб. - М., 2001
6. Колесницкий Н.Ф. Особенности вассально-ленных отношений в Германии X-XIII вв. - М., 1969.
7. Левандовский А.П. Карл Великий. Через Империю к Европе. - М., 1995.
8. Перну Р., Клэн М.В. Жанна д'Арк. - М., 1992.

Тема 7: Орто кылымдардагы христиан дини, чиркөө

Лекциянын максаты: Орто кылымдардагы христиан чиркөөсүнүн өзгөчөлүгү, анын мамлекетти башкарууга тийгизген таасири.

Негизги түшүнүктөр: Христиан, патриарх, индульгенциялар, еретиктер, католиктик, православиелик.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Европадагы чиркөөнүн бөлүнүү себептери
- Индульгенциялар
- Еретиктер

XI кылымдын ортосуна чейин христиан чиркөөсү бирдиктүү уюм болгон. Бирок Батыш Европалыктар Рим папасына баш ийишкен. Ал эми Византияда чиркөө башчысы болуп, Константинополдогу патриарх эсептелинген.

Жаңы динге негиз салуучу Иисус Христос деп инжилдик легендаларда жазылган. Инжилде (Евангелия; «благая весть» — «жакшы кабар» дегенди билдирет) Христостун жердеги жашоосу жана христиан дининин башкы жоболору баяндалган.

Христиан дини пайда болору менен анын жолун жолдоочулар, адегенде кол өнөрчүлөр, кедейлер, эркиндикке чыккандар жана кулдар болгон. Акырындык менен бир кыйла оокаттуулар жана билимдүүлөр чөйрөсүнүн өкүлдөрү христиан боло башташкан. Алар өздөрүн христиандарбыз деп, ал эми өздөрүнүн динин христиан дини деп аташкан. Христиан динин үгүттөөчүлөр шаардан шаарга, өлкөдөн өлкөгө кыдыруу менен өзүлөрүнүн үндөөлөрүн таратышкан. Христиан дини бүткүл Рим империясына тарай баштаган. Христиан динин кабыл алган элдердин ичинде ар кайсы улуттагылар: еврейлер, гректер, римдиктер, египеттиктер, галлдар жана башка дагы көптөгөн элдер болгон. Христиан дини акырындык менен чоң күчкө айланган. Ал эң жөнөкөй, жеткиликтүү, массалык окуу

болгон. Анын кеңири таралышынын себептеринин бири ушунда.

Римдин кээ бир императорлору христиандарды куугунтукташкан. Бирок каардуу жазалоолор да, куугунтуктоо да аларга эч жардам бере алган эмес. Христиандар кедейлердин арасында да, ошондой эле байлардын арасында да жайыла берген.

Христиандардын миндеген жамааттарды бириктирген уюму түзүлгөн, аны епископтор башкарып турушкан. Бул уюмду христиан чиркөөсү деп аташкан. Империянын калкынын арасында чиркөө зор таасирге ээ болгон.

Орто кылымдарда диний идеология чоң роль ойногон. Эрте орто кылымдарда Батыш Европада христиан дини кеңири жайылуу менен, саясий жана идеологиялык таасири да күчтүү болгон. Феодалдык мамлекеттердин бытырандылыгынан жана алсыздыгынан улам дин кызматчылары мамлекеттин бардык иштерине таасирин тийгизген. Алар көзкаранды жана эзилген калктын үстүнөн феодалдардын үстөмдүгүн чыңдоого кызмат кылышкан. Христиан чиркөөсү орто кылымдарда эмгекчилердин жана эзилгендердин тап күрөшүнө чечкиндүү түрдө каршы турган. Алар феодалдык эзүүнү, социалдык теңсиздикти «кудай тарабынан белгиленген» деп түшүндүрүшкөн. Муну менен чиркөө коомдук өнүгүүгө кедерги болгон.

Христиан дини IV к. Рим империясынын мамлекеттик дини болуу менен, бул империяны жеңип алган варвар элдерге да тараган. Анткени, жаңыдан калыптанып келе жаткан феодалдык коомдун шарттарына варварлардын эски дини ылайык келбей калган. Дин кызматчыларынын бийлиги адамдардын акыл-эсин да тескеп турган. Орто кылымдардагы бардык билим дин кызматкерлеринин колунда болгон.

Христиан чиркөөсү антикалык бутпарас динине каршы күрөшкөн жана анын көптөгөн тарыхый эстеликтерин жок кылган. Бирок бул маданияттын

чиркөөнүн кызыкчылыгына шайкеш келгендерин сактап калуу менен, андан ары өркүндөтүшкөн.

VI к. Александриядагы бутпарастык илимий борбор жок кылынган, андан кийин атактуу Александрия китепканасы ырайымсыздык менен өрттөлгөн. Бул мезгилдерде бүткүл Рим им-периясы боюнча антикалык илимге каршы куугунтуктоо жүргөн жана байыркы философияны дин илими алмаштырган. IV—V кк. Батышта христиандык адабият өнүгө баштаган. Ар түрдүү «ыйыктардын» ыр жана кара сөз түрүндөгү өмүр баяндары, чиркөө тарыхы жана дин илими боюнча жазылган ар кандай жыйнактар кеңири таралган. Монастырларда жазылган диний китептер менен бирге байыркы грек жана римдик акындардын, тарыхчылардын эмгектери болгон.

Орто кылымдарда айрыкча архитектура кыйла өнүккөн. Бул мезгилде курулган чиркөөлөрдүн, соборлордун сакталып калгандары азыркы мезгилде да өзүлөрүнүн курулушу, көркөмдүгү менен адамдарды суктантпай койбойт. Ошентип христиан дини илимдин, маданияттын өнүгүшүнө, бир жагынан, тоскоолдук кылса, экинчи жагынан, кандайдыр бир деңгээлде анын өнүгүүсүнө өбөлгө болгон.

1054-жылы христиан чиркөөсү экиге бөлүнгөн. Себеби, папа менен патриарх бири-бирине карама-каршы турушкан. Ошондуктан батыштагы чиркөө **католиктик** (бүткүл дүйнөлүк) чыгыштагы чиркөө **православиялык** (туура дин) деп бөлүнүшкөн. Алар бөлүнгөндөн кийин эле бири-бирине көз каранды болбой калышкан. Батышта папа жана кардиналдар, чыгышта- патриархтар башкарышкан. Көптөгөн феодалдык ээликтерге бөлүнгөн, Батыш Европада католиктик чиркөө чоң күч болгон. Ага Батыш Европанын бардык өлкөлөрүнөн, Римдеги папанын казынасына баалуу буюмдар келип турган.

Папалар Европадагы мамлекеттердин башчыларын өз бийлигине баш ийдирүүгө аракеттенишкен. Папага нааразы болгон королдор папа менен күрөшүп келген. Мисалы: XI

кылымда папа Григорий VII менен Германиянын королу Генрих IV ортосунда күрөш жүрүп, экөө тең бири-бирин бийликтен ажыратылды деп жарыялашкан.

XIII кылымдын башында Иннокентий III нун мезгилинде папанын бийлиги аябагандай күчтүү болгон. Ал папа кудайдын жердеги наместниги, мамлекеттердин башкаруучулары анын вассалдары болууга тийиш деген. Анын кадыр-баркы жогорулаган. Иннокентий IIIнун мезгилинде бир дагы король андай кадыр баркка жеткен эмес. Ал мамлекеттер отосундагы мамилелерге, Европадагы өлкөлөрдүн ички иштерине кийлигишкен. Англиянын, Польшанын, Швециянын королдору өзүлөрүн папанын вассалдарыбыз деп аташкан. Рим папасы Батыш Европадагы динге ишенгендердин кылмыш жана күнөөлөрүн кечирүү үчүн акча төлөтүүнү көздөшкөн. Натыйжада чиркөө, күнөөнү кечирүү жөнүндө атайын грамоталарды индульгенцияларды сатышкан (лат. тилинен которгондо- «кайыр, садага»), католик чиркөөсү канчалык күчтүү болсо да, шаардыктар менен дыйкандардан чиркөөгө каршы чыккан адамдар көбүрөөк боло башташкан. Аларды дин кызматкерлери еретиктер деп аташкан. Динден баш тарткандар, алар чиркөөнү бузгандар деп жазалашкан.

Адабияттар:

1. Герье ВИ. Западное монашество и папство. - М., 1913.
2. Герье ВИ. Расцвет западной теократии. - М., 1916.
3. Донини А. У истоков христианства. - М., 1979.
4. Трубецкой Е.Н. Религиозно-общественный идеал западного христианства в XI в. - Киев, 1997.
5. Корсунский А.Р. Религиозный протест в эпоху раннего средневековья в Западной Европе // Средние века. - М., 1981. Вып. 44.
6. Лозинский С.Г. История папства. 3-е изд. - М., 1986.

Тема 8: Батыш Европанын маданияты X-XV кылымдарда

Лекциянын максаты: Орто кылымдардагы билим берүү жана илим, чиркөө жана маданияттын айырмасын билүү.

Негизги түшүнүктөр: Университет, студент, вагнат, академия, каролингдик, оттондук кайра жаралуу, “жети эркин искусство”, капитулярий, академия.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Орто кылымдардагы билим берүү жана илим.
- Университеттер
- Искусство жана адабият

Орто кылымда адамдар жаратылыштын кубулуштарынын (кургакчылык, суу ташкыны, оорулардын алдында алсыз болушкан. Чиркөө адамдардын акылы менен сезимине үстөмдүк кылышкан. Монахтар жалган ыйыктардын өмүр баяндарын ойлоп табышкан да, жылдын окуясын камтыган хроникаларды түзүшкөн. Чоң монастырларда монахтар атайын китептерди көчүрүп жазышкан. Батыш Европада көп убакытка чейин чиркөө кызматкерлери гана сабаттуу болушкан. Мисалы, Крилл (827-869) жана анын агасы Мефодий (815-885) ыйык китепти үйрөтүүнү жеңилдетүү үчүн, алар славян алфавитин (кийинчерээк кириллица) түзүшкөн да, аны славян тилине которушкан. Мефодий өлгөндөн кийин, анын шакирттери германдык жерлерден келген католикттик дин кызматчылары тарабынан куугунтукка алынып, Болгарияга кетишкен дагы, славян жазуусун жабылтуунун борбору- Болгария делинип калган. Ал эми билим берүү жаатында, орто кылымда Улуу Карлдын башкаруу мезгилинде билим берүү жана тарбиялоо биринчи орунда турган. Себеби, жаш кезинде өзү сабатсыз болуп, өмүрүнүн акырына чейин жакшы жазганга үйрөнө алган эмес. Ал монастырлардын алдында мектептерди ачуу

жөнүндө буйрук берген, кийин билим берүү жөнүндө капитулярий чыгарып, эркин адамдардын балдарын милдеттүү түрдө окутуу буйрулган. Карл бүткүл Европадан билимдүү адамдарды чакырып, аларды жогорку мамлекеттик жана чиркөөлүк кызматтарга койгон. Жаңы мектепти негиздеп, аны **Академия** деп атаган. Аталган мектепте антик билимдерин беришкен. Ал “жети эркин искусство” деп аталган. Ал жети эркин искусствону да эки бөлүп окутушкан. Алгач үч искусствого же сөз жөнүндө үч илимге :

1. грамматика (окуу жазуу)
2. риторика (сүйлөм түзүүнүн эрежеси)
3. диалектикага (эрежелерге ылайык сүйлөй жана ой жүгүртүү).

Бул үч искусство латынча *тривиум* (үч жол) деп аталган.

Андан кийин *квадриум* (төрт жол), сан жөнүндөгү илимге үйрөткөн.

1. арифметика
2. геометрия
3. астрономия
4. музыка.

Андан сырткары, Улуу Карлдын мезгилинде жалаң эле теологиялык маселелерге же латын адабиятына жумшалбастан, курулушка, чарбактарды башкарууга жана жол салууга да көңүл бурулган. Улуу Карлдын мезгилиндеги маданият “Каролингдик кайра жаралуу” деп аталган. Бул термин ар кандай мааниде каралган.

Биринчиден, антик адабиятын, классикалык латын стилин кайра жаратууга аракет катары каралса,

Экинчиден, Рим империясын кайра түзүүгө болган аракет деп кароого болот. Бирок ага карабастан Карлдын мезгилинде дворецтер курулган. Франк империясынын маданияты абдан эле өнүккөн.

Андан кийинки маданиятты “Оттондук кайра жаралуу” деп аташкан, себеби тарыхчылар Оттон III башкаруу мезгилинде маданияттагы антик доору жөнүндөгү эскерүүлөрдүн жандагандыгы тууралуу айтышат. Ал эми Оттондук кайра жаралуунун Каролингдик кайра жаралуудан айырмасы, чөйрөсү тар болгон, анын өкүлдөрү сарай алдында жана кээ бир монастырларда болгон. Ага карабастан аталган мезгилдин эң маанилүү натыйжасы, монастырлык мектептерден собордук мектеп деп аталышы. Анда окуучуларды монастырлык муктаждыктар үчүн эле даярдабай, императордук, герцогдук жана епископтук сарайларды тейлөөчү, билимдүү адамдарды даярдоо максатында тарбиялашкан. Аталган мектептерде илимдерге көп көңүл бурулган дагы, алардын көбү болочок университеттердин уюткусу болуп калган.

Биринчи университеттер XI кылымда епископ мектебинин бөлүгү катарында түзүлгөн. Анда дин жөнүндө жана философия багытында билим берилген. Тактап айтканда, философияны, укукту (рим укугун), медицинаны окутушкан. «Университас» латынча «биримдик» дегенди билдирет. Университет өзүнө студенттерди жана профессорлорду камтыган. Алар өздөрүнүн маселелерин чечүү, өзүн өзү башкаруу органын уюштуруу үчүн жана университет жайгашкан шаардын бийликтеринен, өздөрүнүн көз карандысыздыгын жана артыкчылыгын сактап калуу үчүн биригишкен. Кээде студент өтө узакка окуган. Ал окуусун бир шаардан баштап, анан бөлөк бир шаарда, ал тургай бөлөк бир өлкөдө атактуу профессор дарс берээрин угуп, ошол жакка жөнөгөн. Ошентип, ал көп жылдар бою шаар кыдырып, ар кайсы жерден дарс угуп жүрө алган. Бардык жерде илимдин тили латын болгондуктан, мектепте латын тилин үйрөнгөн студентке тил жагынан кыйналуу болгон эмес. Мындай кыдырып жүрүп окуган студенттерди **вагнаттар** - селсаяктар дешкен. Европада түзүлгөн эң эски университет - Италиядагы Болонья университети XI кылымга туура келет. Ал

өзүнүн укук мектеби менен даңкы чыккан. Англиядагы Оксфорд жана Кембридж университеттери XII кылымдын аягы, XIII кылымдын башында түзүлгөн. Париждеги Сарбонна университети да XII кылымда негизделген. Орто кылымдардагы университеттер дин кызматкерлерин, философторду, врачтарды жана укук билермандарын даярдашкан.

Чарбанын өнүгүшү чиркөө окуусу менен байланышы болбогон чыныгы илимий билимдердин келип чыгышына алып келген.

Дыйкандар жерди иштетүүнү жакшыртышкан, жаныбарларга, өсүмдүктөргө байкоо жүргүзүшкөн. Кол өнөрчүлөр металлдардын, таштардын касиеттерин билүү менен, айнектерди чыгара башташкан.

Астрономдор менен алхимиктердин илимдери кийин астрономия менен химия илиминин чыгышына түрткү берген.

XII кылымда Батыш Европада жүз жылдар бою соборлорду курушкан. Ал эми искусство менен адабият диний окуяларга байланыштуу болгон, себеби, баардык адамдар динге ишенишкен.

Адабияттар:

1. Бицилли П.М. Элементы средневековой культуры. - СПб., 1995.
2. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. - М., 1990.
3. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения. / Под ред. Братиной Л.М. - М., 1999.
4. Алексеев М.П. Литература средневековой Англии и Шотландии. - М., 1984.
5. Добиаш-Рождественская О.А. Культура западноевропейского средневековья. - М., 1987.
6. Культура и общество в средние века: методология и методика зарубежных исследований. - М., 1990. Вып. 3.

Тема 9: Батыш Европада капиталисттик мамилелердин пайда болушу

Лекциянын максаты: Батыш Европадагы капиталдын алгачкы топтолуу процессинин жүрүшүн жана генезисин аныктоо

Негизги түшүнүктөр: Мануфактура, капитализм, генезис Буржуазия, Пролетариат, тузем.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Феодализмдин ыдырашы жана капитализмдин генезиси.

- Капиталисттик мануфактура.

16-17-кылымдарда феодализмден капитализмге өткөн мезгил болгон. Орто кылымдын үчүнчү мезгили жүз элүү жыл убакытты камтыйт, башкача айтканда, XVI кылымдан баштап XVII кылымдын биринчи жарымы кирет. Бул мезгилде жалпы Европада феодалдык түзүлүш үстөмдүк кылган. Айрым өтө өнүккөн өнөр жайлуу шаарларда, тарыхый маалыматтар боюнча, Италияда, Нидерландияда капиталисттик өндүрүштүк алгачкы мамилелердин белгиси XV кылымдын аягында эле башталган Капиталисттик өндүрүштүк мамилелер Батыш Европанын бардык өлкөлөрүндө бир кылка пайда боло алган эмес. Мисалы, Германияда 1525-ж. дыйкандар согушунун жеңилишинин себеби, феодалдык эзүүнү күчөтүп, дыйкандарды эзүүнүн, кайрадан крепостнойлук укуктун өсүшүнө шарт түзгөн. Баршинага иштетүү күчөгөн. Ал эми Италияда XVI-XVII кк эрте капиталисттик мамилелер кайраган. Ал эми Испания, Португалияда XVI кылымда алгачкы капиталдын топтолуу процесси басып алууларга кеңири жол ачып, өбөлгө түзгөнү менен экономикалык өнүгүү процессине, Испанияда, Португалияда өкүм сүргөн феодалдык реакциянын күчөшү терс таасирин тийгизген. Англияда, Нидерландияда, Францияда коомдун өнүгүү процесси башкача өнүккөн. Мисалы, эски феодалдык өндүрүштүк мамилелердин ыдырашы, алгачкы капиталдын топтолуу процессине — капиталисттик жаны

өндүрүштүк мамилелер себепчи болуп, социалдык тармактарда жаңы эки топ түзүлгөн:

- 1) Буржуазия
- 2) Пролетариат

«Бул тарыхый аренадагы эки таптын пайда болушу — жаңы прогрессивдүү идеология менен коштолгон» - деп, К Маркс баса белгилеген.

XVI—XVII кылымдарда Батыш Европада биринчилерден болуп байлык топтоого умтулушкан, Испандар, Португалдар — жаңы жерлерди издеп, ачкөздүк менен жерлердин жаратылыш байлыктарын жырткычтык менен талап-тоноп, жергиликтүү элдерди бүтүндөй кырып жок кылганы жөнүндө К Маркс өзүнүн эмгектеринде төмөндөгүчө белгилеген: «Европадан тышкары жердеги, байлыктар сүткорлорго, соодагерлерге түздөн-түз талап-тоногонго жол ачты, *«туземдерди»* жакырдантып кырып жатышты, ал жерлердин байлыгы тынымсыз агылып метрополияга келип, капиталга айланды». Алгачкы капиталисттик өндүрүштүн жана өнөр жайдын биринчи тепкичи «жөнөкөй» өндүрүштүк кооперациядан башталган. Ал алгачкы кооперацияда — жумушчу өндүрүүчүлөр бир жактуу жумуштарды аткарышкан.

Мына ушул «кооперация» — бирикме өндүрүлгөн товардын баасын төмөндөтүп, эмгектин өндүрүмдүүлүгүн камсыз кылганга жетишкен.

Андан кийин мануфактура пайда болгон. Мануфактура XVI кылымда пайда болуп, XVIII к үчүнчү чейрегине чейин «капитализмдин мануфактуралык мезгили» деген ат менен белгилүү. Мануфактура - алгачкы капиталисттик ишкана, ишкананын ээси — капиталист, же капиталист — ишкер (предприниматель) болгон. Мануфактурада иштеген өндүргүч күчтөр майда кол өнөрчүлөр, үйдө иштегендер (надомники) болушкан. Кийин мануфактураларда XVI к орто ченинен баштап, арзан жалданма жумушчулар иштей баштаган. Бул жеке ишканадан калыптанган мануфактура бара-бара иш өндүрүштүк тармактык ишканага айланган. Мануфактура тармактык ири металл иштетүүчү, кеме ку-

руучу, токуу өнөр жайларына, кен иштетүү ишканасы өркүндөп, кийин борбордошкон өнөр жай мануфактурасы калыптанган.

XVII к дыйкандарды жеринен экспроприациялоо зордук-зомбулук жолу менен жүргүзүлгөн. Англияда, Францияда, Германия да көпчүлүк жер ээликтерди католик чиркөөсүн реформациялоо, реформациялык кыймыл күчөгөн, жер менчигинин, агрардык мамилелердин мүнөзү өзгөргөн. XVI-XVII кк. аралыгында айыл кыштактарда, шаарларда бирден бир кылка капиталисттик өндүрүштүк мамилелер пайда болгон. Өзгөчө Англияда капиталисттик процесс өтө кылдат ишке ашкан. Англияда дыйкандарды эксплуатациялоо чектен чыга, катаал мүнөздө ишке ашырылган. Мисалга Англияда, Роберт Кеттин жетекчилиги астында чыккан көтөрүлүштү айтсак болот.

Англияда XVII кылымда жер ээликтеринин көпчүлүк бөлүгү жаңы дворяндардын колуна өтүп, иш жүзүндө менчик буржуазиялык менчикке айланган.

Буржуазия термини биринчи жолу Францияда пайда болгон «Бурга» — шаардын жашоочусу дегенди түшүндүргөн. Кийин бул буржуазия термини Батыш Европада кеңири тарап колдонула баштаган. Буржуазиянын катарына кошулган буржуазиялык интеллигенциянын өкүлдөрү — юристтер, эркин адистиктин ээлери болгон. Айыл-кыштактарда буржуазиянын өкүлдөрүнө оокаттуу дыйкандар (капиталисттик фермерлер) кирген.

Германиядагы феодалдык реакция, коомдун прогрессивдүү өнүгүшүнө терс тоскоолдуктары 1525-жылдагы дыйкандардын согушунан кийин өтө күчөгөн.

Пролетариаттар-пауперлер — жеринен куулган дыйкандардан калыптанып, ал өзгөчө Англияда кеңири тараган. Селсаяктар шаарларда өтө арзан жумушчу күчтөрдү камсыз кылып, шаардык ишкана өндүрүштөрдө шакирттердин, үйрөнчүктөрдүн, жумушсуз пауперлерге айланышына кеңири жол ачкан.

«Батыш Европадагы мануфактуралык пролетариат, келечектеги капиталисттик ишкананын өндүргүч күчтөрү

болгон пролетариаттардын ата-бабалары болгону шексиз деп», - К. Маркс аныктама берген.

XVI-XVII кылымдардын аралыгында Европада пролетариаттардын саны күн сайын көбөйгөн. Буржуазия жана пролетариат табынын пайда болушу коомдо жаңы таптык карама-каршылыктардын калыптанышына өбөлгө түзгөн.

Батыш Европада «буржуазия» жана «пролетариат» табы менен кошо бир мезгилде жаңы идеология кошо калыптанган. Феодалдык эски идеологияга каршы гуманисттик жана кайра жаралуу, реформациялык кыймылдар Батыш Европада (католик чиркөөсүнүн жана сыйынуунун эрежесин (канонун) жаңыча шартта реформациялоо башталган), жаңы диндик ишеним, окуулардын түрлөрү — Лютериянство, цвингилианство, кальвинизм XVI к баштап лютеранство, цвингилианство — кеуири коомдук кыймыл катары прогрессивдуу катмарлардын Германиядагы, Швейцариядагы жетекчилери болушкан. XVI — XVII кылымдардын аралыгы Батыш Европада абсолюттук монархиянын пайда болушунун шарттарын К.Маркс: *«Абсолюттук монархия өткөл мезгилде пайда болот, качан эски феодалдык сословие кыйрап, орто кылымдык шаардык сословиядан азыркы буржуазиялык сословие калыптанаарда, күрөшкөн эки тараптын эч бири, биринен — бири жогору боло албайт, ошондой шартта, мамлекетте абсолюттук монархиянын мезгили башталат»*, - деп жазган.

Абсолюттук монархиянын өзгөчөлөнгөн белгилери — жогорку бийлик өлкөдө бир гана каролго, монахка, падышага, императорго тиешелүү болот.

Монарх закондорду чыгарат, чиновниктерди дайындайт, салыктын өлчөмүн бекитет, өзгөртүп турат, чогулган каражаты (финансыны) өз билгениндей сарптайт.

Абсолюттук монархия армияга таянат, полицияга, борбордошкон бюрократиялык аппаратка таянып иш жүргүзөт. Абсолюттук монархия жеке бийлик, ал эми эл массасы укуксуз өндүргүч күчкө айланат.

Европа өлкөлөрүндө XVI-XVII кк. абсолюттук монархия толук бекиген. Мисалы, Францияда — генералдык штат, Анг-

лияда — парламент. Батыш Европада жогорку кенештер, монархтын, абсолютизмдин унчукпас куралына айланган, себеби, кеңешти кааласа чакырган, каалабаса чакырган эмес.

Батыш Европада орто кылымдын үчүнчү кеч мезгилинде ар бир өлкөдө улуттук мамлекеттик тил, жалпы улуттук маданияттын жана улуттун түзүлүшүнө шарттар түзүлгөн. Борбордошкон мамлекеттик бийликке улуттун биримдигинин зарылчылыгы акырындап улуттун түзүлүшүн тездеткен. Мисалы: Францияда, Англияда эл бир улуттун, өкүлүнөн түзүлгөндүгү келечекте XVII-XVIII кк. улуттук мамлекеттердин түзүлүшүн тездеткен.

Адабияттар:

1. Грацианский Н.П. Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья. - М., 1980.
2. Гуревич А.Я. Генезис средневековья в Западной Европе. Избранные труды в 2-х тт. Т. 1. - М., 2000.
3. История средних веков. - М., 2000.
4. История средних веков т 1. - М., 2001.
5. Ковалевский М.М. Экономический рост Европы до возникновения капиталистического хозяйства. - М., 1998.
6. Колесницкий Н.Ф. К вопросу о раннесредневековых общественных структурах //Проблемы истории докапиталистических обществ. - М., 1968. Кн. 1.
7. Майер В.Е. Деревня и город Германии в XIV-XVI вв. (Развитие производительных сил). - Л., 1979.
8. Неусыхин А.И. Проблемы европейского феодализма. М., 1974.
9. Солтонбекова К. Орто кылым тарыхы. - Б., 2004.
10. Скржинская Е. Ч. Техника эпохи западноевропейского средневековья (до XVI века) //Очерки истории техники докапиталистических формаций. - М. Л., 1936.

Тема 10: Улуу географиялык ачылыштар

Лекциянын максаты: Географиялык ачылыштардын себептери, жаңы жерлердин ачылышы, алардын колонияга айланышын билүү.

Негизги түшүнүктөр: Америка, каравелла, абсерватория, колония, сооданын монополиясы, мая, ацтек, инктер, лотцман.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Географиялык ачылыштардын себептери.
- Европалыктар тарабынан Индияга жана Ыраакы Чыгышка деңиз жолунун ачылышы.
- Васко да Гаманын саякаты.
- Колумбдун Американы ачышы.
- Фердинанд Магелландын саякаты.
- Американын ачылышы жана Испаниялык басып алуулар.

Азия элдери- индиялыктар, кытайлар, арабдар европалыктар келгенге чейин Индия океанына өзүлөрүнүн түштүк азиялык деңиз жолун ачышкан.

Араб соодагерлери Индияга, Цейлонго, Явага жана Кытайга соода кылып турушкан. Аталган өлкөлөр алтынга, кымбат баалуу таштарга бай деп эсептешкен. Европалык саякатчылардын аталган өлкөлөр жөнүндө жомок кылып айткан аңгемелери жарды жашаган өлкө элдерин кайдыгер калтырган эмес. өзгөчө венец соодагери Марко Полонун жазган күндөлүгү күбө болгон. Себеби, ал XIII кылымда Кытайда жана Чыгыштагы башка өлкөлөрдө болгон.

Индияга деңиз жолу аркылуу соода жолун издөөгө, биринчи Португалиялыктар жана Испаниялыктар кызыкдар болушкан. Португалиялык жана Испаниялык байлар акчаларын деңиз жолу экспедициясына жумшашкан. Ошондой эле королдук бийлик дагы жаңы өлкөлөрдүн, жаңы соода жолунун ачылышына кызыккан. Алар жаңы жерлерди басып алуу

жолу менен кризистен чыгабыз дешкен. Акчага болгон талаптын күчөгөндөн — күчөшү, крестүүлөрдүн жортуулунан кийин бир аз убакыт тыныгуу болуп, XVI кылымдан баштап, Батыш Европалыктардын Африка континентине сугу түшүп, жанталаша умтулуулары күчөгөн. Соодагерлердин Жер—Ортолук деңизи аркылуу чалгындоосу, Нигерияда, XII — XV кылымдардын аралыгында түзүлгөн. Бай мамлекеттер: Гана; Мали, Санган, Ислам маданиятынын ири борборлору Тимбукту жана Нигера өзгөчөлөнгөн бай, соода жолдору аркылуу алтын аралаш кумдарды Сахара чеги аркылуу ташыган соода дүркүрөп өнүккөн. «Африкадагы алтындын көптүгү жомоктогудай», - деп даңктап, суктануу менен сөз кылышкан соодагерлер жөнүндө тарыхый булактарда маалыматтар айтылат. Португалдар XV кылымдан баштап эле Африканын алтынын ээлөөгө кызыгып, умтула башташкан. Атлантика океанынын түштүк чыгыш жээктери, Африканын батыш жээктери, Алтын дарыя «алтындын чыныгы мекени», - деп божомолдошкон. Португалдар деизде сүзүүнү өркүндөтүшүнө араб соодагерлеринин таасири өтө маанилүү. 1415-жылы португалиялыктар Маракан порту Сеутуну басып алышкан. Сеуту Жер ортолук деңиз жээгинде болгон. Бул Африкага болгон биринчи колониялык саясат болгон. Португалиялыктар корабль куруу үчүн, абсерваторияны негиздешкен. Алар Африкага тез-тез алтын алуу үчүн, ошондой эле пилдин сөөктөрүн алуу үчүн каттап турушкан. 1460-жылдары Португалиялыктар экваторду басып өтүшкөн дагы Африканын картасына жаңы жер аттарын жазышкан. Алар: «Перечный берег», «Берег слоновий кости», «Золотой берег» деген аралдарды ачышкан.

Арабдардын таасири менен португалдар математика, география, картография илиминин таасири астында деңиз жолдорун өркүндөтүп, деңизде сүзүүнү тейлөөчү ишканалардын өнүгүшүнө кеңири шарттарды түзүшкөн. Португалияда арабдардын жардамы менен деңиздеги бороон - шамалдуу чапкыга каршы күч-кубаттуу кемелерди куруу иши тез өнүгө баштаган. Португалдардын деңиз соода ишине Батыш Евро-

палык ишкер соодагерлер катыша баштаган, өзгөчө Италиялыктар, Генуялыктар, түрктөрдүн тоскоолдуктарынан жапа чегишкен, ал эми чыгыш Жер — Ортолук деңиз соода жолдоруна Венециялыктар үстөмдүк кылып, Генуялыктарга чыгыш тарапка сүзүү иши кыйындыкка туруп, Генуялыктар жаңы соода-деңиз жолдорун издөөгө мажбур болушкан Тарыхый булактарда Христофор Колумб жана Кабатто (Кабот) Генуя шаарынын атуулдары болушканы жөнүндө так маалыматтар айтылат.

Португалдар менен удаа эле испандар жаңы жерлерди өздөштүрүп издөөнү XV кылымда эле башташкан. Африкада жашаган мабрлар (арабдар) Африканын түндүк батыш аймактарында, Испан жана Португалдык кемелерге талап тоноочулук, каракчылык иштер менен кесиптенишкен. Жаңы жерлерди ээлөө максатында Португалдар 1415 — жылы Африканын түндүк жээгиндеги Сеутту каратып, ээлөөгө жетишет. Сеутту португалдар үчүн Африкадан алтын ташуунун, соода жолдорунун аялдамасына айланат.

Мына ушул окуядан баштап Португалдардын колониялык экспансиясы башталат. Португал соодагерлерине чет элдик эмигрант — соодагерлер кошулуп, экспедициялар деңиздин ары жагынан алтын издөөдөн башталат. Экспедициянын максатын ишке ашырууга Португалиянын королунун бир тууганы принц Генрих, экспедицияны каржылап көмөк көрсөтүп турган, тарыхчылар Генрихти, деңизде сүзүүчү саякатчы катары карашат. Кийин Генрихтин жардамы менен соода өркүндөп, отуз жыл аралыкта «сооданын монополиясы» түзүлөт. Португалдар Африканын бүтүн батыш жээгин ээлөөгө жетишет. Эч бир тарыхый маалыматтарда Португалдар Индияга баруучу жолду издеген деген маалыматтар эскертилбейт. Африканын түштүк жээктери аркылуу португалдардын саякатынын уланышына Гвинея куймасындагы күчтүү агым тоскоолдук кылганы тарыхый маалыматтарда эскертилет. Кыйроодон сактанып, деңиз саякатчысы Бартоломей Диас 1486- жылы Козерогто

жетип, жээктен алыстап деңизге тереңирээк сүзүп жана түз тушуна карай сүзүп отуруп, Африканын түштүк жээгине жеткен. Он алты ай сүзүп «Илгери үмүт» — (Доброй надежды) деп аталган булуң аркылуу артка чегинип, кайра 1487- жылы Лиссабонго кайтып келген. Кийин «Илгери үмүт» булуну аркылуу Индияга баруучу жолдун Мадагаскар аралына чейин сүзүү максаты 1498- ж. ишке ашырылган. Италиялык моряктардын биргелешип сүзүшү менен португалиялыктар, Африканын батыш жээктерине тереңдеп сүзүп отуруп, океанга тереңдеп сүзүүнү өркүндөтө башташкан. XV кылымдын 20 — жылдарында португалдар Мадейра аралын ээлөөгө жетишет. 1430 — жылдарда португалдар Азараны ээлешет. 1456 — жылы португалдар «Жашыл тумшук» аралына сүзүп жетишет. Атлантика океанынын батыш бөлүгүнө сүзүп, батыш жарым шаарды ачууну 1492 — жылы Христофор Колумб ишке ашырат.

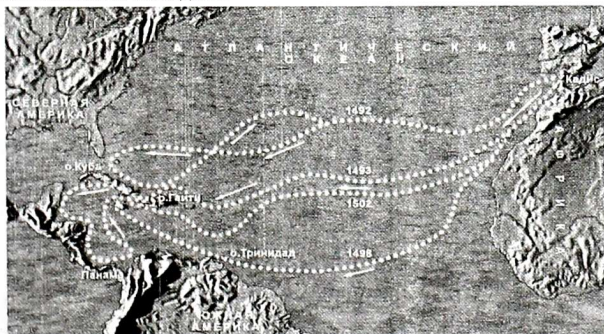
Христофор Колумб

Тарыхый маалыматтар боюнча Христофор Колумбдун өмүрү жана географиялык билими жөнүндө толук так пикир айтуу мүмкүн эмес. Тарыхый, айрым пикирлер боюнча Христофор Колумб 1451- жылы Италиянын Генуя шаарында токуучунун үй-бүлөсүндө туулган. Маалыматтарга караганда ал толук (системалуу) билим ала алган эмес. 1474-1475-жылдарда Христофор Колумб Жер — Ортолук денизинин чыгыш бөлүгүнө бир канча жолу саякаттап сүзүп барган. 1476-

жылы Христофор Колумб Португалияга келген.

1477-жылы Христофор Колумб Англияга барган. 1479-1481-жж. Мадейрада жашап, ошол жерде моряктын кызына үйлөнгөн, кийин кайын атасынан географиялык карталар, күндөлүк, аңгемелер калганы айтылат. 1483-жылы Хри-

стофор Колумб деңизде сүзүү боюнча Португалиянын өкмөтү менен деңиз экспедициясын каржылоого жардамдашуусун өтүнүп кайрылган, бирок Португалия бул өтүнүчкө макул болбой, баш тартат. Португалия менен болгон ийгиликсиз сүйлөшүүлөр Христофор Колумбдун Испанияга баруусуна түрткү болот. 1485-жылы көп түйшүктүү сүйлөшүүлөрдөн кийин Испаниянын королу Фердинанд жана королева Изабелла макулдугун билдирет. Деңизге сүзүүчү экспедицияны түзүүгө уруксат менен кошо Христофор Колумбга, «адмирал» деген титул кошо ыйгарылат, бүтүн жер шаарынын, «вице — королу» наамын алууга татыктуу болот. Деңиз саякатчысы Христофор Колумб тарыхый булактарга караганда Марко — Полонун «Саякат» (Путешествия) деген эмгегин окуган, өзгөчө жер, шар түрүндө деген гипотезаны билген деген бүдөмүк маалыматтарды билдирет. Дагы бир тарыхый маалымат боюнча Христофор Колумб Француз епискобу Пьера д'Альбинин (Зеркало мира) «Аалам күзгүсү» эмгегинин негизинде, антикалык жана орто кылымдык авторлордун географиялык, космографиялык, окуунун жыйынтыгын окуган деген маалымат баяндайт.

Х. Колумбдун саякаттары

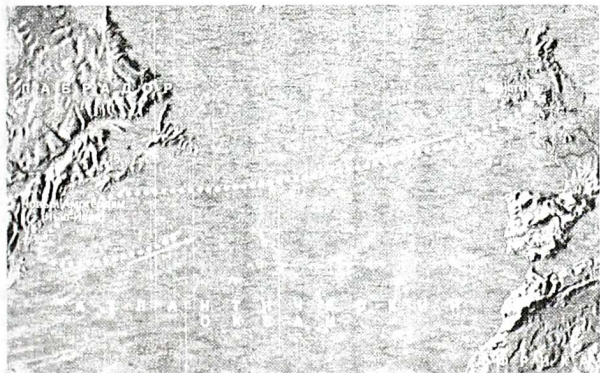
Дагы бир тарыхый маалымат боюнча; Христофор Колумбдун Индияга баруучу деңиз жолду өздөштүрүү

долбоорун Колумбга италиялык космограф Тосканелли баяндап, үгүттөгөн деген ої айтылат. Бул версия бүгүн талаш, себеби, айрым тарыхчылар бул версияга шектенүү менен карашат. Христофор Колумбдун Индияга баруучу жолду издешинин көп тарыхый экономикалык себептери бар. Мисалы, деңиз каракчылары Жер — Ортолук деңизинин чыгыш тарабына сүзүүгө өтө катаал коркунучтуу кыйынчылыктарга туш кылган. Мүмкүн, ошол себеп болгондур? Же Христофор Колумбдун өз алдынча космографиялык географиялык илимди окуп өздөштүргөнү себеп болгондур? Эң башкысы Христофор Колумбдун батыш тарапка Индияга баруучу деңиз жолун издеп, сүзүп барганы тарыхый чындык экенин эч ким тана албайт. Ошентип, 1492-жылы 3-августта үч кемеден турган эскадра Испаниянын Полоса портунан чыгып, Канар аралын карай сүзүп жөнөшө. 12 сентябрда Колумб Багам аралына жетип, ал аралды Сан-Сальвадор деп атайт. Ал жерде аз убакыт тыныгуудан кийин саякатчы андан ары саякатын улантат. Испандар үчүн батыш жарым шаарга кеңири жол ачылат.

Колумбдун биринчи саякаты Кубанын түндүк жээктерине Гайити аралдарын ачуу менен чектелген. Колумб Гайити аралдарын Эспаньолой (Кичине Испания) деп атаган, ал аймакты «Навидад» (рождество) — кыргызча айтканда «төрөлүү» деп атаган жана ал жерге кыштакты курган жана тарыхый маалыматтарга караганда 39 моряк жайгашып жашай баштаган, бул окуя Батыш Европалыктардын, батыш жарым шардагы алгачкы колониянын негизделишинин башталышы болгон. Колумб негиздеген кыштак (форт) жергиликтүү уруулар тарабынан талкаланып жок кылынган. Христофор Колумб бул жаңы жерлерди Индиянын аралдары жана ал жерде жашаган адамдарды «индейлер» деп атаган деген бүдөмүк версиялар айтылат. 1496- жылы Эспаньолойдун Түштүк жээгинде Сан-Доминго шаарчасы негизделет Колумбдун күндөлүгүнүн маалыматына караганда,

«жергиликтүү элдерден алтын жөнүндө, Азия, Индия жөнүндө сурамжылаган», деген маалыматтар баяндалат.

4-январь, 1493-жылы май айында Англиядан Бристолга жеринен Джованни Коватто (Коватто Генуялык болгон) англичандар Джованни Коваттону Джайна Коватто деп аташкан. Дж. Коватто белгисиз жер Лабродоруга чейин сүзүп барган.

1498-жылы Колумб үчүнчү саякатында (түштүк Америка) түштүк жарым шаарга чейин сүзүп жеткен, бирок Колумбдун максаты- Азия, Индияга баруу болгондуктан, жаңы материк жөнүндө эч нерсе ойлогон эмес деп жазып да калтырбаган. Христофор Колумб төртүнчү саякатында 1502-жылы Кубанын түштүк-батыш бөлүгүнө жетип, бирок Азия — Индия жөнүндөгү максатынан жанбай, оюнда Азиянын чыгыш бөлүгүнө жеттим деп, Индияга баруучу жолду издеп, бирок таба албай, Испанияга куру кол кайтып келген. Испан өкмөтү Христофор Колумбдун пайдасыз саякатынан иренжип жана кур талаага кеткен финансы каражаттар үчүн кыжырданып, андан ары Христофор Колумбду каржылоодон баш тарткан. Тарыхый маалыматтарга караганда, Христофор Ко-

лумб Испаниянын королунун жана королева Изабелланын ишеничин актай албаганына өтө өкүнгөн. Максатын ишке ашыра албаган саякаттарына иренжип, андан көп өтпөй 1506-жылы бул дүйнө менен кош айтышып, дүйнөдөн өткөн.

Португалдар жаңы жерлер үчүн, Индияга баруучу жолдор үчүн, испандар менен бири бирине коркунучтуу атаандаштар болушкан. 1494-жылы папанын кийлигишүүсү менен испандар португалдар менен Тордесильяс шаарында түзүлгөн келишим боюнча түндүк полюстан түштүк полюска чейин болжол менен 30 градустук меридиан боюнча Ферродан баштап, баардык жаңы ачылган жерлердин батыш бөлүгү Испандарга тиешелүү, ал эми чыгыш бөлүгү португалдарга таандык деп токтом чыгарылат. Кийин келишимге карабай испандар менен португалдар Молукк аралындагы кесилиште чатакташып кеткени жөнүндө баяндалат. 1497-жылы Индияга баруучу жолду издөөгө португалдарга башчы болуп Васко да Гама дайындалат. Васко да Гама болжол менен 1460-жылы төрөлгөн.

1497-жылы 8-июнда Васко да Гама баштаган 4 кеме жолго чыгат, эки кемеге 120 тонна суу жүктөгөн эки кемеге 50 тонна суу жүктөгөн, деген бүдөмүк маалыматтар бар.

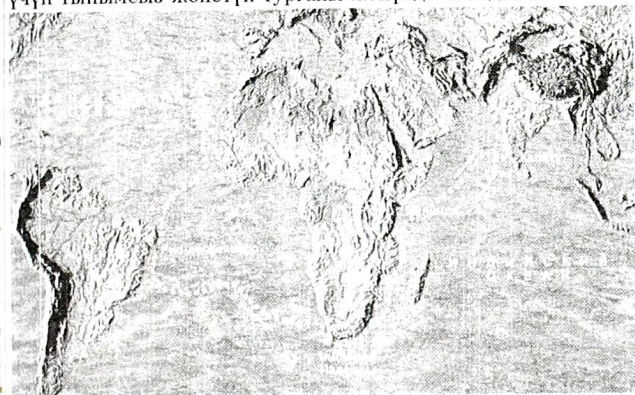

Васко да Гама

Экспедиция болжол менен азыркы Африканын батыш жээги аркылуу түштүк тарапка сүзүп отуруп, 1498-жылы 1-мартта Мозамбикада аралына жетишет, Мозамбикада арабдардын бири-бирине карама-каршы шейхтери ич ара атаандашып турушкан. Васко да Гама өзүнүн тарабына араб морягы Ибн Маджитти лоцмандыкка дайындайт.

1498-ж. май айында Ибн — Маджиттин жол көрсөтүүсү менен португалдар Васко да Гама баштап, Малабардын жээги Калькут шаарына

келишет, он ай жолдо талыкпай сүзүп. 1499- ж Индиядан толгон татымалдарды жүктөп, Лиссабон шаарына ийгиликтүү кайтып келет. 1499-жылдан баштап португалдар жыл сайын жыйырмага жакын кемени Индияга татымал алып келүү үчүн тынымсыз жөнөтүп турганы жөнүндө баяндалат.

Васко да Гаманын саякаты

Португалдар Индияга баруучу жолду өзгөчө көзөмөлгө алып, коруп турушкан.

Мисалы Альбукерка эскадранын башчысы (начальниги) арабдарга Инди океанга чыгууга мүмкүндүк бербей арабдар үчүн океанга сүзүп чыгууга жол жабык болуш керек деп, өзүнүн ачкөз (агрессиялык) оюн дайыма кайталап айтып, эске салып турганы жөнүндө тарыхый маалыматтар баяндайт. Кийин Альбукерге Индиянын вице-королу деп жарыялаган наам ыйгарылган.

Альбукеранын үгүтү менен португалдар «Сокотру» аралын басып алышат, кийин Кызыл деңизге чыгуучу жолду ээлеп алат, Ормуз — бул Перс булуңуна чыгуучу соода жана стратегиялык пункт болгон.

Арабдардын португалдарды Индияга, Инди океанга өткөрбөөгө жасаган аракеттери ийгиликсиз болуп, 1509-ж. Диу жеринде (Индиянын түштүк — батыш жээги) арабдардын флотун Альбукерка кыйратып, Гао шаарын каратып, шаарды Индиядагы португалиянын ээлиги (колониясы) деп жарыялайт.

Португалдар жергиликтүү элдерди өтө мыкаачылык менен кырып жок кылган. Индиядан татылмаларды өтө арзан баага алып, Европада 700%, 800% көбөйтүшүп сатып, жомоктогудай киреше алып турушкан. Индия — португалдар үчүн жемиштүү кирешенин мекенине айланган. Байлыкка умтулган соодагер португалдар Индиядан арылап жыла баштаган. 1511- жылы Португалдар Малаканы ээлеп альпшат Малакада португалдардын (фактории) кыштакчасы пайда болуп, португалдардын андан ары деңизде сүзүү иши өркүндөгөн Португалдардын Индонезия аралдарына сүзүп жетишине, тажрыйбалуу араб, индиялык, малайлык моряктар жардамдашып турушкан.

Бул жергиликтүү элдердин жашоосуна келгин португалдар аларды алдоо, зордук-зомбулук жолу менен колонияга айландырып, жергиликтүү элдердин ишенимине карата ок атып, талкалап жооп беришкен.

Х. Колумбдун саякатынан 30 жыл өткөндөн кийин италиялык космограф Америго Веспуччи испаниялык экспедицияга катышып, узак аралыкта сүзүп өтүп, бүгүнкү күндөгү Бразилиянын чыгыш жээгине жетип, биринчи жаңы континент деп божомолдогон.

Португалдардын экинчи Индия экспедициясынын башчысы Хуан Кобраль батыш тарапка тереңдеп сүзүп отуруп, Бразилиянын жээгине чейин жетип, ал жерди (чыныгы крест)

— «Вера Крус», - деп атаган жана «жаңы жер португал королунун ээлиги», - деп жарыялаган.

1511-жылы май айында португалдар үч кораблдан турган экспедицияга башчы болуп, астроном катары Америго Веспуччи жөнөгөн.

Саякатчы португалдар батышта жаңы жерлерди издеп сүзүп отуруп чубалжыган узун жээкке туш болушкан. Жээк түштүк тарапка созулуп, аягы көрүнгөн эмес. Ошондо география илимин жакшы билген, космограф Америго Веспуччи бул кызыктуу саякат жөнүндө өзүнүн жакын досу Лоренцо Медичиге жаңы жерди сүрөттөп кат жазган, катта көргөн жерин бул «*жаңы жер*» деп атаган. Немец космографы Вальдземюллер Америго Веспуччинин катын басып чыгарып, өзүнүн «Введение в космографию», кыргызча которгондо (космографияны үйрөнүү) эмгегинде жаңы континенти Америго Веспуччинин урматына арнап «Америка» деп атоону сунуш кылат, сунушту Америго Веспуччинин досу Лоренцо Медичи колдоп, жаңы жер бүтүн түштүк континентинин чыгыш бөлүгү «Америка» деп атала баштаган.

Эми батыш тарапка сүзүүгө мүмкүнчүлүк түзүлүп, батыш аркылуу Малук аралына чейин сүзүп баруу долбоорун Америго Веспуччи сунуш кылган. Бул долбоорго испан өкмөтү кызыккан (өзгөчө испан конкистадору Бальбоа). Панама мойногунан өтүп, 1513 - ж «Улуу түштүк деңизин» (Тынч океан жөнүндө сөз) көргөндөн башталат. Түштүк деңизин сүзүп өтүп, «татымалдардын» өлкөсүнө жетип, ал жерди басып алып, испандардын ээлигине айландырууга кызыккан. Бул жаңы испан өкмөтүнүн долбоорун ишке ашыруу аракети күчөгөн.

Фердинанд Магеллан (Фернанд Магальянс) португалиялык дво-ряднын үй-бүлөсүндө болжол менен 1470-жылы төрөлгөн. Магеллан Инди океанынын сырын жакшы билген, себеби португалиянын колонияларында бир канча жыл кызмат өтөгөн.

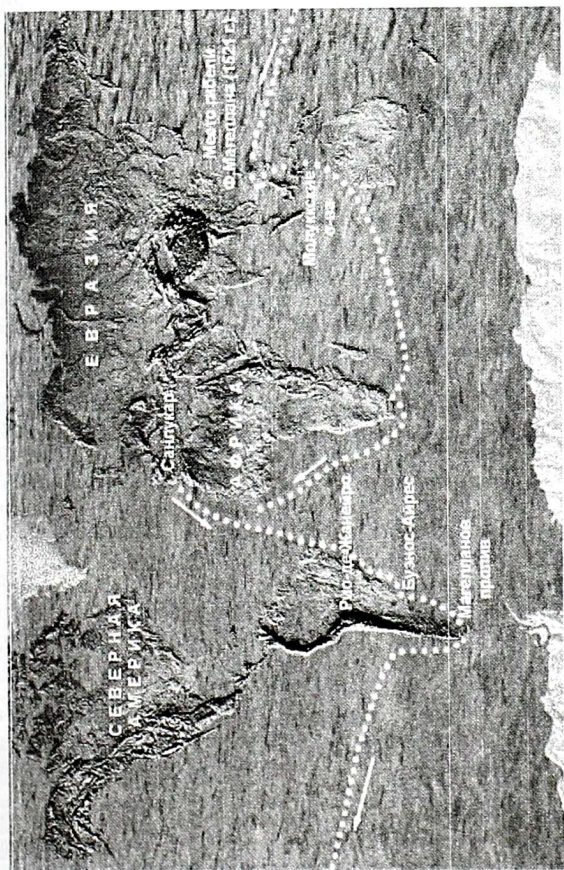

Фердинанд Магеллан

Молукка аралына баруучу экспедицияга катышкан. Фердинанд Магеллан португалиянын өкмөтү менен келише албагандыктан кийин испандарга кызмат кылып кетип калган. Магеллан деңизде сүзүү ишин жакшы өздөштүргөндүктөн, ал жаңы материкти бойлоп жүрүп, батыш тарапка сүзүүнү эңсеп, өзүнө максат кылган. Оюн ишке ашырууга Испан өкмөтүнүн жаңы долбоору түрткү болуп, Фердинанд Магеллан 1519-ж. 20-сентябрда анча чоң эмес беш эскадра экипажында 253 киши менен Сан-Лукара шаарына чыгып, түштүк Американы айланып, «Оттуу жер» аралы аркылуу тынч океанга чыкка. Сүзүп отуруп Филиппин аралына жетет, ошол жергиликтүү элдер (туземдер) менен кагылышта Магеллан мерттенет. Магеллан баштаган саякат эки жылга созулган. 1522-ж. болгону бир кеме менен д'Элькано баштаган 18 киши Инди океанынын кесип өтүп, Африканын батыш жээги аркылуу өтүп Сан-Лукарга кайтып келишкен.

Биринчи жолу дүйнөнү айланып өткөн саякат өтө катаал шартта ишке ашырылган. Аман келген 18 саякатчы Севилье шаарындагы салтанатка катышкан.

Испан моряктарынын батыш тарап аркылуу Тынч океанга чыгып, Испания менен Португалиянын ортосундагы келишимин кайра түзүүгө аракеттенип, 1529-ж. араң тил табышып, жети жылдан кийин түзүлгөн жаңы келишим боюнча Испания Молук аралындагы ээлигинен бап тартып, бирок Филиппин аралын ээлеген Европадаң Азияга Фердинанд Магелландын жолу боюнча сүзүп өтүү катаал шартта ишке ашкан. Тарыхта Ф. Магелландын жер шарын айланган саякаты «Ааламды айланып сүзгөн саякат» — деген ат менен белгилүү болуп калган. Испандар Кариб деңизиндеги

Ф. Магелландын саякаты

аралдарга жайгашып, алтын издөөгө чалгындоо иштерин тынымсыз өркүндөтүшкөн. Эң жакшы жабдылган кемелердин экспедициясын Мексика булууна континент аралык аймактарды чалгындоону улантып, Перу аймагына жаңы чалгындоо иштерин жүргүзүшкөн.

Эми Испандар барганга чейин Мексикада, Перуда жергиликтүү элдер уруучулук уюмдардан түзүлүп жашашкан. Мексикада ацтектер, ал эми Перуда инкилер үстөмдүк кылган.

1516-1518-жж. Испандардын экспедициясы батыш тарапта жортуулду Юкатанага чейин жүргүзүшкөн. Мексика булуңунун батыш жээгине жетип, жергиликтүү княздарды алдоо жолу менен жергиликтүү элдердин ишеничине ээ болуп, урууларды бири-бирине тукуруп, мамилелерин бузуп, ыдыратып жоолаштыруу саясатын ийгиликтүү жүргүзүшкөн. 1519-ж. экспедицияны баштап жаш, кубаттуу малчы жигит Идальго Фердинанд (Фернанд) жөнөгөн. 1485-1547-жж. аралыгында Саламан университетинин бүтүрүүчүсү, кесибин юрист Картес озунуп Экспаньолуга жөнөгөн. Ал жерге жетип, Картес Экспаньолудан жер ээлигин алган. Андан кийин Кубада Картес Алькалдо кызматында иштеп, кийин Сантьяго шаарынын мэри болуп дайындалган. Картес өз каражатына кемени жабдыктап, экспедиция түзүп, 1521-ж. Картестин экспедициясы Мексиканы өзүнүн карамагына багындыруу үчүн барышат. Тарыхый булактарга караганда, 400 солдат, 16 атчан жоокер, 200 индеец, 10 оор пушка, 3 женил пушка менен эч кыйынчылыгы жок Мексикадагы жергиликтүү урууларды багындырып, өз бийлигин орноткон.

Мексика аймагы Испандардын үмүтүн актаган, себеби Мексикада алтын, күмүш топтолгон кен байлыктын мекени, Батыш Европалык ач-көз жырткычтардын мекенине айланган?

Перу аймагын колонияга айландыруу Испандар үчүн жеңил ишке ашкан, себеби жергиликтүү уруулар (өзгөчө инкилер) басып алуучуларга жакындан жардам беришкен.

альбоанын экспедициясы Панама мойногунан өтүп, Тынч океанга сүзүү менен башталган күндөн испандар бул аймактарды «Алтын Кастилия» крести деп аташкан. 1519-жылы испандардын Панамада «Панама колониясы» негизделген. Еруну испанча «Виру — алтындын изобилиясы» деп аташкан. 1520-жылы Бальбоанын жакын жан жөкөрү Франциско Писсарро (мурун Испанияда малчы болгон, кийин көптөгөн экспедицияларга катышып тажрыйбага ээ болгон) өзүнүн жан досу Альмиро менен биргелешип, Чили аймагын басып өткөн. Кийин 1531-ж. Испан королунун макулдугу менен 100, 600 жоокерлерин Писсарро (инкилердин) бийлик үчүн алган карама-каршылыгын, өз кызыкчылыгы үчүн пайдаланып, инкилердин борборун ээлеген. Жергиликтүү элдер испандардын катаал ырайымсыз эзүүсүнө туш болушкан. 1545-ж. Потоси аймагында күмүштүн катмарланган кени табылган, ал кен ишканаларга жергиликтүү элдерди мажбурлоо жолу менен иштетишкен.

Тарыхый маалыматтарга караганда оор эзүүгө чыдабай жергиликтүү элдер кырылып өлүп жок болушкан.

1550-1650-жж. аралыгында географиялык ачылыштарга Англичандар, Голландыктар үстөмдүк кыла баштаган.

XVII кылымда Голландиялык саякатчылар Австралияны тапкан. (Австралияны кыргызча айтканда түштүк деген түшүнүк) 1616-жылы Ява аралында Батавия шаары негизделген. Голландиялык моряктар Австралиянын батыш жээктерин өздөштүрүп, Австралияны «Полярные земли» же кыргызча «торгондо түштүк жердин уюлу деп которулат жана өздөштүрүлөт» деп аташкан?

1642-жылы Абель Тасман Батави шаарынан баштап сүзүп кетип, түштүк батышка жакын эң чоң арал Ван — Демэнаны тапкан (кийин ал Ван-Домэн аралы Тасман аралы деп атала баштаган). Алгач бул өтө жупуну көрүнгөн аймактар Батыш Европалыктарга кунарсыз көрүнүп, анчалык кызыгууну арттырган эмес.

Ал эми Тынч океандын түндүк бөлүгү Батыш Европалыктарга көп убакыт белгисиз бойдон калган. Кийин иезуиттер Япон аралына сүзүп келишкени жөнүндө маалыматтар баяндалат.

Түндүк Американын батыш тарабына саякат XVIII кылымдан башталат. Испандар биринчилерден болуп 58 параллелге чейин башкача айтканда азыркы Калифорнияга теренирээк сүзүп кирип барышкан.

Түндүк тарапка изилдөө саякатына орус изилдөөчүлөрүнүн эмгеги белгилүү. Түндүк муз океанга жакын Европа жана Азиянын жээктери орус моряктары тарабынан ачылган, мисалы Баренц деңизи, «Новая земля — Жаңы — жер» аралын орустар ачканы жөнүндө жеткиликтүү маалыматтар баяндайт.

Американын түндүк жээгин (Северо-западный проход) же Азияны (Восточный проход) Азияга баруучу кыска жол деп түшүнүшкөн аймактардын португалдарга тиешеси жок, себеби Португалдар, Испандар жөнүндө маалыматтар эч нерсе баяндабайт.

Тарыхый маалыматтарга караганда, батыш тарапка жылып сүзүүгө өзүнүн салымын кошкон Фробиштер жана Дэвис кийин XVII кылымда Бэфин менен Гудсон, Арктиканын чыгыш тарабына сүзүп жеткен.

1553-жылы англичан Уенслер түндүк Двинага сүзүп барган. 1590-жылы голландиялыктар мурун эле орустар ачып ээлеп алган аймактарга Баренцке жана «Жаңы жер» аралына сүзүп барышкан.

Америкадагы алтын — күмүштүн кени өтө көп болгондуктан, Батыш Европадан келген келгиндердин байлыкка капитал топтоого болгон умтулуусу, жергиликтүү элдерди өз байлыгынан кызганыч ар түрдүү катаал зордук — зомбулук саясаттарга жол ачкан Индияны талоо, Африканын жергиликтүү элдерин өндүргүч күчтөргө айландырып, 1502 — жылдан баштап эле негрлерди алдоо, кыйноо жолу менен жаңы ачылган жердеги оор жумуштарга чегерип иштетүү Европалыктар үчүн арзан бекер жумушчу күчтөр жомоктогудай пайда, кирешенин булагына айланган.

1518-жылы «асиенто» өндүргүч күчтөрдү Африкадан Америкага ташуу долбоору түзүлгөн Колонияларда иштетүү жаңы капиталисттик өндүрүштүк ыкма али калыптана элек болгондуктан, колонисттер — эксплуататорлор, жергиликтүү элдерди эзип, эски өндүрүштүк ыкманын негизинде кулчулук, крепостнойлук укук чектеп чыга күчөгөн кен ишканасында баршинага иштетүү күчөгөн. Болжол менен Африкадан Америкага 100 млн кул келген деген маалыматтар баяндайт (Хрестоматия по истории средних веков под ред. Н П Грацианского и С Д Сказкина М, 1950).

Жолдо ачарчылыктан эпидемиядан өлүп жок болуп, Америкага 4/1 бөлүгү тирүү жеткен. Кул ташыган кемелерди океанда жырткыч акулалар үйүрү менен ээрчип узатып жүрүшкөн. Себеби, ишке жараксыз, оору, начарлаган кулдарды сууга тирүүлөй ыргытып акулаларга бекер жем даяр болгон. Негрлердин көпчүлүгү ошондой мезгилде Америка континентине өндүргүч арзан жумушчу күчтү толуктап турган. «Улуу географиялык ачылыштар Африкада жашаган негр калкы үчүн XVI, XVII, XVIII кк аралыгында тынч уйкусунан, күн тынымынан ажыраган зордук — зомбулук, катаал эзүүнүн окуялары менен коштолгон» - деп, К Маркс аныктама берген. К Маркстын аныктамасы боюнча айтканда, улуу географиялык ачылыштар Батыш Европанын коомдук, экономикалык, саясий, социалдык турмушунда өзгөртүүлөр менен жаңы коомдук түзүлүштүн системасынын, капиталисттик өндүрүштүк ыкмасына кенири жол ачты.

Дүйнөлүк базардын (рыноктун) чагылгандай тез арада кеңейиши, товарлардын түрлөрүнүн көбөйүшү, Батыш Европада жашаган улуттардын атаандаштыгы (конкуренция) күчөп, Азиянын, Индиянын азык — туздук татымалдарына көз артып жулунуу, жаңы колониялык ээликтердеги байлыкка умтулуусу, жаңы колониялык системанын түзүлүшүн калыптандырды. Батыш Европада феодалдык өндүрүштү кыйратты жана ошол эле убакта колонияларда кулчулук, крепостнойлук укук бекемделди.

Географиялык ачылыштардын таасири Европанын аймактарына ар башка, ар жердин өзгөчөлүгүнө жараша таасирин тийгизген.

Биринчиден, Батыш Европада тышкаркы жерлерде соода жолдорунун, соода борборлорун ачуу «баанын революциясына» (революция цен) алып келген.

Экинчиден, европалыктардын Индияга катташы күчөгөн, жаңы деңиз жолдорунун ачылышы, Жер Ортолук деңизиндеги соода жолдорунун, соода борборлорунун маанисин төмөндөткөн.

Үчүнчүдөн, Европанын айрым шаарлары, мисалы, Лиссабон, Сивилья, Антверпен шаарлары далдалчы кызматы өркүндөгөн соода сатык иштердин борборуна айланган.

Антверпен шаары XV кылымдан баштап эле эл аралык сооданын борборуна, бүтүн Европа боюнча акча жүгүртүүнүн үлгүсүнө айланган. Алгачкы банктык фирмалар, жеке менчик акча мекемелер, агенттер болгон. Антверпенде жаңы соода уюмдар, биржа фонддору, акча каражат операциялардын уюмдары ачылган. Финансы кредиттик операцияларда займдар (вексе) эске алынган.

Соодагерлердин, финансисттердин иште кеңири маалыматтарды тез-тез билип туруу максатында, XVII к. башталышында «газета» биринчи жолу ойлонуп чыгарыла баштаган. Европада XVI — XVII кк. «баанын революциясы» бул баанын жогорулашынын негизине, азык-түлүктүн кымбатташына түрткөн. Ал эми баалуу металл алтын-күмүштүн баасы төмөндөгөн.

Баанын жогорулашы Батыш Европанын ар кайсы өлкөлөрүндө ар түрдүүчө жүргөн. Мисалы, Испанияда 1601-ж. баа 4,5 эсе, Италияда 2 эсе, айыл чарба азык-түлүктүн баасы Англияда 4 эсе, Францияда 2,5 эсе жогорулаган. Ал эми эмгек акы өтө төмөндөгөн. Мисалы, Англияда эмгек акы арау 30%, Францияда 25% түзгөн. Бул эмгек акынын өтө төмөндөшүнө арзан жумушчу күчтөрдүн чектен чыга көбөйүшү себепчи болуп, ишкана ээлери, фермерлер өндүрүштү арзан жана сапаттуу жумушчулар менен улам алмаштырып туруу мүмкүнчүлүгү түзүлгөн.

Айыл чарбада аренда акысы туруктуу боло алган эме. Бул азык түлүктүн баасынын өтө жогорулашына алып келген. Баанын революциясынан майда товар өндүрүүчүлөр, кыштактан экспроприацияланган, дыйкандар оор жапа чеккен, эски дворяндардын өкүлдөрү, феодалдар да жакырланган. Ал эми «баанын революциясы» Батыш Европада жаңы дворяндарды, капиталист — сүткорлорду, соодагерлерди кирешенин көбөйүп, алгачкы капитал топтоочулардын кызыкчылыгы үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүп, мүлктүк жиктенүү, социалдык жиктенүүгө жол ачып, капиталисттик мамилелердин өркүндөп, гүлдөшүнө алып келген.

Батыш Европада жаңы социалдык, онтогонисттик күрөш, эмгек менен капиталдын ортосундагы тирешүү башталган.

Жыйынтыктап айтканда, «баанын революциясы» эски феодалдык өндүрүштүк ыкманын, өндүрүштүк мамилелердин, өндүрүштүн кыйрашын тездеткен; жаңы капиталисттик өндүрүштүк ыкмага, капиталисттик өндүрүштүк мамилелерге жана капиталисттик өндүрүшкө прогрессивдүү жол ачкан.

Адабияттар:

1. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV-XVIII вв. - М., 1986, 1988, 1992. Т. 1-3.
2. Самаркин В.В. Историческая география Западной Европы в средние века. - М., 1976.
3. Хрестоматия по истории средних веков. Под ред. Н.П.Грацианского и С.Д. Сказкина, Т.З. - М., 1950.
4. Куниг К.И. Васко да Гамма. - М., изд. 2 — е, 1947 г.
5. Куниг К.И. Магеллан. - М., 1940 г.
6. Магидович И.П. Очерки по истории географических открытий. - М., 1957.
7. Томсон Д.Ж. История древней географии. перев. С англ. - М., 1953 г.

Тема 11: Реформация, Германиядагы дыйкандар согушу

Лекциянын максаты: Германиянын экономикалык түзүлүшү. Реформация жана гуманизм. Мартин Лютердин окуусунун өзгөчөлүктөрүн билүү.

Негизги түшүнүктөр: Реформация, гуманизм.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Германиядагы абсолютизм, католик чиркөөсү. Германиядагы реформация.
- Немец реформациясы Мартин Лютер, Томас Мюнцердин окуусу.
- Германиядагы дыйкандар согушу.
- Гуманисттер. Эразм Роттердамский.
- Ульрих фон Гуттен.

Германия саясий статусу жактан монархиялык болгон. Андагы королдук бийлик мураска калган эмес. Аларды коллегияда шайлашкан, чарба жогорулаганы менен Германиянын толук областтарында эмес, айрым гана областтарында болгон. Ошондуктан Германия менен Франциядан айырмаланып, бирдиктүү бир мамлекетке бириге алган эмес. Германияда мыйзам да, бирдиктүү армия да болгон эмес. Англия менен Францияда дыйкандар керт башынын эркиндигине жетишкен болсо, Германияда дыйкандардын көз карандылыгы күчөгөн. Алар феодалдык милдеттерден тышкары дыйкандар князга салык, чиркөөгө кирешенин ондон бир бөлүгүн төлөшкөн. Немец кыштагында дайыма ачарчылык болуп турган. Феодалдардын эзүүсүнөн дыйкандар аларга милдеттерин аткаруудан баш тартышкан. Андан сырткары немец элин эзген католикттик чиркөө болгон. Ошондуктан немец элинин феодалдык түзүлүшкө каршы чыгышынын негизги себеби: католик чиркөөсү болгон. Германиядагы жалпы эл чиркөөнү реформалоону талап кылган. Рим папасы Германияга толгон

индульгенцияларды сатууга берип, монахтарды жиберген. Алар базар аянттарына туруп алып сатышкан.

Элдик кыймылдын башчысы Томац Мюнцер болгон. Ал өз мезгилине жараша билимдүү адам болгон, католик чиркөөсүнө каршы күрөштү Лютерден мурда баштаган. Ал жаш кезинде көп окуган жогорку билимге ээ болуп, элдин алдында ачык сүйлөш үчүн дин кызматына кирген. Өзүнүн өмүрүн бүтүндөй эмгекчи элдин арасында өткөрүп алардын кайгысы менен тилегин жакшы билген. Мюнцер «Баардык бийлик эмекчи элге берилүүгө тийиш», - деп, дыйкандар менен шаардык кембагалдарды феодалдык түзүлүштү жок кылууга куралдуу көтөрүлүш жүргүзүп, кедей да, бай да болбогон тартипти орнотууга чакырган.

1525-жылы Германияда дыйкандар согушу башталган. өлкөнүн түштүк-батышында 6 отряд иштеген. Аларда 40 миңге чейин дыйкан болгон. Башка райондордо шаардыктар менен тоо жумушчулары дыйкандарга кошулган. Мюнцер башка отряддар менен байланышып, аларга кеңеш берип турган. 1525-жылы дыйкандар отряддарынын жетекчилери чогулушуп, «12 статья» деп аталган программаны түзүшкөн. Себеби, дыйкандар талабы 12-пунктта баяндалган. Борбордук Германияда Тюрингия областындагы көтөрүлүш чечкиндүү болгон. Ага шаардык кедейлер жана тоо жумушчулары катышышкан. Тюрингиядагы көтөрүлүштүн башында Томас Мюнцер турган. Бирок начар даярдалган көтөрүлүш кандуу кыргын менен басылган. Томац Мюнцер курман болгон.

Гуманисттердин ичинен эң көрүнүктүү инсан катары белгилүүсү Эразм Роттердамский болгон.

Ал Нидерландияда туулган, бирок көп өлкөлөрдө жашаган жана Англияга, Францияга, Италияга көп барып турган. Аны реформациянын баштоочуларынын бири деп эептешкен. Бирок, ал диний жана саясий салгылашууларга кийлигишпөөнү каалап, өзүнүн ички руханий эркиндигин сактап кала алам деген.

Феодалдарды жана чиркөөнү акындар да сындашкан. Реформация башталганга чейин эле немец акыны Ульрих фон Гуттен рим папасын шылдыңдап жазган. Ал рим папасы элдерди зордуктун, куулуктун жана эки жүздүүлүктүн жардамы менен өзүнө баш ийдирет деген. Кийин Гуттен Швейцарияга качып ошол жактан каза болгон.

Реформациянын мекени Германия болгон. XVI к. башында Германиядагы таптык карама-каршылыктын өтө курчушу, акыры революциялык кыймылдын жана дыйкандар согушунун кеңири таралышына алып келген. Реформация Германиядан кийин бат эле Швейцарияга, Нидерланддарга, Францияга, Англияга жана Италияга жайылган.

Мартин Лютер (1483-1546)

1517-ж. Виттенберг шаарындагы университеттин дин илиминин профессору, окумуштуу кечил Мартин Лютердин (1483— 1546) индульгенцияларга каршы турган 95 тезис менен чыгышын Реформациянын башталышы кагары белгилешет. Ал тезистерде Лютер индульгенциялар менен соода жүргүзүүнү ашкерелеген, айткандары-на ынанбагандарды талаш-тартышка чакырган. Лютердин чыгышы бүткүл

Германияны кыймылга келтирген. Реформациянын экинчи бир ири борбору Швейцария болгон.

Женева шаарында протестант католиктердин куугунтугунан качкан француз Жан Кальвин (1509— 1564) негиздеген жана жетекчилик кылган чиркөө кальвинисттик чиркөө деп аталган.

Реформациянын идеологдору көтөрүп чыккан тезистеринде ар кандай баскычтагы түзүмдөрдөн (иерархиялык структуралардан) турган католик чиркөөсүнүн зарылдыгын

таңышкан. Алар адамдын жыргалчылыкка жетишине, адамдын кудай менен болгон байланышына чиркөөнүн ортомчулугунун кереги жоктугун жана адамдын ишениминин гана болушун жакташкан. Алар чиркөөлөрдөгү дин кызматчыларын күтүү үчүн жыйындарды кыскартууну, монастырларды жабууну, дин кызматкерлеринин жерге болгон укуктарын жоюуну, монастырларга мектептерди жана ооруканаларды жайгаштырууну талап кылышкан.

Реформациянын төмөндөгүдөй багыттары болгон:

- *буржуазиялык* (М. Лютер; Ж. Кальвин; Ульрих Цвингли 1484—1531);

- *элдик*, т.а. католик чиркөөсүн жоюу талабы менен феодалдык эзүүнү жок кылуу үчүн күрөштү айкалыштыруу, теңчиликти орнотуу үчүн күрөшүүчүлөр (Томас Мюнцер, анабаптистер);

- *королдук-княздык* — монархтардын жана ак сөөк феодалдардын таламдарын коргогон, чиркөө жерлерин басып алып, өз бийлигин бекемдөөгө умтулгандар.

Элдик реформациянын жол башчысы, дыйкандар табынын идеологу Томас Мюнцер (1490—1525) феодалдык түзүлүштү жоюуга жана акыйкат тартипти орнотууга чакырган. Мюнцер Лютердин папага каршы күрөшүн колдогон, бирок лютердик реформада чечкиндүүлүктүн жоктугун айыптап, Лютерди «митайым» жана «алдамчы» деп атаган.

Мюнцер эмгекчи элди эзгендердин баарын жек көргөн. Ал жыйындарда нечен жолу: «Бүткүл бийлик эмгекчи элге берилиши керек, — деп айткан.

1525-ж. Германиядагы дыйкандар согушу Шваб союзунун жел-деттери тарабынан ырайымсыздык менен басылган. Бул союздун желдеттери империялык шаарлардын жана Түштүк-Батыш Германиядагы княздардын рыцарларынан турган. Өлкөнүн бардык жеринде көтөрүлүшкө катышкандарды жазалоо жүргөн, курман болгондордун саны 100 минден ашкан. Дыйкандар согушунун жеңилиши Германиянын

бытырандылыгын бир нече кылымга бекемдеп, феодалдык эзүүнүн күчөшүнө алып келген.

1540-ж. реформация менен күрөшүү үчүн папа «Иисус коомун» же иезуиттердин орденин (кечилдердин уюмдарын *орден* деп аташкан; иезуит латынча «*Иезус*» — Иисус) түзгөн. Иезуиттердин максатын папа: «*Адашкан массаны чиркөөнүн коргоосуна кайра кайтарып келүү*», — деп белгилеген.

Реформация менен күрөшүүдө католик чиркөөсү душмандарын массалык түрдө кырууну колдогон. Рим папасын Түштүк Германиянын княздары, Германиянын императору, Испаниянын, Польшанын королдору колдогон. Алардын жардамы менен католик чиркөөсү Италияда жана Түштүк Германияда реформацияны баса алган. Бул өлкөлөрдө феодалдык тартиптер реформация жүргөн өлкөлөргө караганда узагыраак сакталган.

Адабияттар:

1. Гутнова Е.В. Классовая борьба и общественное сознание крестьянство в средневековой Западной Европе. - М., 1984.
2. Европа в средние века: экономика, политика, культура. Сб. статей к 80-летию акад. С.Д. Сказкина. - М., 1972.
3. Идеино-политическая борьба в средневековом обществе. - М., 1984.
4. История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма. В 3 т. т.1,2. - М., 1985.
5. Классы и сословия средневекового общества. Под ред. Удальцовой З.В. - М., 1988.
6. Неусыхин А.И. Крестьянские движения в Саксонии в IX-XI вв. // Ежегодник германской истории. 1973. - М., 1974.
7. Шевеленко А.Я. Движение бретонских крестьян в первой четверти XI в. - М., 1967.

Тема 12: Швейцариядагы реформация

Лекциянын максаты: Швейцариядагы реформациянын өзгөчөлүгүн билүү.

Негизги түшүнүктөр: Контрреформация, Иезуиттер, Триден собору.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Швейцариядагы реформация. Ульрих Цвингли
- Жан Кальвиндин саясий көз карашы. Контрреформация
- Иезуиттер ордени Триден собору жана папство

Реформация Германияда эле токтолуп калбастан, лютеранство скандинавия өлкөлөрүнө да жеткен. Француз королу, герман императору, рим папасы швейцариялык дыйкандарды жалданма солдат катары пайдаланышкан. Швейцариядагы реформациянын башында Ульрих Цвингли турган. Ал швейцариялык дыйкандын үй-бүлөсүнөн чыккан жана билимдүү адам болгон. Ал Вен университетин аяктаган, латын жана грек тилдерин билген. Бир канча мезгил гуманист болгон. Ал Эразм Роттердамскийдин досу болгон. 1518 –жылы Цвингли Сюрих соборунун монахы болгон. 1522-жылы ал өзүнүн “67 сатья” аттуу китебин басмадан чыгарган. Цвинглинин реформациясы башка шаарларга да таркаган. 1531-жылы Цвингли феодалдар менен болгон согушта курман болгон.

Швейцариянын башка бөлүгүндө, тактап айтканда, Женевада швейцариялык реформатор Жан Кальвин болгон. Ал реформацияга өзгөчө, кальвиндик багытты негиздеген, ал өзү француз болгон. Атасы көрүнүктүү чиновник болгон, ал уулунун юрист болуусун каалаган. Кальвиндин окуусундагы өзгөчөлүк “*адамдардын тагдыр идеясы*” болгон.

1545-жылы Тренто (германиянын чек арасында Тридентте) шаарында Триденттик собор өткөрүлгөн. Ал 1563-жылга чейин созулган. Ал реформацияга каршы контрреформациянын собору болгон, анда жалпы

католикттик догматтарды жактаган жана дин тутуу эркиндигине каршы чыккан, андан сырткары 1540-жылы реформация менен күрөшүү үчүн *“Иисус Христостун аскерлери”* деген монохтык орден, тактап айтканда, Иезуиттердин ордени негизделген. Орденди испаниялык дворянин Игнатий Лойла негиздеген. Орден аскердик тартипте уюштурулган. Анда абдан катуу тартип болгон, башында папага баш ийген генерал турган. Ордендин мүчөлөрү чиркөөнүн кызыкчылыгы үчүн ар кандай кылмыш жасоого, киши өлтүрүүгө да болот деп эсептешкен.

Эразм Роттердамский

Эразм Роттердамский 1466-1536-жж жашап эмгектенген, түпкүлүгү голландиялык. Бала чагын чиркөөлүк монастрда өткөргөн, кийин 1493 — ж. монастрдан качып кетип, Нидерландияда, Францияда, Англияда, Италияда, Германияда жашаган. Эразм Роттердамский өзүн «гражданин Вселенной», кыргызча «жер кескен календер» же кечил деп атаган. Эразм — италиялык гуманисттердин, антик авторлордун чыгармаларын сүйүп

талдап окуткан, бүтүн өмүрүн немец гуманисттери менен шериктештик пикирде, тыгыз байланышта эмгектенип иштеген.

Эразмдин идеясы — бүтүндөй «теологиялык фатализмге» каршы багытталган Эразмдин идеясы боюнча адамдарга ойчулдук, адамдардын турмуштан ордун таба билүү, акыл эстин, эркинин максаттуу багытын, жеке мүнөзүнүн калыптанышында, адамдын атуулдук милдеткерлиги, кыймыл процессинде жогорку нравалык адептүүлүккө жетишүүгө умтулуу принцибине үгүттөгөн. Эразм орто кылымдагы "католиктик идеологияга" каршы экенин жашыра алган эмес.

Эразмдин XVI к сатиралык чыгармалары 1509 — ж. жазылган «*Похвалые слово глупостей*», 1518 — ж жазылган «*Домашние беседы*» сатираларында, коомдогу саясий, маданий, чиркөөлүк, турмуштагы адилетсиздикти, жалганчылыкты, анткорлукту, келесоолукту, жүзү каралыкты кылдат ашкерелеп көрсөтө алган. Коомдун өнүгүшүндөгү акыл менен иштеген башчылардын жоктугуна өтө өкүнгөн, Эразм согушту өтө жек көргөнүн төмөнкүчө жазып калтырган: «*Согуш - королдун кызыкчылыгы үчүн башталып - элге сан жеткис кедейликти, жакырчылыкты кырсык алып келет*», согуштан сактануу-ар бир атуулдун инсандык ыйык милдети деп түшүнгөн. Коомдогу бардык кырсыктын себеби: «Коомдо жөндөмдүү, мамлекетти акыл — эстүү, адилет башкаруучунун болбогондугунан»- деп белгилеген, Эразм Роттердамский.

Эмнегедир Эразм бүтүн радикалдык көз караштагы сатиралык чыгармаларына карабай, диндик чиркөөлүк принциптердин салтын сактоого аракеттенген көз карашын «христиандык» — диндик рационалисттик негизде, чечкиндүү түрдө коомдогу баардык реформациялык төңкөрүштөргө каршы экенин ачык билдирген.

Адабияттар:

1. История средних веков: В 2 т. Учебник / Под ред. С.П.Карпова. - М., 1997, 2000, 2008.
2. Культура эпохи Возрождения и Реформации. — Л., 1981.
3. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. М., 1982.
4. *Прозоровская Б.* Мартин Лютер. Его жизнь и реформаторская деятельность. — СПб., 1994.
5. *Флауэр А.* Жизнь и вера М. Лютера. — СПб., 1994.
6. Ян Гус; Лютер; Кальвин; Цвингли; Патриарх Никон: Биографические повествования. — 2-ое изд. — Челябинск: Урал ЛТ, 1998
7. Источники по истории Реформации. — М., 1996.
8. Эпоха Реформации. Европа / А.Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. — Минск, 2002.

Тема 13: Нидерландиядагы буржуазиялык революция

Лекциянын максаты: Нидерландиянын социалдык экономикалык өнүгүшүн, революциянын чыгуу себептерин жана натыйжаларын билүү.

Негизги түшүнүктөр: Нидерландия, вестфаль, утрехттик уния, Голландия.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Нидерланддар 16-17-кылымдарда. Нидерланддардын саясий түзүлүшү.

- Принц Оронскийдин саясаты жана дворян эмиграциясы.

- Революциянын башталышы.

- Түндүк нидерланддардын көз карандысыздыгы үчүн болгон күрөш. Вестфаль тынчтыгы.

Нидерланддардагы буржуазиялык революция. Орто кылымдарда Түндүк деңизин жээктеп жана кеме жүрүүчү Шельд, Маас жана Рейн дарыяларынын төмөнкү агымын бойлоп, Нидерланддар («ойдуң жерлер» деген мааниде) деп аталган өлкө орун алган. Мурда бул жерлер Төмөнкү Лотарингия деп да аталган. Бул аймактын мүнөздүү өзгөчөлүтү, анын өнөр жайынын эрте өнүгүшү эле. XVI к. ортосунда бул кичинекей өлкө, Европадагы калкы эң жыш отурукташкан өлкө болчу. Анда 3 млн киши жашаган 300 шаар жана 6500 кыштак болгон.

Географиялык абалы ыңгайлуу болуп, дарыялар аркылуу Франция, Германия менен, деңиз аркылуу Англия жана Скан-динавия өлкөлөрү менен соода жүргүзүп турган. Кол өнөрчүлүк өнүккөн бай шаарлар эрте пайда болгон. XVI к. Фландрияда өнөр жайдын жана сооданын борбору болуп калган Антверпен шаары өсүп чыккан. Бул шаар Шельд дарыясынын куймасынан анча алыс эмес жерден орун алган. Фландрия аймагында Антверпен шаарынан мурда эле колөнөрчүлүгү өнүккөн Брюгге, Ипр, Гент өндүү бай шаарлар

пайда болуп, ал шаарлардагы токуучулар Англиядан алып келинген жүндөн жука кездемелерди токуган.

Географиялык ачылыштардан кийин Нидерланддарда деңиз соодасы ого бетер кызыган. Натыйжада, Антверпен Индиядагы жана Америкадагы колониялар менен байланышкан дүйнөлүк соода портуна айланган. Шаарлар менен кыштактарда мануфактуралар пайда боло баштаган. Алар нооту, парус үчүн кездеме, кеменин жабдууларын өндүрүшкөн. Соода аймагы болгон Голландия кеме куруу жана балык уулоо борбору болуп калган. XVI к. Амстердам шаары ыкчам өнүгүүнүн натыйжасында океан аралык соода боюнча Антверпен шаары менен тең тайлаша алган. Бул мезгилдерде мануфактура цехтик кол өнөрчүлүктү кысымга ала баштаган. Англиядагыдай эле Нидерланддарда да капиталисттик мамилелер ылдам өнүккөн.

XVI к. ортосунда Нидерланддар феодалдык Испаниянын бийлиги астында болгон. Нидерланддардан башка ал убакта Испаниянын Америкада, Түштүк Италияда колониялары болгон. Карл II нин ордун баскан Филипп II нин тушунда Нидерланддык буржуазия жана аларга жакын таптар менен абсолютизмдин ортосундагы карама-каршылык күч алган. Филипп II өзүнүн падышалык кылган алгачкы жылдарында Нидерланддарда жашаган жана аны менен бул жерде көп сандаган испан аскерлери турган. Анчалык чоң эмес 17 аймактан (провинциядан) турган Нидерланддар Испаниянын эң баалуу ээлиги болгон. Испания королу Нидерланддардан океандын ары жагындагы колонияларга караганда кирешени төрт эсе көп алган. Эгер Карл V нидерланддык буржуазиянын тышкы соодасына кандайдыр бир деңгээлде жардам берсе, эми Филипп II соодага жолтоо кылган. 1560-ж. Нидерланддардан Испаниядан келүүчү жүн үчүн алынуучу алым (пошлина) тез өскөн. Натыйжада Нидерланддардагы өнөр жай үчүн абдан керек болгон чийки заттын келиши кескин кыскарган. Испаниянын Англия менен болгон кастыгы да Англиянын жүнүн сатып алууну

кыйындаткан. Нидерланддардагы көптөгөн мануфактуралардын ээлери өздөрүнүн ишканаларында товар өндүрүүнү кыскартууга аргасыз болушкан. Миңдеген адамдар жумушсуз калып, ачарчылыктын жана жакырчылыктын коркунучуна дуушар болгон.

Испандык феодалдардын эзүүсү, Нидерланддардагы капита-листтик өндүрүштүн өнүгүшүн кечендеткен, буржуазияга байлык топтоого тоскоолдук кылган. Бул эзүүдөн жалпы эл массасы өтө жапа чеккен.

Филипп II (1527—1598) Испаниянын тагына отурганда Нидерланддарда эзүү күч алып, эл массасынын нааразылыгы күчөгөн. Филипп Нидерланддарда инквизацияны киргизип, протестанттарды аёсуз куугунтуктай баштаган. Чиркөө соттору жүздөгөн кишилерди өлтүрүүгө чечим чыгарып турган.

Испаниянын үстөмдүгү жана инквизациянын аракетин Нидерланддарда элдин кыжырдануусун пайда кылган жана испан феодалдары менен католик чиркөөсүнө каршы маанай элдик көтөрүлүшкө өсүп жеткен. Шаарларда испан аскерлери менен куралдуу кагылыштар болуп өткөн. 1566-ж. элдик көтөрүлүш чыккан.

Ошентип, Нидерланддарда буржуазиялык революция, т.а. феодалдык түзүлүштү капиталисттик түзүлүш менен алмаштыра турган революция башталган. Филипп II ин элдин каршылыгын жырткычтык жана өлүм жазасы менен майтарууга болгон аракетин элдин эркин басып көө алган жок.

1566-ж. иконаларга каршы элдик көтөрүлүш, анда дыйкандар, кол өнөрчүлөр жана жумушчулар католик храмдарына жана монастырларга кирип барышып, иконаларды жана «ыйыктардын» статуяларын талкалашып, поптор менен кечилдерди кууп чыгышкан. Бул кыймыл 1566-ж. августта адагенде Төмөнкү Фландрияда башталып, Фландриянын калган жерлерине, Брабантка, ошондой эле түндүктөгү Голландияга, Зелландияга жана Фрисландияга

тараган. Католик чиркөөлөрү айрыкча Антверпен шаарында катуу талкаланган. 1572-ж. түндүк аймактардагы массалык көтөрүлүш башталып, 1576-ж. түштүк аймактардагы жалпы көтөрүлүштүн чыгышына түрткү болгон. 1579-ж. Утрех униясы түзүлгөн.

Нидерланддык буржуазиялык революция, Испаниянын үстөмдүгүнөн түндүк аймактардын кутулушу жана кошмо аймактарда бужуазиялык республиканын түзүлүшү менен аяктаган. Ал эми Түштүк Ниделанддарда Филипп II нин бийлиги сакталып кала берген.

Жети провинцияда (аймакта) бирдиктүү армиясы жана казынасы бар жалпы өкмөт түзүлгөн. Кошмо аймактардагы республиканын башында бир кыйла өнүккөн Голландия турган жана жаңы мамлекет Голландия деп аталып калган. Бул буржуазиялык революция өлкөдө капитализмдин өнүгүшү үчүн жол тазалаган жана феодалдык эзүүнү буржуазиянын эзүүсү менен алмаштырган.

Нидерланд революциясы Батыш Европанын аймагынын анчалык чоң эмес бөлүгүндө феодалдык түзүлүштүн үстүнөн жеңишке жетишкен биринчи буржуазиялык революция болгон.

Адабияттар:

1. Чистозвонов А. Н. Нидерландская буржуазная революция XVI века. М.: Издательство АН СССР, 1958.
2. Пирени А., Нидерландская революция, пер. [с франц.], М., 1937.
3. Мотылев В.Е. Экономическое развитие Нидерландов в XVI – XVIII вв. Лекция по курсу. – М., 1957.
4. Пиррен А. Нидерландская революция. Перев.с франц. – М., 1937.

Тема 14: XVI кылымдарда Англиянын капиталисттик өнүгүү

Лекциянын максаты: Англиянын экономикалык өнүгүшү. Капиталисттик мануфактуранын, сырткы сооданын өнүгүшү. Англиядагы реформациянын өзгөчөлүгүн билүү.

Негизги түшүнүктөр: Мануфактура, сырьё, буржуазия, нооту, Жеңилбес армада.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Англиялык абсолютизмдин өзгөчөлүктөрү
- Англиялык чиркөөнүн мүнөзү жана чиркөөнү реформациялоо
- Англиянын колониялык экспанциясы

XVI к. Англия аймагы боюнча анча деле чоң эмес өлкө болгон. Шотландия Британ королдугуна али кошула элек болчу. Калкы да Европадагы Германия, Франция же Испания мамлекеттерине салыштырмалуу бир нече эсе аз болгон. Калктын бештен бир бөлүгү гана шаарларда жашаган.

Бирок Англияда XVI к. капиталисттик чарбага өтүү процесси тез жүргөн. Англияда бул түйүндүү маселе тарыхка «дыйкандарды жеринен ажыратуу» деген аталыш менен кирген ыкма аркылуу жүзөгө ашырылган. Бул капиталдын алгачкы топтолуу процессинин өзөгүн түзгөн, тактап айтканда, дыйканды жана кол өнөрчүнү майда жеке менчигинен ажыратып, капиталисттик ири жеке менчиктүүлүктү бекемдөө болгон.

Англия капиталисттик мамилелердин айыл-кыштактарда ыкчам пайда болушу менен мүнөздөлгөн өлкө болгондугу менен айырмаланган. Англиянын парламентинин лорддор палатасындагы королдук тактынын алдында койдун жүнү толтура салынган мүшөк ушул убакта да турат. Анткени нооту

Англияда чыгарылып, англичандар аны «*королдуктун өтө кымбат байлыгы*» деп аташкан. XVI к. тартып Англия ноотуну чет өлкөгө чыгарган.

Түштүк-Чыгыш Англиядагы дыйкандардын негизги чарбасы кой багуу болгон. Талаа жумуштарынан колу бош убакта аялдары жип ийрип, колго одуракай кездеме токушуп, жакын базарларга алып чыгып сатышкан. Ноотуга болгон суроо-талап көбөйө баштаганда бай көпөстөр кыштактарга келип, жүндү көп сатып алышып, айылдык жип ийрүүчүлөргө жана токуучуларга беришкен. Көпөстөр даяр кездемени шаарларга алып барып сатышкан же чет өлкөгө чыгаруу үчүн портко жеткиришкен.

Жакырданган дыйкандар үйлөрүндө көпөстөрдүн заказдарын да аткарышып, эмгеги үчүн жарыбаган акы алышкан. Көпөстөн ийрүү үчүн жүн, токуу үчүн станок жана эмгеги үчүн акы алуу менен жакырданган дыйкандар жалданып иштей башташкан.

Ар кайсы кыштактардагы заказдарынын аткарылышына көз салуу жана даяр ноотуну жыйнап кетүү кыйын болгондуктан, көпөс бардык жумушчуларды бир имаратка топтогон. Ондогон жана жүздөгөн жумушчулары бар өнөржай ишканалары ушундайча пайда болгон. Ошол мезгилде при ишканаларда машиналар жок болчу, бардыгын кол менен өндүрүп чыгарышкан. Ийрүү, токуу станокторун кыймылдаткычтар эмес, адам кыймылга келтирген. Кол эмгеги колдонулган ишканалар *мануфактура* (латынча, «кол менен жасалган» дегенди билдирет) деп аталган. Бара-бара эмгектин бөлүнүшү пайда болгон. Жумушчуларды мануфактурага бириктирүү, алардын ортосунда жумушту туура бөлүштүрүүгө мүмкүндүк берген. Бирөө жүндү жууп, кургатса, дагы бирөө тыткан, андан кийин ийрилген. Ийрилген жиптер бөөлүп, токууга даярдалган, акырында токулган. Мануфактурада эмгек ар түрдүү кесиптеги жумушчулардын ортосунда бөлүштүрүлгөн. Жумушчулардын ар бир тобу жалпы жумуштун өзүнө

тиешелүү бир бөлүгүн аткарган. Мануфактурада эмгектин бөлүнүшү эмгектин өндүрүмдүүлүгүн жогорулатууга шарт түзгөн.

Чийки зат (сырьё), даяр болгон буюмдар кожоюнга таандык болгон. Кожоюн иштеген эмес, ал ишканаларды гана башкарган.

Ошентип, жалданма жумушчулардын эмгеги менен байыган мануфактура ээлери, көпөстөр, бардык байлар *буржуазия* табына айланышкан.

Феодалдардан айырмаланып, буржуазиянын чоң суммадагы акчасы, ишканалары, товарлары болуп, шаардык көп байлар жер ээликтерин сатып алышкан. Буржуазия жалданма жумушчулардын керт башын эркин койгон. Дыйкандан айырмаланып, жалданма жумушчунун жери да, чарбасы да болгон эмес. Эмгек акы алып, эптеп жан багуу үчүн кечке иштеген. Жумушчу жасап чыгарган товарларды сатканда, кожоюнга чийки зат сатып алганга жана эмгек акы төлөөгө жумшаган чыгымынан алда канча көп акча түшкөн. Мануфактуралар, алгачкы капиталисттик ишканалар, жалданма жумушчуларды эксплуатациялоого негизделген ишканалар болгон. Мануфактуралар нооту иштетүүдө эле эмес, тоо-кен ишинде да, металлургияда жана курал жасоо өндүрүшүндө, китеп басып чыгарууда да пайда болгон. Ишкана ээлери жалданма жумушчулардын эмгегинин эсебинен байышкан.

Ошентип, ***мануфактура - эмгектин кол куралдары колдонулган жана жумушчулардын ортосунда эмгектин бөлүш-түрүлүшү жүргөн капиталисттик өнөр жай ишканасы.*** Мануфактуранын пайда болушу менен жаңы таптар — *буржуазия* менен *жалданма жумушчулар* пайда болгон.

XVI к. экинчи жарымында шаар калкынын өсүшү менен, нанга, этке ж.б. айыл чарба продуктуларына муктаждык күчөгөн. Натыйжада, кыштактарда продукт өндүрүүгө атайын ыңгайлаштырылган ири чарбалар пайда боло баштаган. Бул

жерлерди корукка алуунун жана дыйкандарды экспроприациялоонун жайылышына өбөлгө түзгөн.

Ноотуну сатуу кой өстүрүүгө, г.а, жүнгө болгон муктаждыкты күчөтмөк. Ошондуктан лендлорлор жайыт үчүн жамааттык жерлер менен жайыттарды ээлеп алышып, ал жерлерге дыйкандардын мал багуусуна тыюу салышкан. Дыйкандардын жерлерин да күч менен тартып алып, аларды корукка ала башташкан. Бул тарыхта *корук* деген ат менен белгилүү. Мунун натыйжасында Англияда жери да, эмгек куралдары да жок көп бош адамдар пайда болгон. Ошентип, Англия дыйкандарды жеринен ажыратуу менен капиталды топтоонун натыйжалуу методун жана жумушчу күчүнүн рыногун жараткан. Капиталисттик өндүрүш үчүн жалданма жумушчу күчү пайда болгон. Ошондуктан К. Маркс Англияны капиталдын алгачкы топтолушунун классикалык мекени деп атаган.

Жеринен ажыраган он миндеген адамдар селсаяк жана кайырчы болуп калышкан. Иш табуу абдан кыйын болгон. Мануфактуралар али аз эле, поместьедө ондогон дыйкан үй-бүлөлөрдүн ордуна бир эле койчу иштеген. Англиянын жолдорунда кайыр сурап жүргөндөр минден өлүшкөн.

Англияда капиталдын алгачкы топтолуу процессинде жалданма жумушчу күчүнүн капиталын жаратуу менен бирге, ички рынок да кеңейген. Жакырданган майда өндүрүүчүлөр өндүрүштү жолго коюш үчүн керектүүлөрүн эми рыноктон сатып алууга аргасыз болушкан.

Англияда капиталдын алгачкы топтомунун булактары да пайдаланылган. Мамлекеттик карыз системасы пайда болгон. Королдук бийлик согуш жүргүзүүгө, деңиз флотун түзүүгө жана армияны кармап турууга ж. б. иштер үчүн каражатка муктаж болгон. Бул муктаждыкты чечүү үчүн өкмөт сүткорлордон, көпөстөрдөн, ишкана ээлеринен жогорку проценттеги карыз алган. Натыйжада карыз берүүчүлөрдө (кредиторлордо) каржаттардын топтомунун өсүшү камсыз болгон.

Өкмөт экспорттук товарларга бажы салыгын азайткан жана чийки зат менен азык-түлүктү тышка чыгарууга тыюу салган. Импорттук продукцияга жогорку бажы салыгын киргизген. Мындай соода саясаты ата мекендик өндүрүштү чет өлкөлүк атаандаштыктан коргогон. Мындай метод протекционисттик система деп аталып, калыптанып келе жаткан буржуазия ички рынокто жогорку бааны камсыз кылууга жетишүүгө жана кыйла акча топтоого мүмкүнчүлүк алган.

Англия Голландия сыяктуу эле капиталдын алгачкы топтом булактарынын бири катары, колониялык экспансияны пайдаланган. XVI к. колониялык басып алууларды баштап, XVII к. Борбордук жана Түндүк Америкада, Индияда колониялык экспансияны ишке ашырган. Бул жерлерден алтын менен күмүштү ташып кетүү жана эквивалентсиз алмашуу (соода) аркылуу, ошондой эле деңиз каракчылыгын уюштуруу менен метрополия байыган.

Улуу географиялык ачуулардан кийин Англия маанилүү деңиз жолдорунун аймагында болуп калган. Лондон пристандары жана кампалары бар чоң портко айланган. Анда жашагандардын саны 200 миң адамга жеткен. Шаардын борборунда көпөстөрдүн көп сандаган кеңселери жана банктар пайда болгон. Белгилүү бир өлкө менен соода жүргүзүүгө өкмөттөн бөтөнчө укук алган эң бай көпөстөрдүн компаниялары бүткүл деңиз соодасын өз колдоруна алган.

Королева Елизавета I Тюдор 1533—1603-жж. соодасатыкты жана кемчиликти колдогон.

Ал башкарып турган мезгилде согуштук чоң флот түзүлгөн. Елизавета I деңиз каракчыларын жашырын колдогон жана алар тоноп алган олжонун бир бөлүгүн алып турган. Королдук флоттун адмиралы деген чинди алууга жетишкен каракчылар да болгон.

Королева Елизаветта I Тюдор
(1533—1603)

Инди океандарын кесип айланып өтүп, Магелландан кийин экинчи болуп бүткүл дүйлөнү айланып чыгып, 1580-ж. зор олжо менен Англияга кайтып келген. Испаниянын Лондондогу элчиси Елизаветадан зыянды төлөп берүүнү курулай талап кылган. Елизавета Дрейктин Плимуттагы кемесине өзү барып, каракчыга рыцардык наам берген. Ал Фрэнсис Дрейк белек кылган каухар таштар (бриллианттар) менен таажысын кооздоткон.

Ошол мезгилде Испания эң кеңири масштабдагы колонияларга ээ болгондуктан деңиз соодасында Англиянын башкы атаандашы болгон. Испания колонияларына өзүнөн башка мамлекет менен соода жүргүзүүгө тыюу салган. Бирок Англия тыюуга караган эмес. Елизавета I Испанияга каршы күрөштө Англиянын кызыкчылыгын коргогон. Англиялык көпөстөр жана ири соода компаниялары мамлекеттин колдоосу менен Испанияга каршы каракчылык экспедицияларды жабдып турушкан. Ошентип Англиянын өкмөтү жана ишкер чөйрөлөрү англиялык колониялык империяны түзүүгө киришкен. Англиялыктар Американын жээктерине чейин барышып, Испаниянын чет-жакасына да кол

Англиялык каракчы
Фрэнсис Дрейк (кийин
адмирал чинин алган)
испаниялык колонияларды
талап-тоноо менен байыган
жана атагы чыккан. Ал 1578-ж.
кичинекей Флотилия менен
Магеллан кысыгы аркылуу
өтүп, Чили менен Перунун
жээктериндеги Испаниянын
колонияларынын портторун-
дагы Испанияга жөнөтүүгө
даярдалган алтын-күмүштү
талап алган. Дрейк Тынч жана

өтүп, Африканы түштүгүнөн

өтүп, Африканы түштүгүнөн

сальшкан, каракчылык кылып, кемелерди тоноп алып турушкан.

Монархиялык Англия өзүнүн атаандашы Испания менен дүйнөлүк соода жолдорунда эле кагылышпастан, европалык саясат чөйрөсүндө да тирешип турган. Испаниянын Европадагы саясаты католикттик болгондуктан, англиялык монархия испаниялыктардын душмандарын колдогон.

Елизавета I Франциядагы католиктер менен гугеноттордун ортосундагы 1562—1594-жж. диний согушта гугенотторду колдогон жана көтөрүлүшкө чыккан Нидерланддарга жардам берген. Ал эми Испания Англиянын Ирландиядагы үстөмдүгүнө каршы күрөшкөн ирланд католиктерине жардам көрсөткөн. Испаниялык тыңчылардын англиялык католиктер менен бирдикте Елизаветага каршы бир нече жолу уюштурган каралоо оңунан чыкпай калган.

Испания Англияга ачыктан-ачык эле кол салууга даярданган. Экөөнүн ортосундагы 1588-ж. деңизде болгон салгылаш, Англиянын жеңиши менен аяктаган. Испания «Жеңилбес армада» деп аталган флотунан ажыраган. Деңиздеги үстөмдүк күчтүү деңиз дөөлөтүнө айланган Англияга өткөн.

XVII к. башында англдар Түндүк Американын чыгыш жээгинде өзүнүн биринчи колониясы Виргинияны негиздеген. Индейлердин жерин тартып алып, кыштактарын өрттөп, өзүлөрүн түндүктү көздөй сүрүп салышкан.

Ост-Индия компаниясы белек жана пара берүүлөр аркылуу Улуу Моголдордон Индия менен алым төлөбөй соода жүргүзүү укугун алган. Компания Европага Индиянын кездемелерин, татымалдарды, башка товарларды ташып турган. Өз өлкөсүнүн эмгекчилерин бүлүндүрүү жана эксплуатациялоо, каракчылык кылуу, кулдар менен соода жүргүзүү жана колонияларды талап-тоноо жолу менен англиялык буржуазия өзүнө зарыл болгон ири ишканаларды

куруу үчүн зор байлык топтогон. Испаниялыктар менен португалиялыктардан айырмаланып, Англия топтогон байлыгын өнөр жайдын өнүгүшүнө жумшаган. XVII к. Англиянын экспортунун 90% пайызын нооту менен жүн түзгөн.

XIII к. Англия королу бийлигинин күч-кубаттуулугунан пай-даланып, өзүнүн вассалдарынан чоң төлөмдөрдү алып турган жана шаарларга оор алык-салыктарды салган. Ал муну менен элди өзүнө каршы кылып алган, бул каршылашуу күч алып турган кезде, 1265-ж. Англияда парламент (французча *парле* — сүйлөө) деп аталып калган чогулуш биринчи жолу чакырылган. XIV к. парламент лорддор (төрөлөр) жана общиналар палатасына бөлүнгөн. Парламент бара-бара мыйзам чыгарууга катыша баштаган. XVIII—XIV кк. Англияда сословиелик монархия түрүндөгү борборлошкон мамлекет негизделген. Орто кылымдардын аягындагы Англияда социалдык-экономикалык өнүгүүдөгү өзгөчөлүк, буржуазиялык өнүгүү өнөржайы менен соодада эле эмес, айыл чарбасында да жүргөндүгү, болгон. Дыйканчылыктагы жаңы ыкмалар, жаңы техникаларды жана агрономиялык ар кандай жаңылыктарды киргизүү айыл чарба продуктуларынын арбышын шарттаган.

Айыл чарбасынан түшкөн жогорку киреше акчалуу адамдарды айыл-кыштактарга тарткан. Алар фермалардын жана помещьелердин ээси болууга умтулушкан. К. Маркстын айтуусунда: «XVII к. аягына карата Англияда ошол мезгилдик «капиталисттик фермерлери» болгон байлар табы калыптанган».

Ошондой болсо да, XVII к. алгачкы мезгилдериндеги орто кылымдык мамилелер системасы Англиянын андан ары өнүгүшүнө олуттуу жолтоо болгон. Англиядагы бийлик феодалдык дворянчылыктын колунда болгон. Король алардын таламдарын көздөгөн, айрыкча парламент королго баш ийдирилген. XVI к. Англияда абсолютизм чыңдалган. Ошол эле учурда парламенттин уруксатысыз король алымдарды

чогултууга укуксуз болгон. XVI к. аягында парламент менен королдун ортосундагы мамиле курчуган. Англиялык королдор абсолютизмди күчөтүүгө умтулушкан. 1603-ж. королева Елизавета Тюдор өлгөндөн кийин, такка Стюарт Яков I отурган, Ал парламенттин уруксатысыз эле жаңы алымдарды киргизип, өлкөдө орнотулган салтты бузган. Жаңы ойлоп табууларга тыюу салып, цехтик чектөөлөрдү колдогон. Королдун тышкы саясаты да өлкөнүн кызыкчылыгына кайчы келген. Ал Испания менен союз түзүүгө жетишкен. Бул болсо колониялык ээликтерди басып алуудагы Англиянын каршылашы менен келишүүчүлүк болгон.

Адабияттар:

1. Авдеева К. Д. Внутренняя колонизация и развитие феодализма в Англии в XI-XIII вв. - Л., 1973.
2. Гутнова Е.В. Английское феодальное государство в XIV-XV вв. // Средние века. - М., 1987. Вып. 50.
3. Гутнова Е.В. Возникновение английского парламента (из истории английского общества и государства XIII в.). - М., 1960.
4. Тревельян Дж. М. Социальная история Англии. - М., 1959.
5. Эшли У.Дж. Экономическая история Англии в связи с экономической теорией. М., 1997.
6. Яброва М.М. Зарождение раннекапиталистических отношений в английском городе. (Лондон XIV - начала XVI века). - Саратов, 1983.
7. Всемирная история. Начало колонияльных империй. Период английской революции. - М., 1999.

Тема 15: Франциядагы чексиз монархия

Лекциянын максаты: Франциядагы чексиз монархиянын орношун, тап күрөшүнүн курчушун, борбордук бийликтин чыңдалышын билүү.

Негизги түшүнүктөр: Кольбертизм, чексиз монархия.

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Франциядагы реформациялык кыймылдар
- Граждандык согуштардын өбөлгөсү жана таптык күчтөрдүн мүнөзү.
- Граждандык согуштардын мезгили жана жыйынтыгы.

Францияда өлкөнү бириктирүү, королдук бийликтин күчөшү мө-нөн бир мезгилде жүргөн. Жүз жылдык согуштун (1337—1453) акыркы жылдарында эле король Людовик XI өзүнүн вассалдарынын отряддарын рыцарлардан жана жалданма жоокерлерден турган туруктуу аскер менен алмаштырган. Акча каражатына жана туруктуу аскерге ээ болгон король үчүн эми 1302-ж. король Филипп IVнүн тушунда папага каршы күрөштө сословиелердин колдоосуна ээ болуу үчүн түзүлгөн, дин кызматчыларынын, дворяндардын жана бай шаардыктардын чогулушу болгон. Генералдык штаттардын зарылдыгы жок болуп калган.

XV к. аягында Францияда феодалдык борборлоштурулган мамлекет мурдагыдан да бекем чыңдалган. Бүткүл өлкө бирдиктүү борбордук бийликке королдун бийлигине баш ийген. XV к. аягына карай борбордошкон улуттук мамлекеттер Франция менен Англияда эле эмес, Европанын башка өлкөлөрүндө да түзүлгөн. XV к. аягында Москванын айланасында орус жерлерин борбордошкон бирдиктүү Россия мамлекетине биригиши негизинен аяктаган. Борбордошкон улуттук мамлекеттер тышкы душмандардан ийгиликтүү коргонушкан. Бирдиктүү өлкөдө чарбанын өнүгүшү үчүн да жагымдуу шарттар түзүлгөн. Маданият өтө өнүгүп, бирдиктүү тил келип чыккан.

Бирок XV к. аягында Европанын бардык эле өлкөлөрүндө борбордошкон мамлекеттер түзүлгөн эмес. Германия бириккен эмес, ал чоң, бирок бошоң Ыйык Рим империясынын негизги бөлүгү болуп, ири феодалдар — княздар башкарган көптөгөн майда мамлекеттерден турган. Италия да бытыранды бойдон калган жана чет жерликтердин басып кирип туруулары өлкөнү бүлүнтүп, чарбасына зор зыян келтирген.

Францияда 1562-1594-жж. гугеноттор согушунун мезгилиндеги феодалдык анархия өлкөнү кыйын абалга калтырган. Бул өнөржай жана соода үчүн кыйын сыноодон өтүү мезгили болгон. Көпчүлүк провинцияларда айыл чарбасы толук төмөндөөгө туш болгон. Мамлекеттин каржылык абалы таптакыр начарлаган. Ушундай шарттарда королдук күчтүү бийликти калыбына келтирүү өтө зарыл эле. Бул маселени чечүү 1589-ж. Генрих IV (1553—1610) деген ат менен бийликке келген Генрих Бурбондун энчисине туш келген.

Генрих IV айланасына жөндөмдүү жана чечкиндүү министрлерди топтой алган. Алардын бири, каржы министри Сюлли болгон. Дворяндардын алдыңкы бөлүгүнүн өкүлү Сюлли Франциянын экономикасын калыбына келтирүүнү жана өркүндөтүүнү өзүнүн негизги максаты кылып алган. Ал өлкөнүн жыргалчылыгынын булагы дыйканчылык деп эсептеген. Өкмөт алык-салыкты жыйноону иретке келтирген. Дыйкандардан алынчу салыктарды жарым-жартылай азайткан. Айылчарбасын кайра жогорулатуу үчүн бир катар чараларды көргөн: бир провинциядан экинчи провинцияга дан ташууга бир топ эркиндик киргизген, саз жерлерди кургатууну уюштурган, жаңы айыл чарба өсүмдүктөрүн — жүгөрү, кызылча жана тоют чөптөрдү өстүрүүгө маани берген.

Генрих IVнүн тушунда сооданы жана өнөр жайды өнүктүрүү ар тараптан колдоого алынган. Анын өкмөтү жибек өндүрүүчү, болотнай, тордомо, гобелен чыгаруучу мануфактуралардын өнүгүшүнө кыйла көңүл бурган. Өндүрүштү кеңейтүү үчүн ману-фактура ээлерине казынадан ири субсидияларды (акчалай же натуралай) бере баштаган.

Генрих IV коомдук жумуштарды уюштурган: жолдорду, көпүрөлөрдү салуу, имараттардын курулушун жакшыртуу өндүү, бир катар алгылыктуу иштер аткарылган.

Ал 1606—1607-жж. башка мамлекеттер менен бир нече келишим түзүүгө жетишкен. Канаданы колониялаштырууну колдогон жана көмөктөшкөн. Чет өлкөлүк текстиль товарларынын өлкөгө киргизилишине жана чийки заттардын Франциядан чыгарылышына тыюу салган. Натыйжада, Генрих IVнүн экономикалык саясаты буржуазиянын кызыкчылыгына шайкеш келген.

Генрих IV тышкы саясатты айрыкча эпкиндүү жүргүзгөн. Бүткүл Европа боюнча католик чиркөөсүнүн реакциячыл саясатынын тиреги болгон Габсбургдарды Франциянын негизги душманы деп эсептеген. Өзүнүн бийлигинин мезгилинде Генрих IV католикттик фанатизм жана Габсбургдарга каршы күрөштө протестанттык өлкөлөр менен болгон союзга таянууга умтулган. Ал Европада протестанттык чоң союз түзүүгө ниеттенген. Бул союзга Англия, Франция жана Голландиядан сырткары Скандинавия өлкөлөрү менен Швейцария кошулууга тийиш болгон.

Бул саясатты кардинал Ришелье (1585—1642) уланткан. Арман Жан дю Плесси Ришелье 1624-ж. мамлекеттик кеңештин мүчөсү болгон. Ал абсолютизмдин чындалышына көп күч жумшаган. Ришелье католик чиркөөсүндө жогорку абалды ээлөө менен бирге, ошол эле учурда француз чиркөөсүн папанын кийлигишүүсүнөн коргогон. Францияны 1624—1642-жж. иш жүзүндө Ришелье башкарган жана королдук абсолютизмди чындоо үчүн бир катар иштерди аткарган. Дворяндардын айрым укуктарын чектеген. Генералдык штаттарды чакырууну жойгон. Ошондой эле администрациялык, каржылык жана аскердик реформаларды жүргүзгөн. Бул реформалардын жүрүшүндө Франциядагы ири облустардын (провинциялардын) атактуу

наместниктери кызматтарынан түшүрүлгөн. Эми королдун буйруктарынын так аткарылышына көзөмөлдүк кылуу провинцияларга жана ири шаарларга жиберилген чиновниктерге жүктөлгөн. Ришельенин мындай саясатына нааразы болгон атактуу төрөлөр ага каршы ар кандай заговорлорду уюштурушкан. Заговор уюштургандарды Ришелье ырайымсыздык менен жазалаган. Ошентсе да, Ришелье жалпысынан феодалдар табынын таламын коргогон. Анын башкаруу жылдарында төмөнкү сословиеден (төмөнкү социалдык топтон) жыйналган алымдар төрт эсеге жогорулаган.

Батыш жана Борбордук Европадагы реформация негизинен антифеодалдык мүнөздө жүргөн. Кеңири коомдук кыймыл, феодалдык түзүлүштүн негизги идеологиялык таянычы болгон католик чиркөөсүнө каршы күрөш эле.

Адабияттар:

1. Гизо Ф. История цивилизации во Франции. - М., 1980.
2. Добиаш-Рождественская О.А. Церковное общество во Франции в XIII в. - Пг. 1914. Ч. 1. Приход.
3. История Франции. В 3 т. - М., 1972. Т. 1.
4. Конокотин А.В. Жакерия 1358 г. во Франции. - М., 1987.
5. Михайлов А.Д. Французский рыцарский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе. - М., 1976.
6. Пти-Дютайи Ш. Феодалная монархия во Франции и в Англии X-XIII веков. М., 1938.
7. Серовайский Я.Д. К вопросу продуктивности французского земледелия в средние века (IX-XIV вв.) // Вопросы истории. - Алма-Ата, 1972. Вып. 4.
8. Сидорова Н.А. Очерки по истории ранней городской культуры во Франции. М., 1953.
9. Тьерри О. Городские коммуны во Франции в средние века. - СПб., 1901.

Тема 16: Европанын маданияты (XV-XVIIкк)

Лекциянын максаты: Кайра жаралуу доорунун маданиятынын пайда болушунун негизги себептерин билүү.

Негизги түшүнүктөр: Ренессанс, гуманизм, утопия

Негизги суроолор жана кыскача мазмуну

- Кайра жаралуу доорундагы илим жана техника
- Кайра жаралуу доорундагы көркөм сүрөт өнөрү
- Искусство жана адабият

XV к. аягынан тартып, Европанын алдыңкы өлкөлөрүндө кулоо жагына ооп бараткан феодалдык түзүлүшкө каршы күрөш кулач жайган. Адамдардын көз карашында төңкөрүш жүргөн. Маданият болуп көрбөгөндөй жогорулап, илим, адабият жана искусство дүркүрөп өнүккөн. Адамдардын көз карашындагы төңкөрүш баарынан мурда Италияда башталган. Айрыкча табияттаануу илиминде жүргөн революция диний көз карашка сокку урган. Дин кулакка куйган жер бетиндеги кубанычтан баш тартуу дүйнөгө, жаратылышты үйрөнүүгө болгон жандуу кызыгуу менен алмашылган. Окумуштуулар көп жылдык байкоолор, илимий изилдөөлөр аркылуу жаратылыш кубулуштарын түшүндүрүүгө, алардын себептерин билүүгө умтулган. Европада алгачкы музейлер, ботаникалык жана зоологиялык бактар, минералдардын жана өсүмдүктөрдүн коллекциялары пайда болгон. Жазуучуларды эми ойдон чыгарылган «ыйыктар» эмес, өз кубанычтары жана кайгылары бар тирүү адамдар кызыктырган. Гуманист (латынча «гуманус» — «адамкерчилик») жазуучулар жаратылышты сүрөттөп жазышып, анын сулуулугуна суктанышкан. Сүрөтчүлөр адамдарды табияттын фонунда тарта башташкан. Илим менен искусствонун байланышы чындалган. Сүрөтчүлөр жана скульпторлор туура бериш үчүн адамдардын дене түзүлүшүн изилдеп үйрөнүшкөн. Туура пропорцияларды жана перспективаларды сактоо үчүн алар математиканы окушкан.

Улуу окумуштуу Николай Коперник (1473—1543) ааламга карата диний көз караштарга кыйраткыч сокку урган. Ал эң жөнөкөй куралы менен 30 жыл асмандагы жылдыздарга байкоо жүргүзгөн. Окумуштуу Жер Күндүн тегерегинде, ошону менен бирге өзүнүн огунун тегерегинде айланат деген. Жер планеталардын бири гана,

алардын баары Күндүн тегерегинде айланарын айткан. Коперник өзүнүн ачкандарын жашырып жүргөн, анткени, чиркөө илимди куугунтукка алган. Күн Жердин айланасында тегерене тургандыгына бүткүл дүйнө ишенген, бирок Коперник гана биз көрүп турган нерсе чындыкка карама-каршы келет деп эсептеген. Коперник 1543-ж. «Асман сфераларынын айлануусу жөнүндө» деген китебин чыгарууну чечет. Ал өлүм алдында да «Жер тегеренип турат» деген.

Италиялык улуу ойчул Жордано Бруно (1548—1600) илим үчүн чыныгы баатыр күрөшүүчү болгон. Ата-энеси монастырга берип койгондуктан, бала кезин монастырда өткөргөн. Бала кезинен эле билимге умтулган. Ал өзүн кудайга сыйынууга эмес, илимий иштерге арнаган. Бруно Коперниктин китебин жашырып окуп, дүйнөгө

көз карашы өзгөргөн. Бруно монастырдан качып кетип, жер кыдырган. Бирок чиркөө окумуштууну куугунтукка алган. Иштөөгө мүмкүнчүлүк берген эмес. 16 жылдын ичинде Францияда, Англияда, Германияда, Чехияда болгон. Ал: «Ааламдын учу-кыйыры жок, чексиз жана өлчөмсүз», — деп

ырастаган. Жер тургай Күн да дүйнөнүн борбору эмес. Аалам — сансыз көп жылдыз, алардын ар бири — бизден алыс турган күн. Ал күндөрдүн тегерегинде өзүнүн планеталары айланып жүрөт». Брунонун бул тайманбас ою эми илим тарабынан толук тастыкталды. Ата Мекенин сагынган Бруно Италияга кайтып келет. Чыккынчылыктын айынан колго түшүп, 8 жыл түрмөдө отурат. Бирок кандай кыйноо болсо да өз көзкарашынан кайткан эмес. Чиркөө соту окумуштууну өрттөөгө өкүм чыгарган. Бруно желдеттерге тике карап: *«Мага өкүм чыгарып жатып, силер коркконуңардан отко бараткан менден да күчтүү калтырап жатасыңар»*, — деген. 1600-ж. Брунону өрттөп жиберешкен.

Венециянын калкы толкунданып, шаардагы башкы чиркөөнүн жанына топурап чогулуп алышкан. Алардын ар бири собордун коңгуроо кагылуучу жерине окумуштуу Галилео Галилей (1564— 1642) орноткон телескопту көргүсү келген.

Галилей телескоп менен асманга байкоо жүргүзгөн биринчи окумуштуу болгон. Телескоптун жардамы менен көзгө көрүнө турган буюмдарды 30 эсе чоңойтууга жетишкен. Айда Жердегидей эле тоолор болуп, Юпитер планетасын спутниктер курчап айланып жүргөнүн жана күндө да тактар бар экендигин айткан. Телескоп менен дагы башка көп жаңылыктарды

ачкан. Мына ушулардын бардыгы Коперниктин жана Брунонун окуусун ырастаган.

Чиркөө Коперниктин китебин окууга тыюу салган. Галилейдин окуусун дин кызматкерлери куугунтуктаган. Папа Галилейди Римге чакырып, сотко берген. Беш ай бою сурак болгон. Эптеп 70 жаштагы Галилейди өз көз карашынан баш тарттырууга жетишкен. Ошондо да ал жер

туурауу: «Ал баары бир айланып жатат», — деген. Өмүрүнүн акыркы күнүнө чейин Галилей соттун көзөмөлүндө болгон. Мына ошентип, илим динге каршы көтөрүлгөн жана анын туткунунан бошонуп чыккан. Дүйнөнү түшүндүрүү жана жаратылыштын мыйзамдарын ачуу үчүн окумуштуулардын алдында чексиз мүмкүнчүлүктөр ачылган.

Кайра жаралуу доорундагы искусство өткөн доорлордогу искусствонун бардык жетишкендиктеринин негизинде өнүккөн. Кайра жаралуунун жазуучулары, сүрөтчүлөрү, скульпторлору көптөгөн муундардын бай тажрыйбасын пайдаланышкан. Кайра жаралуунун улуу чеберлери адамзат ушул убакка чейин суктанган мыкты чыгармаларды түзүшкөн. Кайра жаралуу илимдеги жана искусстводогу эң улуу төңкөрүш болгон.

Кайра жаралуунун эң мыкты сүрөткерлеринин бири, италиялык живописчи жана архитектор **Рафаэль Санти (1483—1520)** болгон.

Ал төгөрөгү төп келген адамды, анын келбетүү, күчтүү денесин, терең акылын, жайдары мүнөзүн көрсөтүүгө умтулган. Жаш кезинде Рафаэль Флоренцияда жашап, портреттерди тарткан.

Портреттеринде Кайра жаралуу мезгилинин адамынын идеалдык образын жараткан. Ыйык Пётр соборунун курулушуна жетекчилик кылган. Рафаэлдин жайдары жана бактыга ширелген искусствосунан бейкуттуктун деми байкалат. Рафаэлдин элдик мадонналарды тарткан көп сүрөттөрү сакталып калган. Анын сүрөттөрү орто кылымдык чеберлердин иконаларына көп окшобойт. Рафаэлдин эң атактуу картинасы «Сиксттик мадонна». Италиянын анчалык чоң эмес шаарларынын бириндеги Ыйык Сикст

монастыры үчүн тартылган. Бул гениалдуу чыгарма адамдарга болгон сүйүүгө жык толгон.

Леонардо да Винчи (1452—1519)

— Италиялык живописчи, скульптор, архитектор, илимпоз жана инженер. Анын атасы оокаттуу шаардык, энеси жөнөкөй дыйкан кызы болгон. Леонардо да Винчи жаштайынан эмгекчил болуп өскөн.

Ал өзүнүн окуучуларына: «Ким көп эмгектенсе, бакыт ошого конот», — деген. Чыгармаларында Кайра жаралуунун гуманисттик

идеалдарына шайкеш келген адамдардын образын жараткан. Аялзатынын сулуулугу, назиктиги жана асылзаадалыгынын гуманисттик идеалы «Жокондада» (Моно Лиза) берилген. Инквизициянын каарына тобокел кылып, адамдын денесин туура тартыш үчүн сүрөтчү өлүктөрдү жашыруун казып алып, адамдын дене түзүлүшүн үйрөнүүгө аракет кылган. Леонардо да Винчи өзүнүн илимий ачууларында жана божомолдоолорунда өз убагынан бир канча жүз жылдыкка алдыга кеткен. Байкоолордун негизинде илимий корутундуларды жасаган. «Акылмандык — тажрыйбанын натыйжасы» деп айткан.

Замандаштары аны инженер катары жогору баалашкан. Анын долбоору боюнча Миланды иче турган суу менен камсыз кылган чоң канал курулган. Леонардо де Винчи парашюттун жана вертолеттун, суу астында сүзүүчү кайыктын жана суучулдардын кийиминин түзүлүшүн иштеп чыккан. Ал өмүр бою жер кезип жүрүп, Францияда, жат жерде каза болгон.

Италиялык скульптор, живописчи, архитектор, аскер инженер жана акын **Микеланджело Буонарроти (1475—1564)** Кайра жаралуунун улуу ишмери болгон.

Ал чыгармаларында Кайра жаралуу доорунун адамды, анын сулуулугун, акылын даңазалаган идеалдарына каныккан, драматизмге ширелген образдарды жараткан. Анатомияны мыкты билгендиктен, адамдын денесинин күчтүүлүгүн жана сулуулугун өтө чеберчилик менен так берген. Микеланджело XVI к. башында Италияга келген кырсыкты катуу кайгыруу менен башынан өткөргөн.

Микеланджело чымыр денелүү жана эрки күчтүү, кайраттуу, майышпас адамдардын сүрөттөрүн түшүргөн. Скульптор мрамордун зор кесегинен, бийиктиги 5,5 м келген «Давид» статуясын чеккен. Замандаштары бул статуяны «Алп» деп аташкан. Римдеги ыйык Петр соборун курууга катышкан. Анын зор куполунун долбоорун иштеп чыккан. Өмүрүнүн соңку жылдарында поэзияга көбүрөөк кайрылып, адамдын улуулугун жана сулуулугун ырга салган.

Ушул убакка чейин чоң кишилер да, балдар да француз сатирик жазуучусу **Франсуа Рабленн** «Гаргантюа жана Пантагрюэль» деген романын кызыгып окушат.

Ф. Рабле (1494—1553) өз өлкөсүнүн турмушун жакшы билген, көп саякат жасап, Италияда бир нече жолу болгон.

Ал жазуучу эле болбостон, дарыгер жана педагог болгон, көп тилди билген. Өз чыгармаларында феодалдык согуштарды айыптаган. «Мурда баатырдык деп даназалаганды, биз эми жөн эле караңгылык деп эсептейбиз», — деген жазуучу. Өз бийлигин бүт дүйнөгө орнотууга акылсыздык менен аракет кылып, букараларынын канын төккөн басмачы королду мыскылдаган. Дворяндарды жек көрүп, алардын көйрөңдүгүн, наадандыгын шылдындаган. Соттордун, чиновниктердин жана феодалдык мамлекеттин мыйзамдарынын маанисин ашкерелеген. Католик чиркөөсү Раблени куугунтуктап, китебине тыюу салып, камоо, отко өрттөө керек деп коркуткан. Достору жана жактоочулары андан кол үзүшкөн. Бирок жазуучу өмүрүнүн акырына чейин туруктуу жана тайманбас бойдон кала берген.

Англиялык жазуучу, гуманист **Томас Мор (1478—1535)** мыкты билим алып, көп тилди билген юрист болгон.

Камкор, боорукер Томас Мор бей-бечараларды жактаган. 1516-ж. Томас Мор «Мамлекеттин эн мыкты түзүлүшү жөнүндө жана жаңы утопия аралы жөнүндө алтын китепти» жарыкка чыгарган. Жазуучу жеке мевчикти элдик бардык кырсыгынын себеби деген. Мор алыскы Утопия аралындагы (утопия «эч жердеги», «жок жер» деген мааниде) өзү ойлоп чыгарган бактылуу турмушту сүрөттөп жазган. Утопияда элдер 6 саат иштеп, байгерчилкте жашаганын сүрөттөгөн. Баары бош убактыларын илимге, искусствого арнаган, спорт менен алектенген.

Утопияда жашагандардын үйлөрү дайыма ачык болгон. Акчаны жек көрүшкөн. Асыл таштарды балдар

оюнчук катары ойногон. Алтынды кылмышкерлер үчүн кишен жасоого пайдаланышкан. Томас болочоктогу адилеттүү коммунисттик коомду элестеткен. Бирок, өзү ал коомду кантип курууну билген эмес.

Англиялык драматург жана акын, соңку Кайра жаралуу доорунун улуу гуманисти **Уильям Шекспирдин (1564—1616)** бүт өмүрү театр менен байланыштуу болгон.

Адегенде актёр, андан кийин лондондук «Глобус» театрынын ээлеринин бири болуп калган. Шекспир 37 пьеса, трагедияларды, комедияларды, тарыхый драмаларды,

поэмаларды жана көптөгөн сонеттерди жазган. Шекспир эски феодалдык дүйнөнүн ойрон болушу жакындап келатканын түшүнгөн. Жазуучунун пикири боюнча, жамандык бардык жерде салтанат куруп жатат, ага бардык сезим, ишеним, адилеттүүлүк да, махабат да ууланган. «Мен айланамдан көрүп тургандын баары ыпластык», — деген акын. Шекспир адамдын улуулугун терең сезе билген. Улуу жазуучу адамдардын мүнөзүн туура сүрөттөп, «Гамлет», «Отелло», «Король Лир», «Ромео жана Жульетта» ж.б. трагедияларында жакшылык жана адилеттик жөнүндөгү

адамдардын тилеги кандайча ишке ашпай калганын көрсөтөт. Маркс Шекспирди «адамзаттан чыккан эң улуу даанышмандардын бири» деп эсептеген.

Испаниялык улуу гуманист-жазуучу **Мигель Сервантес (1547— 1616)** оор турмушта жашап өткөн.

Жакырланган дворяндын үй-бүлөсүндө туулган. Университетте окуган.

Окууну бүткөн соң, көп өтпөй жоокер болуп калган. Түрктөр менен болгон согушта Сервантес оор жарадар болот да,

мекенине келе жаткан жолдо деңиз каракчыларына туткунга түшүп калып, 5 жыл туткунда болот. Үй-бүлөсү акча төлөп куткарып алат. Салык жыйноочу болуп иштейт. Элдин турмушун жакшы билген. Ал драмалык чыгармаларды, бир нече роман жазган. Анын ысымын дүйнөгө тааныткан эң башкы чыгармасы Кайра жаралуу доорунун эң мыкты чыгармаларынын бири — «Шумдуктуу идальго Дон Кихот» («Дон Кихот») романы болуп саналат. Каарманы жакырлашкан дворян, рыцардык романдарды көп окуп, көптү үйрөнүп, азап чеккендерди жана эзилгендерди коргоо үчүн сапарга чыгат. Дон Кихот адамдардагы кемчиликтерди ондоп, дүйнөгө адилеттүүлүктү дароо эле орноткусу келет. Романдын каармандары карама-каршы гана эмес, көп жагынан бир-бирине окшоп да кеткен адамдар: ак көңүл, эпкиндүү, бирөөнүн кайгысына, кырсыгына жаңы ачып турат... Ушинтип, Сервантес адилетсиздикке каршы жан аябастан күрөшүүгө чакырган роман жараткан. Илимдин өнүгүшүндө Колумб менен Васко да Гаманын саякаттарынан кийин деңизде сүзүүчүлөр өзүлөрүнүн кораблдери менен океандын чексиз мейкиндиктерине сүзүүнү токтотушкан эмес. Жаңы материк Австралия ачылган, география илими ийгиликтерге жеткен.

Адабияттар:

1. Аверинцев С. С. Судьбы европейской культурной традиции в эпоху перехода от античности к средневековью // Из истории культуры средних веков и Возрождения. - М., 1976.
2. Аверинцев С.С. Поэтика ранневизантийской литературы. - М., 1977.
3. Алексеев М.П. Литература средневековой Англии и Шотландии. - М., 1984.
4. Античное наследие в культуре Возрождения. М., 1984.
5. Буркгардт Я. Культура Италии в эпоху Возрождения. - СПб. 1904-1906. Т. 1-2.

6. Боткин Л.М. Итальянское Возрождение. Проблемы и люди. - М., 1995.
7. Боткин Л.М. Леонардо да Винчи и особенности ренессансного творческого мышления. - М., 1991.
8. Гуревич А.Я. Проблемы средневековой народной культуры. М., 1981.
9. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. М., 1990.
10. Дживелегов А.К. Начало итальянского Возрождения. 2-е изд. М., 1925.
11. Культура и общество в средние века: методология и методика зарубежных исследований. Реферат, сб. М., 1982. Вып. 1; М, 1987. Вып. 2; М., 1990. Вып. 3.
12. Культура и общество Италии накануне Нового времени. - М., 1993.
13. Культура Испании. - М., 1940.
14. Культура эпохи Возрождения. - Л., 1986.
15. Немилое А.Н. Немецкие гуманисты XV века. - Л., 1979.
16. Орецкая И.А. Европейское культурное пространство в первой половине IX века: Рим, Византия, Каролинги // Восток – Россия – Запад: Мировые религии и искусство: Междунар. науч. конф.: Тез. докл. - СПб., 2001.
17. Поляковская М.А. Портреты византийских интеллектуалов. - Екатеринбург, 1992.
18. Сказкин С.Д. К вопросу о методологии истории Возрождения и гуманизма // Сказкин С.Д. Избранные труды по истории. - М., 1973.
19. Стам СМ. Культура Возрождения: вопросы содержания, эволюции, периодизации // Вопросы истории. 1977.
20. Университеты Западной Европы. Средние века. Возрождение. Просвещение. Иваново, 1990.

СЕМИНАРДЫК САБАКТАР

1-тема

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Орто кылымдардагы тарыхый булактар жана тарыхнаме	Максаты: орто кылымдардын хронологиясын жана мезгилдерге бөлүнүшүн билүү. Тарыхнаамеси жана тарыхый булактары аркылуу мезгилдерге аныктама берүү.
Аткаруунун түрү: "Т" схемасын кодоюн, <ul style="list-style-type: none">• Мезгилдерге бөлүүдөгү орто кылымдардагы жана азыркы мезгилдеги окумуштуулардын ой пикирлерин салыштыргыла.• Этностук процесстер менен феодалдык бытырандылыктын нагыйжасы• Орто кылымдын тарыхындагы марксисттик концепцияларга аныктама берүү.	

Тема №2

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Рим империясынын бөлүнүшү.	Максаты: Рим империясынын кулашынын негизги себептери. Алгачкы варвардык королдуктардын түзүлүштөрү. Христин дининин жайылышы. Король менен христиан чиркөөсүнүн союздары, системасы.
Аткаруунун түрү: «Венидин диаграммасы» методу менен иштөө керек. 1-команда. Вандалдар менен вестиготтордун 2-команда. Франктар менен остготтордун окшоштуктарын жана айырмачылыктарын тапкыла?	

Тема №3

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Франк империясынын түзүлүшү. Империянын ички жана тышкы саясаты	Максаты: Франк мамлекетинин коомдук түзүлүшү. «Салич чындыгы» укуктук кодекс катары. Улуу Карлдын башкаруу системасы. Меровингдер жана каролингдер династиясынын айырмачылыктарын билүү.
<p>Аткаруунун түрү: «Вендин диаграммасы» методу менен иштөө керек.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Хлодвиг менен Улуу Карлдын башкаруудагы оң жана терс жактарын аныктагыла? • Меровингдер жана каролингдер династиясынын башкаруу мезгилиндеги маданияттын окшоштуктарын жана айырмачылыктарын тапкыла? 	

Тема №4

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Славяндар, Византияда феодалдык түзүлүштүн орношу.	Максаты: Византиядагы феодализмдин өнүгүүсүндөгү өзгөчөлүктөрдү айырмалоо, славян урууларынын басып кириши, алардагы феодалдык түзүлүштүн орношу. Юстиниандын башкаруусу.
<p>Аткаруунун түрү: Бул семинардык сабакты «кластер» интерактивдүү методу менен өтүлөт. Ал үчүн группа 4 командага бөлүнөт.</p> <p>1. Командаларга берилген суроолор боюнча тапшырма берилип, аларга кластер түзүлөт. Кластер түзүүгө 15 мүнөт убакыт берилет. Команда негизинен кластер түзүүдө негизги түшүнүктөрдү биринчи таап алуу керек. М:1-суроодогу негизги түшүнүк « Рим империясындагы кул ээлөөчүлүк түзүлүштүн кулашынын себептери».</p>	

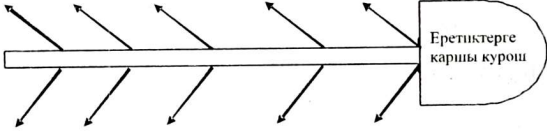
Тема №5

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Кресттүүлөрдүн жортуулу	Максаты: Европанын жана Чыгыштын элдери үчүн кресттүүлөр жортуулунун оң жана терс жактары. Жортуулдун чыгышында чиркөөнүн таасири. Рыцардык ордендердин негизделиши.
<p>Аткаруунун түрү: : «Интервью» методу</p> <p>Биринчиден интервьюну алуудан мурда, бул теманы жакшылап окуп чыгуу керек. Группа 4 командага бөлүнөт. 1-2-команда 3-4 командага интервью алуу үчүн суроолорду даярдайт. М: Чыгышка жортуул жасоонун себептери?</p>	

МСӨИ №6

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Батыш Европа XI-XV кылымдарда	Максаты: Франциянын биригишинин негизги себептери, жүз жылдык согуштагы эрдиктер жана жоготуулар, Англия борбордук мамлекетинин түзүлүшү. Германиядагы саясий түзүлүш.
<p>Аткаруунун түрү: : «Венидин диаграммасы» методу менен иштөө керек.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Франция менен Англиянын экономикалык жана саясий окшоштуктарын аныктагыла? • Германиянын жана Италиянын түзүлүшүнүн себептерин аныктагыла? • Жүз жылдык согуштагы мамлекеттердин катышуусунун оң жана терс жактары. • Жакерид менен Уот Тайлердин көтөрүлүшүнүн себептерин аныктагыла. • Генералдык штат менен парламенттин айырмасы. 	

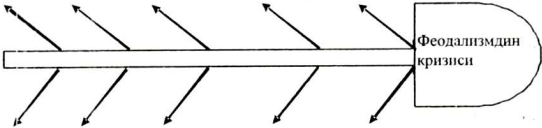
Тема №7

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Батыш Европада котолиттик чиркөөнүн кубаттуулугу	Максаты: чиркөөнүн бөлүнүшүнүн негизги себептери. Папалардын бийлигини күч алышы. Чиркөө ири феодал катары. Ередиктер үчүн күрөшүү.
<p>Аткаруунун түрү: : «Балык диаграмма» ыкмасы- маселелердин себеп-натыйжасын изилдөө</p> <p>Маселе: чиркөөнүн бөлүнүшү Себеби: Факты: Натыйжасы:</p>	

Тема №8

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.				
Батыш Европанын X-XV кылымдардагы маданияты	Максаты: орто кылымдардагы мектептер, илимдин өнүгүшүнө чиркөөнүн тыюу салуулары. Билим берүүнүн өнүгүшү. Искусство жана адабият. Университеттер.				
<p>Аткаруунун түрү: : <i>Эки бөлүктүү күндөлүк. Дискуссия, презентация.</i></p> <p>Группа 3 командага бөлүнөт, ар бир командага 2 ден тапшырма берилет. Берилген тапшырмалардан цитата бөлүп, аларга комментарий бергиле.</p> <p>М:</p> <table border="1" data-bbox="114 1229 930 1412"> <thead> <tr> <th data-bbox="114 1229 653 1276">Цитата</th> <th data-bbox="653 1229 930 1276">комментарий</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="114 1276 653 1412"> <ul style="list-style-type: none"> • Академиядагы билим берүү. • Каролингдик кайра жаралуу • Отгондук кайра жаралуу </td> <td data-bbox="653 1276 930 1412"></td> </tr> </tbody> </table>		Цитата	комментарий	<ul style="list-style-type: none"> • Академиядагы билим берүү. • Каролингдик кайра жаралуу • Отгондук кайра жаралуу 	
Цитата	комментарий				
<ul style="list-style-type: none"> • Академиядагы билим берүү. • Каролингдик кайра жаралуу • Отгондук кайра жаралуу 					

Тема №9

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Батыш Европадагы капиталисттик мамилелер.	Максаты: Батыш Европадагы капиталисттик мамилелердин калыптанышы. Капиталдын алгачкы топтолуу процессинин жүрүшү. Тарыхый булактардагы капиталдын топтолуу процессинин генезиси.
Аткаруунун түрү: «Балык диаграмма» ыкмасы- маселелердин себеп-натыйжасын изилдөө.	
	
Маселе: Феодализмдин ыдырашы	
Себеби:	
Факты:	
Натыйжасы:	

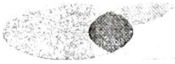
Тема №10

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Улуу географиялык ачылыштар, колониялык басып алуулар.	Максаты: деңизде сүзүү жана корабль куруу ишинин өнүгүшү. Индияга баруучу деңиз жолунун ачылышы. Американы ачуу. Португалиялыктардын Азиядагы ээликтери. Дүйнөнү бүт айланып чыккан биринчи саякат. Европалыктардын Америкадагы колониялык басып алуулары.
Аткаруунун түрү: : Талкуу, суроо жооп методу менен иштөө керек.	
<ul style="list-style-type: none"> • Х. Колумб менен А. Веспуччинин саякатынын окшоштуктары. • Ф. Магеллан менен Васко да Гаманын саякаттарынын айырмачылыктары. • Географиялык ачылыштардын оң жана терс жактары 	

Тема №11

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Германиядагы ре- формация	Максаты: өлкөдөгү бытырандылык, буржуа- зиянын пайда болушу. Германиядагы котолк- тик чиркөө жана анын реформацияланышы. Германиядагы дыйкандар согушунун себептери.
Аткаруунун түрү: Бул семинардык сабак «кластер» интерактивдүү методу менен өтүлөт. Ал үчүн группа 2 командага бөлүнөт. 1. Командаларга берилген суроолор боюнча тапшырма берилип, аларга кластер түзүлөт. Кластер түзүүгө 20 мүнөт убакыт берилет. Команда негизинен кластер түзүүдө негизги түшүнүктөрдү биринчи таап алуу керек. М:1-суроодогу негизги түшүнүк «реформация»	

Тема №12

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Швейцариядагы реформация	Максаты: Ульрих Цвинглинин көз карашы. Контрреформация, Триден собору жана папст- во Чиркөөнүн ролу, Земпах грамотасы 1593ж. Швейцариянын маданиятын үйрөнүү.
Аткаруунун түрү: : «Венидин диаграммасы» методу менен иштөө керек. Тапшырма: <ul style="list-style-type: none"> • Ульрих Цвинглинин окуусун өз замандаштары менен салышты- рып окшоштуктарын жана айырмачылыктарын табуу керек? • Швейцариядагы чиркөө менен Европанын башка мамлекеттерин салыштыруу. 	

Тема №13

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Нидерландиялык буржуазиялык революция	Максаты: Нидерландия феодалдык испаниянын бийлиги астында. Капиталисттик мамилелердин пайда болушу.
<p>Аткаруунун түрү: : «Дарак» методу «Дарак» методу- окуяларды түзүп жана алардын натыйжаларын кезеги менен тизүү.</p> <p>Үлгү:</p> <pre> graph LR A[Нидерландиядагы революция 1566-ж] --> B[Түндүк көтөрүлүшү 1572-ж] B --> C[] C --> D[] </pre> <p>Себеби Натыйжасы</p>	

Тема №14

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
XVI кылымдардагы Англия	Максаты: Капиталисттик өнөр жайынын өнүгүшү. Жерлерди корукка алуунун кесепеттери. Англиядагы деңиз соодасы жана колония үчүн күрөш.
<p>Аткаруунун түрү: : «Убакыттык чынжырча»</p> <p>Үлгү:</p> <pre> graph TD Root[] --> A[1549-ж Роберт Кеттин которулусу] Root --> B[1558-1603ж Королева Елизавета I бийлиги] Root --> C[1588ж?] Root --> D[Англиянын алгачкы колониялары] </pre>	

Тема №15

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Франциядагы капиталисттик мамиленин башталышы	Максаты: Буржуазия, двйкандар жана дворяндар, чексиз монархиянын орношунун өзгөчөлүктөрү. Өнөр жайы жана соодасы.
<p>Аткаруунун түрү: «Венидин диаграммасы» методу менен иштөө керек</p> <ul style="list-style-type: none"> • Налог, оброк, пошлинанын айырмасын тапкыла? • Француз дворяндарынын айырмасы кандай, башка мамлекеттердики менен салыштыргыла? • Мануфактура менен сооданын өнүгүшүндөгү тоскоолдуктар ? • Буржуазия менен жалданма жумушчунун айырмасын тапкыла? • Мануфактура менен мастерскойдун айырмасы? • Жалданма жумушчу Францияда көп болгонбу же Англиядабы? 	
	

Тема №16

Тема	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.
Батыш Европанын X-XV кылымдардагы маданияты	Максаты: орто кылымдардагы мектептер, илимдин өнүгүшүнө чиркөөнүн тыюу салуулары. Билим берүүнүн өнүгүшү. Искусство жана адабият. Университеттер.
<p>Аткаруунун түрү: Эки бөлүктүү күндөлүк. <i>Дискуссия, презентация.</i></p> <p>Группа 3 командага бөлүнөт, ар бир командага 2 ден тапшырма берилет. Берилген тапшырмалардан цитата бөлүп, аларга комментарий бериле.</p> <p>М:</p>	
Цитата	комментарий
<ul style="list-style-type: none"> • «Джоконда» деген эмгекти жаратуу авторду кандай илимий изилдөөгө алып келген. • «Давид» статусында кандай идеяларды көрүүгө болот. • «Сикстиндик мадонна» менен «Владимирдик кудай энени» салыштыргыла. 	

СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТӨӨСҮ

СӨИ № 1

Тема: Франк коому VI-IX кылымдарда. Меровингдер

Багыттар, каралуучу маселелер	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар.	Адабияттар
<p>Франктардагы уруулук мамиле жана анын кулашы.</p> <p>Франктардагы королдук бийлик. Улуу Карлдын империясындагы административдик түзүлүш.</p>	<p>Тапшырма:</p> <p>1. Герман урууларын отурукташтыруудагы мезгилдерин тактагыла?</p> <p>2. Каролингдер менен меровингдер династияларынын башкаруу мезгилиндеги оң жана терс жактарын анализдөө.</p> <p>3. Каролингдер династиясынын кулашы</p>	<p>1. Цезарь. Записки о Галльской войне. Любое издание</p> <p>2. Корнелий Тацит. Германцы. Любое издание</p> <p>3. Егер О. Средние века. М., 1997</p> <p>4. История Европы в 8-милл. Древняя Европа. Т. 1. М., 1988</p> <p>5. Практикум по истории средних веков. М., 1967</p> <p>6. Хрестоматия по истории средних веков. Т. 1-2. М., 1980</p> <p>8. Неусыхин А.П. Проблемы европейского феодализма. М., 1974</p>
<p>Аткаруунун түрү: дискуссия, презентация кылуу. Группа 2 командага бөлүнөт.</p> <p>1- команда Герман урууларынын Рим империясына келишинин оң жана терс жактары боюнча анализдеп, презентацияга даярданышат.</p> <p>2-команда Каролингдер менен Меровингдер династияларынын башкаруу мезгилиндеги оң жана терс жактарын анализдөө менен презентацияга даярданышат.</p>		
Оң жактары	Терс жактары	

Тема: Франция, Германия, Италия, Англия IX- XI кылымдардагы маданияты.

Багыттар, каралуучу маселелер	Аткаруунун түрү жана напшырмалар	Адабияттар
<p>1. Франциянын саясий жана административдик өнүгүшү.</p> <p>2. Германия империясынын негизделиши.</p> <p>3. Италиянын саясий жана экономикалык өнүгүшү.</p>	<p>Тапшырма:</p> <p>1. Франциянын, Германиянын маданияты</p> <p>2. Италия менен Англиянын маданияты.</p>	<p>1. Энгельс Ф. Марка. Любое издание</p> <p>2. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. М., 1992</p> <p>3. История Франции. Т. 1. М., 1972</p> <p>4. История Европы. Средневековая Европа. Т. 2. М., 1992</p> <p>5. Неусыхин А.И. Проблемы европейского феодализма. М., 1974</p> <p>6. История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма. В 3-тт. Т. 1. М., 1985</p> <p>7. Грацианский П.П. Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья. М., 1980</p>
<p>Аткаруунун түрү: Кроссворд түзүү. Ар бир студент өз алдынча кроссворд түзөт. Кроссворд түзгөндө планда берилген маселерди толугу менен камтуу керек. Эң жакшы түзүлгөн кроссворд үчүн жогорку балл коюлат.</p>		

Тема: Кресттүүлөрдүн жортуулдары.

Багыттар, каралуучу маселелер	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар	Адабияттар
<p>Европа. Кресттүүлөрдүн жүрүштөрү. Шаарлардын өсүшү. Кресттүүлөрдүн мамлекеттери.</p>	<p>Тапшырма: 1. Кресттүүлөрдүн жүрүштөрүнүн негизги себептери. 2. Орто кылымдардагы шаарлар - кол өнөрчүлүктүн жана сооданын борбору.</p>	<p>1. Гутнова Е. В. Основные проблемы истории средних веков. М., 1986 2. Европа в средние века: экономика, политика, культура. Сб. статей к 80-летию акад. С. Д. Сказкина. М., 1972 3. Идеино-политическая борьба в средневековом обществе. М., 1984 4. История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма. В 3 т. т. 1, 2 М., 1985, 1986 5. Классы и сословия средневекового общества. Под ред. Удальцовой З. В. М., 1988</p>
<p>Аткаруунун түрү: Эссе. 4-5 барактан туруш керек, Бул эссени жазардан мурун тексти жакшылап окуп чыгуу керек.</p>		

Тема: Батыш Европада борборлошкон мамлекеттердин түзүлүшү.

№	студенттин №	Рефераттын темалары
1	12	Франциянын бириге башташы. Королдук бийлик
2	11	Батыш Европадагы феодалдык түзүлүш
3	10	Франциядагы көтөрүлүш. Жакерия
4	9	Жанна д' Арктын эрдиктери
5	8	Франция. Король Людовик XI башкаруусу
6	7	Англиядагы феодалдык эзүүнүн күч алышы
7	6	Уот Тайлердин жетекчилиги астындагы дыйкандар көтөрүлүшү
8	5	Генрих VII Тюдордун саясаты
9	4	Англиядагы Ак жана Кызыл розалардын согушу
10	3	Улуу Карлдын ички жана тышкы саясаты
11	2	«Салич чындыгы» тарыхый булак катары
12	1	Византиянын маданиятынын өзгөчөлүгү
13	25	Байыркы германдардын коомдук түзүлүшү
14	24	Орто кылымдардагы христиан чиркөөсү
15	23	Батыш Рим империясынын түзүлүшү
16	22	Франк мамлекетинин түзүлүшү
17	21	Меровингдер династиясы
18	20	Италиядагы остготтордун бийлиги астында
19	19	Орто кылымдардагы билим берүү. Университеттер.
20	18	Духовно-рыцардык ордендер
21	17	Каролингдер. Карл Мартелдин реформалары
22	16	Юстиниандын башкаруу мезгилиндеги маданият
23	15	Орто кылымдардагы маданият. Вассалдык система
24	14	Кресттүүлөрдүн жортуулдары
25	13	Католик чиркөөсү, еретиктер

РЕФЕРАТ- ар бир студент өзүнө бөлүнгөн тема боюнча жазылган кыска илимий эмгек. Илимий стилди калыптоодо чоң мааниге ээ, тактыгы, маалыматтарынын арбындыгы, тилинин жеткиликтүүлүгү менек

айырмаланууга тийиш. Рефератта илимий маалымат гана камтылбастан, референттин (реферат жазган автордун) темага карата мамилеси чагылдырылып, баасы берилет. Реферат референттин өз сөзүнөн турат, анда айрым зарыл деп эсептелген учурларда гана шилтемелер колдонулат жана ал кайдан алынганы (китептин автору, аты, чыккан жери, жылы, бети) көрсөтүлөт. Илимий иштин бул жөнөкөй түрүн ар кандай композициялык планда түзсө болот. Адатта, реферат төмөнкүдөй ыраатта түзүлөт:

- план

-кириш бөлүмү - рефераттын темасы, ал тема боюнча жазылган тарыхый булактар жана илимий эмгектер жөнүндө кыска маалымат ж.б.

-рефераттын негизги бөлүгү-тема боюнча кыскача, бирок жеткиликтүү илимий маалымат берүү, баяндалган маалыматтарга карата, анын мааниси тууралуу жыйынтыктар, жалпылоолорду жасоо.

Рефератта илимий талдоо берүүгө, тарыхый булактардан, илимий эмгектерден көбүрөөк пайдаланууга аракеттенүү керек, ошондой эле ал илимий изилдөөнүн алгачкы усулу болот.

Көлөмү 5-6 же 8-10 бет болот. Жогорудагы темалар боюнча реферат жазууда жогоруда берилген адабияттарды колдонуп, тарыхый жана археологиялык булактарга көбүрөөк көңүл бөлүлө. Теманы жазууда салыштырма методду колдонуп, өзүнөр жыйынтык чыгарышыңар керек. Жогорудагы берилген суроолорго да көңүл бөлүп, аларга жооптуу туура бергиле. Китептен сөзмө-сөз көчүрүлгөн реферат жараксыз болуп, балыңар төмөн болуп калышы күтүлөт.

Тема: Улуу географиялык ачылыштар.

Багыттоочу, каралуучу маселелер	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар	Адабияттар
Улуу географиялык ачылыштардын себептери. Жаңы капиталисттик өндүрүштүк ыкмага, капиталисттик өндүрүштүк мамилелерге жана капиталисттик өндүрүшкө прогрессивдүү жол ачышы.	Тапшырма: 1. Жаңы материктердин ачылышы 2. Португалиялыктардын колониялык саясаты 3. Америка-испаниялыктардын колониясы	Хрестоматия по истории средних веков. Под ред. 8.Н.П.Грацианского и С.Д. Сказкина, Т.3, М.1950 9.Кунин К.И. Васко да Гамма М., изд. 2 —е, 1947г. 10.Кунин К.И. Магеллан М. 11.Магидович П.П. Очерки по истории географических открытий, М., 1957

Аткаруунун түрү: талкуу

Жыйынтыгы: доклад түрүндө отчет

Берилген тапшырмага эки топ улуу географиялык ачылыштардын оң жана терс жактарын аныктап, тактап, анализ жасап берүүлөрү керек

Оң жагы	Терс жагы

Тема: Нидерландиялык буржуазиялык революция

Багыттар, каралуучу маселелер	Аткаруунун түрү жана тапшырмалар	Адабияттар
<p>Нидерландиядагы революциянын чыгышынын негизги себептери</p>	<p>Тапшырма: 1. Нидерланд элдери 16-17-кылымдардагы маданияттын саясий системасын окуп жеткирүү. 2. Нидерландиядагы революция. Анын жүрүшүн, дворяндардын эмиграциясын, 1572 жылдагы көтөрүлүштүн өзгөчөлүктөрүн кароо. Вестфаль тынчтык келишими. 3. Кайра жаралуу доорундагы Нидерландиядагы маданиятын кароо.</p>	<p>Сказкин С.Д. Очерки по истории западноевропейского крестьянства в середине века. М., 1968 Феодалная рента и крестьянские движения в Западной Европе XIII-XV вв. М., 1985 Степанова В.Е. и Шевеленко А.Я. История средних веков. Хрестоматия М., 1974. ч.2 2-е изд. М., 1981</p>
<p>Аткаруунун түрү: тегерек стол. Жыйынтыгы: маселелерди баяндоо, талдоо жана анализ жасоо</p>		

30-жылдык согуш.

Багыттар, каралуучу маселелер	Аткаруунун түрү жана напшырмалар	Адабияттар
<p>Батыш Европадагы эл аралык абал. Огуз жылдык согуштун чыгуу себептери, жыйынтыктары</p>	<p>Ташырма: 1. Огуз жылдык согуштун жүрүшү. 2. Огуз жылдык согуштун биринчи, экинчи этабы. 3. Согуштун үчүнчү, төртүнчү этабы, Весталь тынчтык келишими.</p>	<p>Идейно-политическая борьба в средневековом обществе. М.,1984 История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма. В 3 т. т.1,2 М.,1985,1986 Классы и сословия средневекового общества. Под ред. Удальцовой З.В. М.,1988 Колесницкий Н.Ф. Феодальное государство / V-XV вв. / . М.,1967 Поршнев Б.Ф. Феодализм и народные массы. М.,1964 Проблемы развития феодальной собственности на землю М.,1979</p>
<p>Аткаруунун түрү: команда менен иштөө. Жыйынтыгы: маселелерди баяндоо, талдоо жана анализ жасоо</p>		

Тема: Феодализмдин бузулушу, капиталисттик мамилелердин пайда болушу.

№	студенттин №	Рефераттын темалары
1	12	Колумбдун Американы ачышы
2	11	Ульрих фон Гуттен
3	10	Нидерланддардын саясий түзүлүшү
4	9	Триден собору жана папство
5	8	Жан Кальвиндин саясий көз карашы
6	7	Рафаэль Санти
7	6	Капитализмдин генезиси
8	5	Германиядагы философиялык-диний ойлор
9	4	Анабаптистер, Мюнхен коммунасы
10	3	Микеланджело Буонарроти
11	2	Капиталисттик манфактура
12	1	Магелландын дүйнө жүзүнө саякаты
13	25	Католик чиркөөсүнүн саясий ролу папство
14	24	Эразм Роттердамский
15	23	Роберт Кеттин көтөрүлүшү
16	22	Португалиялыктар аркылуу Индияга деңиз жолунун ачылышы
17	21	Германиядагы дыйкандар согушу
18	20	Тюдорлордун колониялык саясаты
19	19	Леонардо да Винчи
20	18	Томас Мюнцердин окуусу
21	17	Франциялык абсолютизм
22	16	Кайра жаралуу -адабиятта
23	15	Немец реформациясы Мартин Лютер
24	14	Португалиялыктардын колониялык саясаты
25	13	Түндүк нидерланддардын көз карандысыздыгы үчүн болгон күрөш.

Глоссарий

- Абсолюттук монархия** — монархтын чексиз жеке бийлиги
- Асенто** — Африкадан Америкага ташылып келинген негр өндүргүч күчтөр
- Баршина** - феодалдын чарбасында дыйкандар аткарган бардык иштер
- Барондор** - герцогдордун вассалы болуп, алардан бир баскычта төмөн турган.
- Буржуазия** — XVI-XVIIкк. Шаардык өндүрүштүк ишкананын ээси
- Бюргер** — XV-XVI кк. Батыш Европадагы тоо-кен өндүрүштүк ишкананын кожоюну
- Бурга** — Француз тилинде шаар деген түшүнүк
- Вагнаттар** - кыдырып жүрүп окуган студенттер
- Вассалдар** - аскердик кызматты аткаруучулар
- Герцогдор** - ири феодалдар
- Генералдык штат** - дин кызматкерлеринин, дворяндардын жана шаардык бай катмарлардын өкүлдөрүнөн турган чогулуш
- Гуманизм** — а) адамды сүйүү; б) элдин тилегине ылайык маданий кыймыл
- Диархия концепциясы** — диний эмес (жарандык) жана руханий бийликтин бөлүнбөс биримдиги
- Жакерия** - дворяндар тарабынан кемсинтилген «жактардын» көтөрүлүшү.
- Инквизиция** - католиктик чиркөөнүн душмандары менен күрөшүү үчүн чиркөө соту
- Инкилер** — Перудагы жергиликтүү уруу
- Иезуит ордени** — рим папасынын үгүтү менен тузулгон контрреформациялык уюм
- Кальвинизм** — Жан Кальвиндин окуусун жактоочулар
- Католик** - бүткүл дүйнөлүк чиркөө
- Лорддор палатасы** - атайы корол тарабынан чакырылган епископтор, атактуу феодалдардын кеңешмеси.

- Лорд канцлер** - лорддор палатасынын төрагасы
- Лютеранство** — Мартен Лютердин окуусун колдогон кыймылдын мүчөлөрү
- Монах** - дүйнөдөн кечип, өз өмүрлөрүн сыйынууга арнаган адамдар
- Мануфактура** - кол эмгеги колдонулган ири ишканалар
- Оброк** - дыйкандардын өз чарбасынан продукт жана буюм түрүндө феодалга төлөгөн салыктар
- Общиналар палатасы** - ар бир областтан экиден рыцар жана ар бир чоң экиден шаардан экиден өкүл катышкан жыйын.
- Поместье** -крепостной дыйкандар иштеген чоң чарба
- Патриарх** -чиркөөнүн башчысы
- Парламент** - феодалдардын,духовенстволордун, бай шаардыктардын өкүлдөрүнүн чогулушу (франц. парле-сүйлөө д.с.)
- Протестанттар** — рим папасынын католик чиркөөсүнүн саясатына каршы Германияда түзүлгөн лиганын мүчөлөрү
- Православиелик** - туура дин
- Рыцарь** - атчан жоокер
- Реформация** — коомду кайра куруу, реформациялоо жөнүндөгү кыймыл
- Турнир** - рыцарлардын күчүн жана шамдагайлыгын сынап турган аскердик мелдеш
- Феод** - крепостной дыйкандар отурукташкан жерлер
- Феодал** - жердин, крепостной дыйкандардын кожоюну
- Федерация** — кошмо биримдик
- Уния** — рим папасынын кол астындагы эки органы бар эки мамлекеттин биримдиги
- Утопия** — ишке ашпаган кыял
- Цвинглианство** — Ульрих Цвинглинин окуусун кубаттап колдогон кыймыл
- Эдикт** — 1) закон, 2) токтом, 3) буйрук

Орто кылымдардын тарыхы сабагы боюнча тесттер:

1. Орто кылымда Чыгыш Рим империясы кандай аталган?
а) Египет в) Константинополь
б) Византия г) Сирия д) Палестина
2. Юстиниан канчанчы жылдары бийлик кылган?
а) 527-565 ж. в) 579-597 ж. д) 423-455 ж.
б) 475-511 ж. г) 621-666 ж.
3. Ника көтөрүлүшү канчанчы жылы болгон?
а) 489-ж. б) 666-ж в) 776-ж г) 532-ж д) 397-ж
4. Араб баскынчыларынын Константинополго жортуулу кайсы жылы болгон?
а) 751-ж б) 715-ж. в) 717-ж. г) 738-ж. д) 741-ж.
5. София храмын ким курдурган?
а) Улуу Карл г) Юстиниан
б) Карл Мартел д) Хлодвик в) Аспарух
6. Рим империясы канчанчы жылы 2 ге бөлүнгөн?
а) 390-ж. б) 392-ж.
в) 395-ж. г) 398-ж. д) 400-ж.
7. Византия империясына кайсы аймактар кирген?
а) Балкан жарым аралы, Кичи Азия
б) Испания, Франция в) Сирия, Палестина
г) Египет, Армения д) Англия, Австрия
8. Батыш славяндарга кайсы уруулар кирген?
а) орустар, украиндер, белорустар.
б) чехтер, поляктар, поморлор
в) болгарлар, сербдер, хорваттар
г) украиндер, поляктар, поморлор
д) сербдер, хорваттар, белорустар.
9. Крестүүлөрдүн 1- жортуулу канчанчы жылы болгон?
а) 1035-ж. б) 1096-ж. в) 1097-ж. г) 1147-ж.
10. Крестүүлөрдүн жортуулу качан аяктаган?
а) 1291-ж. б) 1096-ж. в) 1097-ж. г) 1292-ж.
11. Тамплиерлер ордени качан негизделген?
а) 1116-ж в) 1126-ж д) 1119-ж б) 1455-ж г) 1667-ж

12. Христиан чиркөөсү кайсы жылы экиге бөлүнгөн?

- а) 1055ж. в) 1051-ж.
д) 1118ж. б) 1053ж. г) 1054ж.

13. Кайыр садага делинип аталган громаталар кандай аталган?

- а) индульгенция в) рыцарлар ордени д) еретик
б) тамплиер г) тевтон

14. Православиелик делинип аталган чиркөө кандай түшүнүктү берет

- а) туура эмес в) туура дин д) динсиздер үчүн
б) бүткүл дүйнөлүк г) римдиктер үчүн

15. Жети славян уруусунун союзу качан түзүлгөн?

- а) 3 -кылымда б) 6- кылымда в) 7- кылымда
г) 4 -кылымда д) 5- кылымда

16. Чыгыш славяндарга кайсы уруулар кирген ?

- а) орустар, украиндер, белорусстар.
б) чехтер , поляктар, поморлор
в) болгарлар, сербдер хорваттар
г) украиндер поляктар, поморлор
д) сербдер, хорваттар, белорусстар.

17. Аспарух кайсы элдин ханы болгон?

- а) Иберлердин в) Лузипандардын д) Испандардын
б) Арабдардын г) Болгарлардын

18. Биринчи крест жортуулу кайсы мамлекеттен башталган?

- а) Испания в) Франция
б) Англия г) Германия д) Швеция

19. Христиан чиркөөсү 1054 жылы кандай аталышта бөлүнгөн?

- а) батыш, чыгыш в) түштүк, батыш
б) түндүк, түштүк г) батыш, түштүк д) чыгыш, түндүк

20. Славян жазуусун кимдер түзүшкөн?

- а) Карл, Людовик б) Аспарух, Кирилл
в) Кирилл, Мефодий г) Генрих, Оттон
д) Карл Лысый, Карл Мартел

21. Испаниядагы королдуктар канчанчы жылы биригип, бир мамлекет түзүшкөн?

- а) 1475-ж. б) 1476-ж. в) 1477-ж. г) 1478-ж. д) 1479-ж.
22. Б.з.ч. I к. португалиялыктарды кайсы уруунун тукумдары деп эсептешкен?
 а) Весготтордун в) Лузипандардын д) испандардын
 б) Арабдардын г) иберлердин
23. Канчанчы жылы Португалия көз карандысыз королдукка айланып, борбору Порто шаары болгон?
 а) 1140-ж. б) 1141-ж. в) 1142-ж.
 г) 1143-ж. д) 1144-ж.
24. 1497-ж. Индияга болгон экспедицияны ким жетектеген?
 а) Васко да Гама в) Христофор Колумб
 б) Барталомео Диас г) Ф. Магеллан
 д) Ф. Дрейк
25. X Колумб кайсы аймакты ачкан?
 а) Индия б) Китай в) Африка
 г) Америка д) Австралия
26. Абель Тасман каяктык деңиз саякатчысы болгон?
 а) Италиялык в) Голландиялык
 б) Португалиялык г) Англиялык
 д) Нидерландиялык
27. Ф. Магеллан дүйнөнү канчанчы жылдары айланып чыккан?
 а) 1519-1521-жж. в) 1517-1521-жж. д) 1520-1523-жж.
 б) 1519-1523-жж. г) 1518-1523-жж.
28. Испандык король Филипп II Португалияны канчанчы жылы басып алган?
 а) 1578-ж. в) 1580-ж. д) 1584-ж.
 б) 1579-ж. г) 1582-ж.
29. Мексика канчанчы жылы, ким тарабынан ачылган?
 а) 1518-1521-жж. Америго Веспуччи
 б) 1519-1522-жж. X. Колумб
 в) 1518-1522-жж. Воско да Гама
 г) 1519-1521-жж. Э. Кортес
 д) 1518-1519-жж. Ф. Магеллан
30. Европа мамлекетинин ичинен 1-ден болуп колониялык империяны түзгөн кайсы мамлекеттер болгон?
 а) Португалия, Испания в) Франция, Испания

- б) Голландия, Англия г) Германия, Португалия
д) Швеция, Голландия

31. Мексиканын жергиликтүү калкы кандай аталган?

- а) инктер б) ацтектер в) моялар г) индеецтер

тер

32. Испания менен Англиянын ортосундагы согуш качан болгон?

- а) XIV-XV кк. в) XV-XVII кк. д) XVI-XVII кк.

- б) XV- XVI кк. г) XIV-XVI кк.

33. “Жер кыймылсыз борбор болуп эч эсептелбейт, ал башка планеталар менен бирдикте күндүн тегерегинде айланат”- деген идеяны биринчи илимий революциянын кайсы өкүлү киргизген?

- а) Н.Коперник в) Дж. Бруно д) И. Ньютон
б) И. Кеплер г) Г. Галилей

34. XVI к. реформациялык кыймыл эмне себептен жүргүзүлгөн?

- а) билим берүүгө нааразычылыктан
б) католик чиркөөсүнө нааразычылыктан
в) феодалдык түзүлүшкө каршы
г) капиталисттик түзүлүшкө каршы
д) жаңы илимий ачылыштарга каршы

35. Нидерланды Рабсбург империясынын составына кайсы жылы кирген?

- а) 1578-ж. б) 1579-ж. в) 1580-ж.
г) 1581-ж. д) 1582-ж.

36. Жети провинциалдан турган талашта Голландия, Зеландия, Утрехт, Гронинген, Гельдерн, Овериссель, Фрисландия биригип, эмне деген мамлекетти түзгөн?

- а) Нидерланды в) Фрисландия д) Голландия
б) Зеландия г) Гронинген

37. XVII к. Голландиянын экономикасында маанилүү ролду эмне ойногон?

- 1) жер иштетүү 3) балык кармоо 5) соода
2) мал чарбасы 4) кол өнөрчүлүк
а) 1-2 б) 2-3 в) 3-4 г) 4-5 д) 3-5

38. Европадагы «30 жылдык согуш» деп аталган согуш канчанчы жылдары, кайсы мамлекеттин ортосунда болгон?
- а) 1618-1648-жж. Испания менен Голландия
 - б) 1619-1649-жж. Англия менен Голландия
 - в) 1620-1650-жж. Франция менен Голландия
 - г) 1621-1651-жж. Германия менен Франция
 - д) 1622-1652-жж. Германия менен Англия
39. XV-XVI кк. Англия дүйнөлүк экспортко эмнени көп чыгарган?
- а) эт
 - б) балык
 - в) темир
 - г) була (шерсть)
 - д) алтын
40. Англияда Роберт Кетт жетектеген көтөрүлүш качан болгон?
- а) 1547-ж.
 - б) 1548-ж.
 - в) 1549-ж.
 - г) 1550-ж.
 - д) 1551-ж.
41. Англиянын колониялары кайсы аймактар болгон?
- а) Азия, Африка
 - б) Иран, Жакынкы Чыгыш
 - г) Түндүк Америка, Индия
 - д) Түштүк Африка, Индия
42. Кайсы королдун тушунда Англияда чиркөө мамлекетке бириктирилген?
- а) Карл I
 - б) Елизавета I
 - в) Яков I
 - г) Генрих VII
 - д) Генрих VIII
43. Испандардын “Женилбес армадасын” англиялыктар канчанчы жылы талкалаган?
- а) 1586-ж.
 - б) 1587-ж.
 - в) 1588-ж.
 - г) 1589-ж.
 - д) 1560-ж.
44. Англияда граждандык согушка түрткү болгон кароль менен парламенттин конфликтти качан башталган?
- а) 1642-ж.
 - б) 1643-ж.
 - в) 1644-ж.
 - г) 1645-ж.
 - д) 1646-ж.
45. Канчанчы жылы Англиядагы 2 парламент бириккен?
- а) 1645-ж.
 - б) 1643-ж.
 - в) 1644-ж.
 - г) 1648-ж.
 - д) 1649-ж.

46. Англияда абсолюттук монархия кайсы королдун мезгилинде бузулган, т.а. абсолют монархия эмес түзүлүштөгү мамлекет болгон.

- а) Карл I в) Яков I д) Генрих VIII
б) Карл II г) Генрих VII

47. Франциядагы калктан акчалай алынуучу салык эмне деп аталган?

- а) чинша б) тель в) копитация
г) двадцатина д) рента

48. Франциядагы “Диний согуш” деп аталган согуш канча жылды камтыган?

- а) 1560-1590-жж. 30 жылдык
в) 1562-1594-жж. 32 жылдык
б) 1561-1592-жж. 31 жылдык
г) 1563-1596-жж. 33 жылдык
д) 1564-1598-жж. 34 жылдык

49. 1594-ж. Франциядагы бийликти гугеноттордун башчысы болуп жүргөн адам?

- а) Генрих III в) Людовик XI д) Франциск I
б) Генрих IV г) Людовик XIII

50. Францияда 18 жыл 1-министирлик милдетин өткөргөн инсан ким болгон?

- а) Кардинал Ришелбе в) Ж. Кольтер
б) Кардинал Мозарини г) Екатерина Медичи
д) М.Сюлли

51. Француз эли кайсы кылымда калыптанган?

- а) XIV-XVIкк. в) XVI-XVII кк. д) XIV-XV кк.
б) XV-XVI кк. г) XVI-XVIII кк.

52. Реформациянын 1- борбору болуп кайсы мамлекет эсептелет?

- а) Швецария в) Франция д) Италия
б) Нидерландия г) Германия

53. 1524 – 1526-жж. Германияда болгон “Дыйкандар согушунун” жетекчисинин ысымы.

- а) Мартин Лютер в) У.Цвингли д) Томос Мюнцер
б) Жан Кальвин г) Г.Грейфер

Модулдун суроолору

1. Франк империясынын түзүлүшү.
2. Батыш Европадагы феодалдык бытырандылык.
3. Байыркы славяндардын коомдук түзүлүшү.
4. Улуу Карлдын империясы.
5. Византиянын маданияты.
6. Католик чиркөөсүнүн кубаттуулугу.
7. Кресттүүлөрдүн жортуулдары.
8. Франциядагы жүз жылдык согуш.
9. Дыйкандар көтөрүлүшү Жакерия.
10. Уот Тайлердин көтөрүлүшү.
11. Англиядагы граждандык согуш.
12. Орто кылымдардагы билим берүү жана илим.
13. Жанна д'Арктын эрдиги.
14. Хлодвигдин христиан динин кабыл алышы.
15. «Салич чындыгындагы» маселелер.
16. Алгачкы капиталдын топтолуу процессинин өбөлгөлөрү.
17. Англиядагы коруктоо саясаты.
18. Англиядагы Роберт Кеттин көтөрүлүшү.
19. Генрих VIII нин чиркөөлүк саясаты.
20. Мария Тюдордун бийлиги.
21. Елизавета I колониялык саясаты.
22. Селсаяктарга каршы закондор.
23. Баанын революциясы.
24. Англиядагы абсолюттук монархиянын өзгөчөлүгү.
25. Мануфактуранын эволюциясы.
26. Англиядагы издольщина.
27. Германиядагы дыйкандардын согушу.
28. Мартен Лютердин окуусу.
29. Макалалар каттар.
30. Он эки макала.
31. Гейльброн программасы
32. Ж.Кальвиндин диндик көз карашы.

33. Томас Мюнцердин реформациясы.
34. Германиянын саясий өзгөчөлүгү.
35. Крепостнойлук укуктун экинчи басылышы.
36. Германиядагы гуманисттик кыймыл.
37. Франциянын саясий өзгөчөлүгү.
38. Улуу географиялык ачылыштардын мааниси.
39. Христофор Колумбдун саякаты.
40. Васко да Гама саякатынын багыты.
41. Американын ачылышы.
42. Фердинанд Могелландын саякаты.
43. Италиялык согуштар.
44. Карл V саясаты.
45. Испаниялык колониялык саясат.
46. Португалиялык ачылыштар.
47. Рим папасынын чиркөөлүк саясаты.
48. Чиркөөлүк саясаттын түрлөрү.
49. Герцог Альбанын саясаты.
50. Наит эдиктиси.
51. Кардиналь Ришельенин саясаты.
52. Италиянын саясий өзгөчөлүгү.
53. Испаниядагы "алкабала" салыгы.
54. Филипп II нин тышкы саясаты.
55. Кошмо Провинциялардын Республикасынын жарыяланышы.
56. Вестфаль тынчтык келишими.
57. Батыш европадагы эл аралык абал.
58. Табигый илимдердин эволюциясы.
59. Улуттук мамлекеттердин калыптанышы.
60. Капиталисттик өндүрүштүк ыкманын өбөлгөлөрү.

Мазмуну

Киришүү	3
Тема 1: Орто кылым түшүнүгү, феодализм, орто кылымдарга тиешелүү тарыхый булактар жана тарыхнаамеси	5
Тема 2: Батыш Европадагы феодалдык түзүлүштүн орношу	12
Тема 3: Батыш Европада Франк мамлекетинин түзүлүшү	17
Тема 4: Византия империясында феодалдык түзүлүштүн орношу (VII-XI кылымдарда)	29
Тема 5: Кресттүүлөрдүн жортуулу	40
Тема 6: Батыш Европада борборлошкон мамлекеттердин түзүлүшү: Франция, Англия, Германия, Италия XI-XV кылымдарда	45
Тема 7: Орто кылымдардагы христиан дини, чиркөө	55
Тема 8: Батыш Европанын маданияты X-XV кылымдарда	59
Тема 9: Батыш Европада капиталисттик мамилелердин пайда болушу	63
Тема 10: Улуу географиялык ачылыштар	67
Тема 11: Реформация, Германиядагы дыйкандар согушу ...	88
Тема 12: Швейцариядагы реформация	93
Тема 13: Нидерландык буржуазиялык революция	96
Тема 14: XVI кылымдарда Англиянын капиталисттик өнүгүү	100
Тема 15: Франциядагы чексиз монархия	109
Тема 16: Европанын маданияты (XV-XVIIкк)	113

Семшардык сабактар.....	123
Студенттердин өз алдынча иштөөсү	131
Глоссарий.....	140
Орто кылымдардын тарыхы сабагы боюнча тесттер:	142
Модулдун суроолору.....	148

